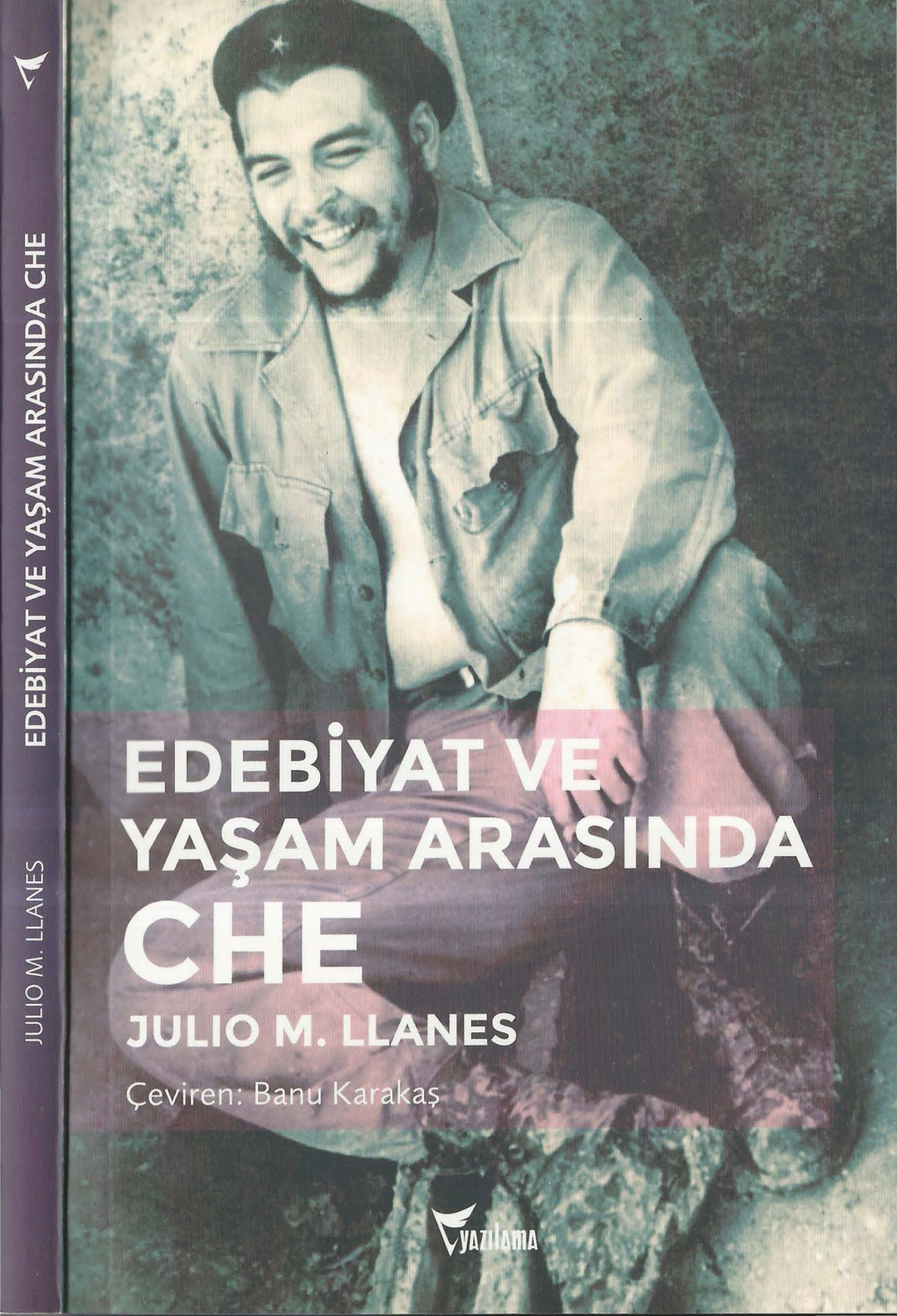

EDEBİYAT VE YAŞAM ARASINDA CHE
JULIO M. LLANES
EDEBİYAT VE YAŞAM ARASINDA CHE
JULIO M. LLANES
Çeviren: Banu Karakaş
YAZILAMA

Edebiyat ve Yaşam Arasında CHE

Yazılama Yayınevi: 180
Dünyaya Pencere: 46

Edebiyat ve Yaşam Arasında CHE

Julio M. Llanes

Özgün Adı: Che - Entre la Literatura y la Vida
Çeviren: Banu Karakaş
Editör: Merve Üzel
Düzelti: Yaşar Uzunlar
Kapak Tasarımı: Levent Karaoğlu
Sayfa Düzeni: Umut Tuna
ISBN: 978-605-2222-05-8
Birinci Baskı: Nisan 2018

© Yazılama Yayınevi

Baskı: Mutlu Basım Yayın - Bahri Mutlu
Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi
C Blok No: 256 Topkapı - İSTANBUL
Tel: 0 212 577 72 08
Sertifika no: 18569

Yazılama Yayınevi Hizmetleri Ltd. Şti.
Serasker Cad. Osmancık Sokak
Betül Han 9/13 Kadıköy - İstanbul
Sertifika No: 12411
Tel: 0 216 338 52 59
iletisim@yazilama.com
www.yazilama.com

Edebiyat ve Yaşam Arasında CHE

Julio M. Llanes

Çeviren
Banu Karakaş

Yazılama

Julio M. Llanes: 1948'de Küba'nın Sancti Spíritus ilinde bulunan Yaguajay kentinde doğdu. Sancti Spíritus'taki José Martí Üniversitesi'nde öğretim üyesi. Küba'daki çağdaş çocuk ve gençlik edebiyatının en önemli uzmanlarından biri olarak kabul ediliyor. Küba Yazarlar ve Sanatçılar Birliği'nin (UNEAC) kurucularından biri olan Llanes, 20 yıl boyunca Birlik'in Sancti Spíritus il komitesinin başkanlığını yaptı. Eserleriyle çeşitli ödüller kazandı. Önemli kitapları arasında *Celia Nuestra y de las flores, Canción para una sonrisa, El día que me quireas, Paqulé* bulunuyor.

İÇİNDEKİLER

Önce Doğrusunu Anlatalım 7
Teşekkürler 11
Önsöz 13
Yazarın Notu 21
Okumalar 23
Özgürlük ve haz, genel kültür 31
Şiir okumaları 33
Okumaların seçimi 37
Okuma ve yaşam 41
Kaynakça 48
Seyahatler: Okumaların Bir Başka Boyutu 51
Arjantin'in kuzeyine yolculuk 54
Gemilerle yolculuk 55
Latin Amerika'da ilk seyahat 55
Latin Amerika'da ikinci seyahat 66
Ernesto Guevara'nın en büyük tutkuları 69
Guatemala: Bir umudun çöküşü 71
Amerika'nın en büyük yerli medeniyetleri üzerine yapılan araştırmalar: Bir tarih okuması 73
Guevara ve fetih tarihçileri: İki farklı Amerika okuması 76

Bir arayış keşfi olarak varış noktası 80
Seyahatler ve maceralar: Don Kişot'un yeniden ele geçişi 83
Don Kişot ve Che Guevara 84
Kaynakça 92
Yazılar 97
Şiir yazımı 99
Günlüklerin yazımı 101
Eleştiri notları 108
Devrimci savaştan kesitler: Örnek bir tanıklık 109
İki önemli öykü: "El cacharro asesinado" ve "La piedra" 112
Küba'da sosyalizm ve insan 119
Okumadan tartışmaya, tartışmadan tekrar okumaya 121
Okumadan yazı projelerine 122
Üslup ve insan 126
Kaynakça 133
Kenar Notları 137
Edebiyat, değerler ve insan 138
Che imgesi ve devamlılığı 142
Sanat beğenisi 142
Sanat ve edebiyatta Che imgesi 145
Sözlü destan, efsane, mit 146
Edebi destan 148
Romantik Che? 149
Kaynakça 161
Kaynaklar Üzerine Notlar 163
Görüşmeler ve saha çalışmaları 163
Genel Kaynakça 165

Önce Doğrusunu Anlatalım

Ben Che Guevara'da, o yiğitçe verdiği savaşlar sırasında silahlarının yanında her zaman şiire de yer ayırmış olan düşünceli adamı görüyorum.

Pablo Neruda
(Yaşadığımı İtiraf Ediyorum)

Sana silah yerine kalem vermek istediğimden değil ama Şair olan sensin

Miguel Barnet
("Che")

İlham verdiği için karım Chela'ya
Bu dev adamın anısı oldukları için çocuklarıma

Teşekkürler

Ernesto Che Guevara'nın dostlarına, çalışma arkadaşlarına, birlikte çalıştığı insanlara ve yoldaşlarına ama öyle ama böyle, doğrudan veya dolaylı olarak bu kitabın araştırılma ve hazırlanması süreçlerinde bana yorumlarıyla yardımcı oldukları için teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmacılar Froilán González ve Adys Cupull'a başından beri bu çabayı destekledikleri ve pek çok öneride bulundukları için ve ayrıca Dr. Ramon Luis Herrera ve yazar María Teresa Andruetto'ya da ilk metin üzerine çok değerli eleştiriler ve öneriler getirdikleri için özellikle teşekkür etmek isterim.

Önsöz

Elinizde tuttuğunuz bu kitap hepimize Ernesto Che Guevara'ya dair yeni bir yaklaşım sunuyor.

Che, ölümünden sonra başlayan zorlu süreç yüzünden unutulmaya yüz tuttu. Bu durum, oluşturduğu efsanenin en merkezi ve karakteristik yanlarının kurtarılıp ortaya çıkarılması için bir mücadele başlatılmasını gerekli kıldı. Che'nin geri dönmesi için uygun koşullar oluşana kadar otuz yılın geçmesi ve bu kıtanın halklarının mücadele verip belli fedakârlıklarda bulunmaları gerekti. Fakat tam da yüzyılın o karmakarışık makûs sonuna gelindiği ve halkçı cephenin acilen bir anlam, özgüven ve tasarı ihtiyacında olduğu sırada; içi boşaltılmış bir alanı kendi özgürlük önerisiyle ve hem ahlaki hem siyasi açıdan örnek alınacak nitelikleriyle doldurmak üzere geri döndü. O dönemden bu yana Che'ye atfedilen sağlam ama sınırlı sayıda üretilen metinler ve görsel çalışmalar çoğaldı ve hâlâ çoğalmakta. Her şeyden önce biyografiler yazıldı, tanıklıklar belgesel filmlerde anlatıldı veya yine yazıya geçirildi. Che'nin en yakını olan eski dostları, kendisi hakkındaki inanışları doğrulayan veya yanlışlayan büyük bir veri yığınının oluşmasına desteklerini sunarak onun eylem ve davranışlarına dair sahip olduğumuz bilgilerin muazzam derecede zenginleşmesini sağladılar. Çok kısa bir süre içinde, ideolojik ve teorik pozisyonlar, yaşadığı ve mücadele verdiği somut durumlar ve devrimin daha genel alanları ve tasarıları ile ilgili eylemleri ve stratejilerini konu alan araştırmalar – yine çoğunluğunda tanıklık özelliğini kaybetmeden – bir araya getirildi. Bu çalışmalarda ayrıca Che'nin fikirlerine

de yer verildi.

Bugün literatürde Che hakkında muazzam genişlikte kaynak metin bulunuyor. Filmografisi de hatırı sayılır derecede büyüdü. Daha evvel basılmamış olan bir yığın metin ve kayıtların büyük bir kısmı yayımlandı. Guevara çalışmaları konu, yaklaşım ve nüans açısından gittikçe çeşitlilik kazanıyor. Bu arada Che'nin kendi çalışmaları hakkında edebi eleştiriler de oluşturuldu. Fakat bu kitabın ele aldığı konu hakkında daha önce hazırlanmış hiçbir eser bilmiyorum.

Julio M. Llanes, Guevara'nın yazılarını derinlemesine okudu, ayrıntılarıyla analiz etti ve araştırma konusuna göre sınıflara ve alt gruplarına ayırdı. Ernesto'nun okuduğu ve kendisini özdeşleştirdiği metinlerle ve okur notlarıyla çalıştı. Ayrıca Che'nin seyahatlerini de bunların geçtiği yerlerde, bu yerlere atıfta bulunan yazılarla ve yine bunlara tanıklık oluşturan hatıralarla birlikte araştırdı. Bu kadar bol materyalin üstüne bir de bunlara dair yorumlar ve sentezler geliştirerek bize bu karmaşık sonuç metnini sunmuş oldu. Yaşamı boyunca kendisini – her zaman devrimci – bir kahramana, öndere ve düşünüre dönüştüren duyarlılığı, seyahatleri ve davranışlarıyla yakın bir ilişki içinde olan Ernesto Che Guevara'nın entelektüel evreni, kitabın konusunu oluşturuyor. Kısacası, yazarın sözleriyle ifade edecek olursak, burada ele alınıp ortaya konulan şey, Che'nin edebiyat ve hayat arasında başrolünü üstlendiği o muhteşem maceranın kendisidir.

Eser, üç kısma ayrılıyor: "Okumalar," "Seyahatler: Okumaların Bir Başka Boyutu" ve "Yazılar". Adını Ernesto'un *Motosiklet Günlükleri*'nin sonuna koyduğu isimden alan "Kenar Notları" adlı bölüm ise bütün kitabı tamamlayıcı nitelikte. Benim bu iki olağanüstü sayfada gördüklerim, henüz yüceliğini ifade edebileceği olanaklara sahip olamamış bu genç delikanlının hayatta çizeceği yolun ön planını büyük bir kararlılıkla yürütmesinden ibaret değil. Bunun yanında bir de devrimin herkesi ve her şeyi hallaç pamuğu gibi savurduğu dönemde onun, insanların yaptığı fedakârlıkları ve aynı zamanda çoktan özgürlük mücadelesine başlamış olanların insanlığın taş devrinde yeni bir dünya yaratmaya başladıkları uzun ve meşakkatli dönemi de açık ve net bir şekilde anlayabildiğini görüyorum. Hatta Cintio Vitier de mesafeden ödün

vermekten bir an olsun çekinmeksizin bu kısmı "tamamen olağanüstü bir sayfa" diye tanımlayacaktır.

Birinci bölümde Llanes, okumaların Ernesto'nun kişiliğinin oluşmasında üstlendiği inanılmaz derecede dönüştürücü görevi anlatırken, bizlere bütün hayatı boyunca, çocukluğundan – o dönemki arkadaşlarından biri "her şey okumakla başladı" diyor kendisi için – ve gençliğinin futbol sahalarından ta Bolivya'daki son anlarına kadar kendisini hiçbir zaman terk etmeyecek bir yoldaş haline geldiğini gösteriyor. Ama işin bu kısmı zaten biliniyor. Llanes'in esas olarak araştırma konusu edindiği şey ise edebiyatın ve deneyimlerin Che'de nasıl karşılıklı olarak birbirini beslediği, bu sürecin nasıl geliştiği ve kendi kendinin bu kadar farkında olan Che'nin de "bir refleks" olarak gördüğü yanının temelde hangi özelliklere ve dönüm noktalarına dayandığı oluyor. Yazar, devasa bir veri yığınının oluşturduğu içeriği ele alıp bizlerin dikkatine sunarken anlatılanları daha iyi anlamamıza müsaade eden ayrıntıların üzerinde duruyor. Bir yandan Che'nin, okuduklarıyla ilgili notlar alma tutkusuna ne kadar değer verdiğini ortaya koyarken diğer yandan okuduklarını etrafındakilerle de paylaşmayı seven bu insanın kişiliği üzerine düşünmemiz için bir yol açmış oluyor. Aynı zamanda Che hakkında çalışma yürütmüş diğer araştırmacılardan da bu çalışmada yazara yardımcı olmuş ya da okura yardımcı olabilecek değerli alıntılara başvuruyor. Bunun yanında iyi kotarılmış her araştırmada olduğu gibi, belli başlı inceliklere ve iddialara da yer veriyor. Sonuç olarak da elindeki bütün materyali harmanlıyor, farklı noktalar arasında kurmuş olduğu karşılıklı ilişkileri bütün karmaşıklığı içinde, taşıdıkları anlamlarla ve kitabın bütün amacı içinde nasıl bir yere sahip oldukları ile birlikte veriyor.

Llanes, Che'nin seyahatleri ve yazdıklarından sonra kullandığı bu verimli çalışma yöntemini yaptığı analize ve sunuş şekline de uyguluyor. Üçüncü bölüm tamamen Ernesto Che Guevara'nın eserlerinin çalışılması ve edebi açıdan değerlendirilmesi üzerinden gidilerek başarılı bir şekilde meydana getirilmiş bir kısımdan oluşuyor. Son bölüm olan "Kenar Notları" ise yazarın Che hakkında daha genel kriterler sunduğu ve bu yolla kitabın değerini daha da arttırdığı bir bölüm olarak karşımıza çıkıyor. Sahip

olduğu genel, edebi ve sanatsal kültürler arasındaki karşılıklı ilişkiler ve kendi değerlerinin yanında, kesinlikle vazgeçilmez olarak gördüğü diğer değerleri de kendi kendini bilinçli bir şekilde eğiterek oluşturması yine bu bölümün konularından biri. Bütün bunların yanında Che'nin fikirleri ve projesinin merkezinde her zaman insanın yer aldığını, ilkelerinden vazgeçmemek için gün be gün savaş verdiğini ve bu ilkelerin ahlaki yanının Guevara'nın düşüncesinin ayrılmaz bir parçası haline geldiğini de eklemek gerekir.

Fakat okurun zaten bütün zenginliğiyle elinde tuttuğu bu eserin proloğunu kendi kenar notlarımla daha fazla uzatmak istemem. Yalnızca son bir yorum yapmakla yetineceğim.

Her bireyin kendi koşulları ve tavırları kim olduğunda belirleyici bir rol oynar; eylem adamı da fikir adamı da böyle oluşur. Ernesto hem okuma hem düşünme pratiği yüksek biriydi, fakat çok erken bir dönemde eyleme geçmenin yollarını aramaya çıkmıştı. Silahlı mücadeleye katıldıktan kısa bir süre sonra burada parladı ve Küba devrim savaşının başkahramanlarından biri oldu. Che, eylem adamı demekle aynı anlama geliyordu artık. Devrim iktidarının ilk altı senesinde siyasi, idari ve entelektüel alanlarda müthiş yoğun bir çalışmaya girişti ve yaşamının son iki buçuk yılında ise her şeyden önce yine bir eylem adamı oldu. Hayatının çizgisi bu şekilde tanımlanabilir. Ancak Ernesto Che Guevara aslında bir fikir adamıydı ve fikirleri eylemlerine her zaman kılavuzluk etti. Her zaman içinde yaşadığı dünyaya, bu dünyanın en temel özelliklerine ve sorunlarına, kendini adadığı mücadelenin ivedilikle ele alınması gereken meselelerine ve dönüştürücü özelliklerine kafa yordu. Düşünce sistemlerinin müsaade etmediği veya mümkünatına inanmadığı gerçekliklerin *praksis* ile yaratılacağını öğrendi. Düşünür olan Che, meydana getirilen yeni gerçekliklerin, kendisinin devrimci fikirlerinin doğruluğunu kanıtlaması – bu fikirlere ilham vererek dönüştürmesi – ve kavramsal tanımlamalarının geleceğe aktarılması gereken yerlere toplumsal zemin kazandırması için uğraştı. Oluşturduğu kavramları dogmatik bir deli gömleğine dönüştürmeksizin, eylem arkadaşlarından her zaman düşünmelerini ve düşünce özgürlüğünü uygulamaya geçirmelerini istedi.

Che kişisel gelişimini, soru sormayı ve şüphe duymayı sistematik

bir biçimde pratik eden ama hiçbir zaman kendisini bilgin biri gibi görme hatasına düşmeyen bir araştırma adamıydı. Marksist teoriyi üzerine örtünmezdi, onun arkasına saklanmazdı. Sosyalizm ve Marksizm içindeki en güçlü ve etkili akımları derinlemesine eleştirdi fakat kendi fikirleri üzerinden ayrı bir akım oluşturma niyeti taşımıyordu. Gerçi ben şahsım adına, tarihsel anlamda kritik bir anda bir kenara atılmış olsa da Marksizm'in devrimci akımını geliştiren ve genişleten çok spesifik bir kavram ürettiğini düşünüyorum. Aykırı biriydi. Devrimin yapıldığı zamanlarda aykırılık esastır zira kurumsallaşmış olan, geçerli düzenden ya da o ana kadar var olmuş olan düzenden yana çalışır, hiçbir zaman insanların, ilişkilerin, hayatın ve kurumların derin ve köklü değişimlerinden yana olmaz.

Che'nin edebiyatçı olmak gibi bir derdi yoktu. Eylemlerini ve entelektüel üretimlerini eşi benzeri görülmemiş bir yoğunlukla gerçekleştiriyor olması, onun kadar okumuş ve yine onun kadar edebi duyarlılığa, yazarlık yeteneğine ve hayat deneyimine sahip birinin erişebileceği gibi bir edebiyat dünyasında yaşamaya dair göstereceği doğal eğilimi frenlemesine sebep olmuştur. Fakat Che'nin zaten en azından birey haliyle, ama özellikle de Küba Devrimi'nin ve bütün dünyayı kasıp kavurmakta olan yeni devrim dalgasının başkahramanlarından biri olarak tarihsel süreçteki yerinin ne olduğunun farkında olduğu şüphe götürmüyor.

Son olarak, bir de kitabın yazarından bahsetmek istiyorum. İyi ki Julio M. Llanes bu meseleyi nesnellikle ele almaya çalışmıyor. Binlerce sayfa, yüzlerce kitap, dergi, şiir ve şarkı arasında Amerikamız[1] ülkelerinin yollarını, halklarını ve mekânlarını tanırken Che'nin okudukları, yazdıkları ve içinde taşıdığı derin duyarlılığı üzerine düşünme deneyiminin kendisi için de bir seyahat olduğunu ifade ediyor. Ve o da tıpkı bir gün genç Ernesto'nun da yazmış olduğu gibi, kendisinin de artık yolculuğa başladığındaki kişi olmadığını söylüyor.

Bu küçük kitabın arkasında dev bir çalışma var. Yazar, yıllara

1 Küba bağımsızlık mücadelesinin önderlerinden José Martí tarafından ortaya atılan kavram. Avrupalı sömürgecilerden bağımsızlığını kazanan ve yükselmekte olan emperyalist ABD dışındaki Amerika kıtası ülkeleri için kullanılıyor. - e.n.

yayılan bir süreç boyunca Che ile vakit geçirdi, muazzam sayıda kişiyle ya doğrudan görüştü ya da kendilerinden bilgi aldı. Konuştuğu kişiler arasında Aleida March, Granado, Leonardo Tamayo, Loyola Guzmán gibi isimler bulunuyor. Çok sayıda eserden oluşan koca bir bibliyografyayı yaladı yuttu, Ernesto'nun yaşamıyla ilgili sayısız film izledi. Che'nin Amerikamız'ın üzerinde bulunduğu binlerce kilometrelik yolları katetti; Arjantin, Şili, Kolombiya, Meksika ve Bolivya'dan geçti. Che'nin Rosario'daki evinden ve ilkokulundan La Higuera'ya ve Vallegrande'ye, Che ile ilk röportajı gerçekleştiren Şili gazetesinden Che'nin cansız bedeninin yıkandığı hastaneye kadar her yeri gezdi.

Llanes yoğun entelektüel çalışmalar yapmaya alışkın bir yazar, fakat bu kitabın hazırlanması için verilen bu muazzam emeğin içinde, şahıslar ve toplumsal olaylar üzerinde çalışan her iyi araştırmacının sahip olması gereken sıkı çalışma, yorulmak bilmeden araştırma yapma ve son derece sağlam bir genel kültür edinimi gibi özellikler yer almıyor sadece. Her şeyden önce, en iyi insan eylemlerinin arkasında yatan aşk var bu çalışmada. Belki de Che'nin gözlerini ilk defa Las Villas harekâtı günlerinde altına "Aranıyor" yazan (fakat kısa bir süre sonra kendilerinin arananlar tarafına geçeceği) katillerin astığı posterlere konmuş fotoğrafında görmüş olan küçük Kübalı çocuk var yine. Aynı zamanda araştıran, öğrenen ve yazar olan, bunu da kendi boş ve bencil bireyciliği için değil, topluluk için yapan, devrimin yetiştirdiği bu gencin bütün hayatı var. O kadar ki, çocuklara olağanüstü kalitede bir dolu kitap bırakan ve ülkedeki çocuk edebiyatı kültürünü teşvik eden bir edebiyatçı olarak büyük prestij sahibi bir yazardan bahsediyoruz aslında. Meslektaşlarının, yazarların ve sanatçıların oluşturduğu dil derneğinin yirmi yıl boyunca başkanlığını yürütmüştür. Yayınevlerinin okuma bayramı katılımcılarına dağıttığı, kimilerinin ise tiyatroya ve radyoya taşıdığı öykü ve roman kitaplarının tanınan yazarıdır aynı zamanda. Hem bizim kıtamızda hem de Avrupa'da Küba kültürünü tanıtan konferansların yürütücüsü, bu sefer de milyonlarca çocuğa daha iyi bir yaşamın yolunu açmış olan ve dünyanın tüm çocuklar için böyle bir yer olabilmesi umudunu besleyen Che'nin anısını yaşatabilmek için bir yetişkin kitabı yazarak, onun büyüklüğüne başka bir boyut katan bu

araştırmanın sonuçlarını bizlerle paylaşıyor.

Bu kitap, Che hakkında her geçen gün daha da büyüyen eserler ailesine hoş gelmiş olsun.

Fernando Martínez Heredia

Yazarın Notu

Genç Ernesto Guevara, ilk tanıklık kitabı olan *Motosiklet Günlükleri*'nde "Önce Doğrusunu Anlatalım" başlıklı bir tür giriş yazısı yazmış; burada ilk Latin Amerika seyahatini bitirdiğindeki halet-i ruhiyesini ve her şeyden önemlisi de yaşadığı değişimleri kısaca anlatmaya çalışmıştı. Ben de bu meşhur Güney Amerika seyahat notlarını yeniden düzenleme ve Che'nin okudukları, yazdıkları ve taşıdığı duyarlılığı üzerinden geçerek en az onunki kadar tutkulu bir başka seyahat gerçekleştirme şansına nail oldum.

Ernesto Guevara'yı okudukları, yazdıkları ve seyahatleriyle bütünleyen diğer evrenlerde uzun yıllar boyunca dolaşarak onun ayak izlerini takip ettim. Kendisinin düşüncesi ve hatırasının peşinden Güney Amerika'da 13000 kilometreden fazla yol kat ettikten ve yüzlerce kitap, dergi, şiir ve şarkıdan oluşan binlerce sayfayı didik didik ettikten sonra, itiraf etmem gerekir ki – tıpkı onun gibi – ben de artık başlangıçtaki ben değilim.

Ben de seyahat tanıklıklarımı yayımladım onun yaptığı gibi.

Yaptığım incelemenin hiç bu kadar karmaşık olacağını tahmin etmediğimi itiraf ediyorum. Che'nin edebiyat ve yaşam arasında başkahramanlığını yaptığı muhteşem macerayı tıpkı tanınmamış bir sanatçıyı hatırlatır gibi anlattığım bu başlangıç notlarını yazacağım ise hiç aklıma gelmezdi.

Okumalar

Okumak ilham verir, alevlendirir, güçlendirir. Sönmeye yüz tutmuş bir kamp ateşinin üzerine esen ve külleri kaldırırken ateşi harlı tutan temiz hava gibidir o. Büyük eserler okunur, eğer kişi böyle bir büyüklüğe kendisi de kadirse, o da büyümeye meyleder. Asil aslan uykusundan uyanır. Ve kuvvetle sarsıldığı takdirde yelesinden altın taneleri gibi dökülür düşünceler.

José Martí
("En los Estados Unidos")

Okuduklarımız ve hayatta deneyimlediklerimiz iki ayrı evren değil, birdir.

Italo Calvino
(Itinerario de Italo Calvino)

Okumaya ve öğrenmeye o kadar alıştım ki artık bir refleks haline geldi.

Ernesto Che Guevara
("Aleida March'a Mektup", Evocación'dan)

Che Guevara'nın edebiyat ve yaşam arasında kurduğu derin bağların kodlarını çözebilmek için, okumanın onun kişiliğinin oluşmasında oynadığı rolden başlamak lazım. Edebi yanının deneyimlerini nasıl etkilediği ve diğer yandan deneyimlerinin de edebi alandaki çalışmalarını nasıl beslediğinin, böylece sonunda bu çift taraflı ilişkinin, her şeye çok daha zenginleştirici bir insanlık boyutu kazandıran bir tür sarmala nasıl dönüştüğünün açıklanması gerekir.

Ernesto Guevara, daha iki yaşında korkunç bir hâl almış olan astım hastalığının pençesinde dünyaya geldi. Çocukluğu, hep sağlığı için daha uygun bir yer bulmanın peşinde durmaksızın süren bir arayış içinde geçti ve sonunda ailece Córdoba bölgesinin Alta Gracia şehrine yerleşmeye karar verdiler. Orada da tıpkı önceki yerlerde olduğu gibi, anne ve babası doğa ile iç içe olabilmesi için aradaki bağı devamlı kılmaya uğraştılar. Ancak astım ve astımın getirdiği sınırlamalara karşı gerçekten kişisel bir savaş veren kişi, yine çocuğun kendisi oldu. Çocukluk yılları boyunca ormanlık alanlarda gezindi, yürüyüşlere çıktı ve onca astım krizinin ortasında bile ne bu yürüyüşlerden ne de havyanlara, bitki örtüsüne ve doğanın güzelliklerine hayranlık duymaktan vazgeçti. Astım krizleri o kadar sık yaşanıyordu ki okula düzenli olarak gidemiyordu. Buna rağmen beş ve altı yaşları arasında annesi Celia de la Serna kendisine okuma yazmayı öğretti ve böylece anne ve oğul arasında diyaloglardan, düşüncelerden ve karşılıklı itiraflardan oluşan, hayat boyu sürecek ve eşi benzeri olmayan bir ilişki kurulmuş oldu. Annesi yaşadığı döneme göre kural tanımayan davranışlar sergileyen bir kadındı – kamusal alanlarda sigara içer, pantolon giyer, araba kullanır ve tehlikeye atılmaktan çekinmezdi – ve bunların çoğu oğlunun isyankâr, gözükara ve bağımsız karakteriyle toplumsal anlamda şekillenişi üzerinde oldukça etkili oldu.

Celia çocuklarını etrafına toplayıp onlara dünya edebiyatından kesitler okumayı ya da anlatmayı alışkanlık haline getirmişti. En sevdikleri arasında *pampa*lardaki *gaucho* yaşamıyla alakalı iki eser bulunuyordu. Bunlardan ilki José Hernández'in yazdığı *Martín Fierro* (1872) (hüküm veren yargıçvari tavrıyla tıpkı bir taşra jonglörü gibi şiir okuyan bir halk ozanının başkahramanılığını üstlendiği ve *gaucho* efsanesinin en büyük temsilcisi olan ünlü şiir

antolojisi); diğeri ise Ricardo Güiraldes'in yazdığı *Don Segundo Sombra* (1926) adlı romandır. Her iki eser de çocuklara anlatılan, tekrar tekrar okunan ve beğenilerini hep beraber paylaştıkları eserler olmuştur.

Ayrıca halası Beatriz de yine çocukluk yıllarından beri kendisiyle anaç bir ilişki sürdürerek, küçük Che'ye daha sonra hep hayal gücünü besleyecek olan büyülü peri ve prenses masalları anlatmıştır. Guevara ailesi siyasi, toplumsal ve edebi meseleler hakkında yapılan yorumların çocuklardan gizlenmeden paylaşılması açısından belirgin bir liberal eğilim sergilemekteydi.

Çocukluk arkadaşlarından biri olan Osvaldo Bidinosd Payer, Che'nin kompleks kişiliği hakkında ne tür bir analiz yapılacak olursa olsun her zaman hesaba katılması gereken, çok önemli bir fikir ortaya attı: Ernesto Guevara için "her şey edebiyatla başlamıştı,"[2] çünkü daha o zamanlar Kafka, Camus ve Sartre gibi yazarların romanlarını okuyorlardı. Okumaya ve yazmaya duyduğu olağanüstü ilgi yalnızca çocukluk arkadaşlarının dikkatini çekmekle de kalmadı; pek çok farklı yerlerde ve dönemlerde karşılaştığı ve iletişim içine girdiği insanlarda da kitapların onun yaşamında hep eşsiz bir yer tuttuğu intibaı uyanmıştır.

Okumak, çocukluğundan itibaren yaşamının son anına kadar Guevara'nın en büyük zevklerinden biri olmuştur. Kongo askeri harekâtını eleştirel bir biçimde değerlendirirken, herkesçe malum olan, okuma eyleminin kendisini mest ettiği gerçeğini, yazdığı günlükte de belli bir suçluluk hissi içinde kabul ediyordu:

(...) en büyük iki zaafımı da Kongo'da tatmin edebilme imkânına sahibim: tütünüm de eksik kalmıyor, her zaman elimde bolca bulunan okumalarım da (...) En çok da günlük dertlerden kaçıp kendimi okumaya verebildiğim anlar.[3]

Bu çocukluk arkadaşı aynı zamanda Guevara'nın yaptığı okumaların, o dönemler içinde bulunduğu toplum ortalamasında moda olmak bir yana, kimsenin ilgisini dahi çekmeyen toplumsal meselelerin yanında yerli ve melez halkların haysiyeti ve marjinalleştirilmesi gibi Latin Amerika'ya has problemleri konu alan yazarlar üzerinden Latin Amerika edebiyatını öğrenebilmesini sağladığını da belirtiyor. Daha sonra kendisi çıkıp gezeceği dünyayı gözlemleyebilmek adına bu dünyaya açılan pencereye yaklaşmasını da yine bu okumalar sağlamıştır. Bkz. Jon Lee Anderson: *Che, una vida revolucionaria*, s. 54.

3 Ernesto Guevara: *Devrim Savaşından Kesitler: Kongo.*

Uzun süreler boyunca hasta odasına kapanan küçük Guevara'nın satranç sevgisi yaklaşık on yaşlarında başladı ve sonunda bu alanda da usta bir oyuncu oldu. Ufkunu fantezilerin ve kısıtlı gerçekliklerin de ötesine taşımak istediği için, anne ve babasının kütüphanesinden yararlandı ve ruhunun açlığını çektiği gerçekçi maceraların nesnel dünyasına burada kavuştu. Sonra Julio Verne'yi – özellikle de tuhaf gezi hikâyelerinden oluşan *Balonla Beş Hafta, Dünyanın Merkezine Yolculuk, Ay'a Seyahat* ve *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah* adlı eserlerini –, Alexander Dumas'ı, Miguel de Cervantes'i, Robert Louis Stevenson'ı ve Emilio Salgari'nin *Sandokan*'ını okudu. Ayrıca gazetecilerin ve araştırmacıların eserleri de yine ilgi alanları arasında sağlam bir yer buldu. Bütün bunlar, gelecekteki yaşamında büyük iz bırakacak olan iki şeye, yani serüvenlere atılmaya ve seyahat etmeye duyduğu tutkuların öncüleri oldular.

Delikanlı çağındaki Guevara'yı etkileyen faktörler ise başkaydı: göçmen İspanyol ailelerin gelişi ve İspanya İç Savaşı hakkında Alta Gracia ve Córdoba'nın her yerine yayılmış olan konuşmalar ve anlatıların oluşturduğu atmosfer bu faktörlerin başlıcalarını oluşturuyordu. İtalyan faşist güçlerini yenen General Jurado anlatılarını coşkuyla dinleyen bu delikanlı, aynı zamanda savaş haberlerini de haritaların üzerinde takip eder, oynadığı oyunlarda tıpkı bir general gibi evin avlusuna siperler kurarak muharebe sahnelerini yeniden canlandırdı. Alta Gracia'daki büyük evlerinin yakınlarında meşhur besteci Manuel de Falla'nın evi de bulunuyordu. Che'nin annesi bu besteciyle İspanya, Fransa ve özellikle de Falla'nın yedi yıl yaşadığı Paris hakkında dostane sohbetler gerçekleştirir, bu olağanüstü sanatçının *El amor brujo, El sombrero de tres picas, El retablo de Maese Pedro* ve bunlar gibi daha pek çok müzik eserinden bahsederlerdi. Fransızca'yı da yine annesinden öğrendi ve böylece pek çok önemli yazarın yazdıklarını ve klasik eserleri de esas dilinde okuma şansı elde etti. Guevara henüz on iki-on üç yaşlarındayken kendi kimliğinin farkına varmaya; erotik ve psikolojik hislerin yanında beklenmedik sonlarla ortaya çıkan duyguları diğerlerine tercih etmeye başlamıştı. Önce anne ve babasının, daha sonrasında ise Córdoba'daki üniversite hocası Deodoro Roca'nın kütüphanesinde Sigmund Freud, Jack London, Horacia Quiroga, José Ingenieros, Anatole France gibi yazarların yanında

Karl Marx'ın *Kapital*'inin kısaltılmış bir versiyonunu da büyük bir iştahla yalayıp yuttu. Ayrıca John Steinbeck'in *Gazap Üzümleri* kitabı ile *Modern Avrupa Tarihi*'nin yirmi cildini de tamamladı. Okuma aşkı öyle büyüktü ki kendi babası bir yazısında şöyle söylüyordu: "Ernesto on iki yaşına vardığında edindiği kültürel birikim, 18 yaşındaki birinin seviyesine eşitti. Kitaplığı her türlü macera, roman ve seyahat kitapları ile dolup taşardı." (1)

Sanki okuduğu metinlerin kaotik dünyasına belli bir düzen katmak ister gibi bir hali vardı. Çünkü daha sonra yaşamı boyunca sürdüreceği bir alışkanlık edinmişti: Okuduğu veya duyduğu kitapların listesini çıkarırdı. Kendisinin biyografi yazarlarından Meksikalı tarihçi ve yazar Paco Ignacio Taibo II, Guevara'nın okur kimliğinden bahsederken hayranlığını gizlemeksizin şöyle bir itirafta bulunuyordu: "Verne'ye ayrılan kısımda 23 roman yazılmış (yalnızca 21 tanesini okuyabilmiş olan tarihçi kendisini bu karakterle özdeşleştirmekten de alıkoyamıyor)". (2) Seyahat edebiyatına olan ilgisi de hiçbir zaman sönmedi; artık Küba'da yaşamaya başladığı kesinleştiğinde Verne'nin bütün eserlerinden oluşan deri kaplı üç ciltlik koleksiyonunu kendisine göndermelerini istemişti.

Daha sonra kendisinin Güney Amerika seyahatinde yoldaşı olacak olan Alberto Granado da, Guevara'yla Córdoba'da tanıştığında diğer herkes futbol sahasında sırasının gelmesini beklerken onun dış dünyadan tamamen kopuk bir halde bir şeyler okuduğunu fark etmişti. Bir gün yeni arkadaşının Freud'u çoktan okumuş olduğunu; Baudelaire'in şiirlerini pek sevdiğini; Duma'yı, Verlaine'i ve Mallarmé'yi, Arjantin klasiklerini, Faulkner'i ve Steinbeck'i bildiğini öğrendi. Kendisi de tam bir kitap kurdu olan Granado genç Ernesto'nun nasıl olup bu kadar çok şey okumuş olduğuna bir türlü anlam veremiyordu. Yine o yıllardan arkadaşı Gustavo Roca da kendisinin o dönemki okuma zevkinden bahsedenler arasındadır.[4]

İberya göçmenlerinin dünyasına olan ailevi yakınlığı ayrıca İspanyol cumhuriyetçi şairlerin, özellikle de Antonio Machado,

---

4 "Tutkuyla okuduğu eserlerden biri de *Binbir Gece Masalları* adlı seçme öykü kitabıydı. Bu hikâyeler, daha sonra Binbir Gece olarak bilinen diğer versiyonda geçen hikâyelerin aynısıdır. Bizim elimizde bulunan çevirisi, bu erotik hikâyelerin özgün hallerinin geçtiği bir çeviriydi ve Che kitabı yalayıp yutuyordu. O dönem daha 16 yaşındaydı".

Federico García Lorca, Miguel Hernández ve Rafael Alberti'nin metinlerine ilgi göstermesini sağladı; bu şairlerin şiirlerini inanılmaz bir kolaylıkla ezberden okuyabiliyordu. Ayrıca José Martí ve Pablo Neruda gibi Latin Amerika'nın en büyük şairlerini de tanıdı ve bu şairlere şiirleri için olduğu kadar, toplumsal duyarlılıklarından dolayı da büyük hayranlık besledi. *Alacakaranlık Kitabı* (1923) ve hemen sonrasında dünya çapında bir okur selini peşinden sürükleyecek olan *Yirmi Aşk Şiiri ve Bir Umutsuz Şarkı* adlı eserlerinin yayınlanmasıyla bu Şilili yazar aşk şairlerinin devleri arasında yerini alırken genç Guevara'nın da en sevdiği şairlerden biri haline geldi. Onun dizelerini de *Martin Fierro*'nun dörtlükleri gibi neredeyse tamamen ezberden okuyabilecek kadar iyi biliyordu. Bunun tanıklığını ise kuzeni Carmen Córdova de la Serna'dan dinliyoruz:

Ergenliğimizin baharında Ernestocuğumla ben arkadaşlıktan biraz ötesine gitmiştik (biraz aşk romantizmi vardı işin içinde). Yirmi Aşk Şiiri ve Bir Umutsuz Şarkı*'yı biliyordu ve hepsini sonuna kadar ezberden tek tek okurdu. Müthiş bir hafızası vardı. İkimiz de şiiri çok severdik, harikuladeydi. (3)*

Guevara'nın şiirleri ezberden okuduğunu pek çok kişi hatırlıyor; arkadaşlar arasında, yoldaşlarıyla birlikteyken hatta kamusal alanda bile pek çok kez tekrar tekrar gerçekleştirdiği bir eylem olarak biliniyor. Sadece amaçsızca ezberlemekten ibaret olmayan bu faaliyeti sanki ruhsal bir ihtiyaca da cevap verir gibiydi. Şiirin sessel bir değeri olduğunu da unutmamamız gerek; yani şiir yalnızca okunmak için değil, aynı zamanda duyulmak için de yazılır. Şiiri nasıl duyacağını bilmek, daha büyük bir beğeni geliştirebilmek için elzemdir. Şiirin nasıl dinleneceğini öğrenebilmek için çokça tavsiye edilen bir alıştırma yöntemi de şiiri yüksek sesle okumaktır. Guevara'nın şiirleri sık sık yüksek sesle okuyor olması da muhtemelen başkalarına okurken şiirin onlarda yarattığı duyguları hissetmesi ve bu sayede deneyimlediği üstün zevkle alakalıdır.

Guevara'nın gençlik döneminin şartları, kendisinin edebi hevesleri ve daha sonra gerçekleştirdiği seyahatlerde, bizim Amerika'mıza yerleşen halklar üzerindeki çeşitli dış etkiler belirleyici olmuştur. Savaşların yarattığı sonuçlar ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra faşizmin yenilgisi ile birlikte Avrupa'da ciddi ölçüde göç

faaliyeti baş gösterdi ve Güney Amerika'ya faşist gruplar kadar, kurbanlarla dayanışma gösteren, ilerlemeci fikirlerin gelişmesine katkıda bulunan insanlar da geldi. Diğer taraftan, Sovyetler Birliği'nin oluşturulması ve Avrupa sosyalizmi de sosyalist fikirlerin ve Marksizm-Leninizmin Latin Amerika'da çok büyük bir yayılım göstermesini sağladı.

Genç delikanlının felsefi ve toplumsal nitelikteki meselelere kadar uzanan edebi merakının bunca çeşitlilik göstermesi insanı şaşırtıyor. Yine bu dönemde belli kavramlar, fikirler, eğitimler, akımlar ve öne çıkan yazarlara dair değerlendirmelerinden oluşan kişisel derlemesi üzerinden hazırlamaya başladığı felsefe sözlüğüne ileriki dönemlerde kaldığı yerden devam edecekti. Bu sözlükte tam 116 metne referans veriliyor; ama sözlüğün sayfaları alıntılar veya kavramlardan oluşan bir derlemeden ibaret değil. Hiçbir zaman yayımlanmayan bu sözlüğü incelemiş olan Kübalı araştırmacı Marta Pérez-Rolo González, araştırmanın bazı kısımlarını ve bu aktif okurun kullandığı yöntemi şöyle açıklıyor:

Bu genç delikanlının kullandığı çalışma metodu gerçekten çok ilginç. Titiz okumalar ve takındığı araştırmacı tavrıyla farklı düşünürlerin kriterlerini bir araya getirerek kendi felsefi anlayışını oluşturmaya çalışıyor. (...) Tüm bu defterler boyunca insanın tarihte ve toplumda üstlendiği rolün ne olduğu araştırılıyor. (4)

Yaşamak, dünyayı okumak demektir. İnsan, bir gerçeklikle etkileşime geçerken onu inceler, değerlendirir, kendine mal eder ve bir nesnel gerçeklik üzerine eyleme geçtiği zaman da bu gerçekliğe insani bir boyut katar. Çek profesör Oldrich Belic'in deyimiyle, "kendi çevresini yaratır". Yani bir anlamda kendi için "refleks haline gelen" eylemleri oluşturur. Sistematik çalışma yöntemi ve okumaları sayesinde Che, yaşamın kendisi kadar önemli olan ve artık bir tür "refleks haline gelmiş olan" kapsamlı bir genel kültür ortamı yaratmıştı. Öğrencilik yıllarında, seyahatleri sırasında ve çeşitli ülkelerde yürüttüğü askeri harekâtlar süresince Guevara ruhunu besleyecek şeyleri okumaktan ve ilgi alanına giren her şeyi sistemli bir şekilde öğrenmekten hiç vazgeçmedi. Üniversiteden tanıdığı ve yıllarca yakın arkadaşı olan Tita Infante belki de dostunun engin okuma ve çalışma kapasitesi hakkında konuşmaya en yetkili kişilerden biri olabilir: "Ulaşım esnasında bile son ana kadar fırsattan

istifade eder, elinde bir kitapla bir yerden beliriverdiği çok olurdu. Bazen Freud'un bir cildi olurdu elinde mesela: 'Bir hasta geçmişini incelemek istiyorum, ilgimi çeken bir vaka var da,' gibi bir şeyler söylerdi. Bazen de bir ders metni. Bazen ise klasik bir kitap olurdu. (...) Hayatının büyük bir çoğunluğunu okumakla geçirdi (...) Nasıl çalışacağını bilirdi. Sorunun kaynağına kadar iner ve artık vakti el verdiği ölçüde meseleyi ince ince işlerdi." Che'nin okuma kapasitesini ve öğrenme isteğini kanıtlayan yüzlerce anekdot ve tanıklık bulunuyor. Kendisi de bunun farkına varmış ve Aleida March'a yazdığı mektupta bunu şöyle itiraf etmişti: "Okumaya ve öğrenmeye o kadar alıştım ki artık bir refleks haline geldiler."

Geniş bir yelpazeye yayılan okumaları sayesinde birbirinden farklı bir sürü şey yapabilecek durumdaydı. Örneğin sağlık hizmetinin kamusallaştırılması ya da İngiltere seçimleri üzerine sert bir tartışma başlatabiliyor, bir gün uykularını kaçıran burjuva sevgilisi Chichina Ferreira'nın babasına karşı çıkan sözler sarf ettikten sonra başka bir gün bu genç kadına o dönem kendisini büyülemiş olan Nehru'nun *Hindistan'ın Keşfi* adlı kitabını hediye etmek gibi sevgi dolu bir jestte bulunabiliyordu.

Bu yıllarda geliştirdiği belli başlı okur eğilimleri sonraki yıllarda kendisini niteleyen özellikleri olacaktı: Okuduklarında duyduğu hisleri başkalarıyla da paylaşmayı sever, bunları başkalarına okur veya söz konusu kitabı okumaları için onları yüreklendirirdi. Çocukluk yıllarında yanında olan kardeşleri gibi, daha sonraki gerilla harekâtlarındaki askerler ve çalışma arkadaşları da bu huyunun hedef kitlesi oldukları için daha önce Che'nin okuduğu bir kitabın yolundan onlar da giderdi. Okurken devamlı olarak not alma alışkanlığı da yine kendisini metinle diyaloğa giren, aktif bir okur yapmıştır. Guevara'nın okumalarında yaptığı sayısız alıntı bulunur. "Entelektüel, elinde bir kalemle okuyan kişidir," sözü hiç şüphesiz Ernesto Guevara'yı anlatmak için cuk oturacak meşhur bir cümledir. Daha önce bahsi geçen ve sayısız okumanın meyvesi olan altı ciltlik felsefe sözlüğünü ya da Bolivya'daki çetin gerilla savaşının ortasında okuduğu kitaplardan verdiği yüzlerce incelikli alıntıyı örnek olarak göstermek bile bunu anlatmak için yeterli olacaktır.

Pasif okur, yazarın görüşlerini uysallıkla kabul eden, kendisine sunulan yemeği çiğnemeden "yutan" kişidir; fikirleri ve kavramları

yeniden yorumlamak bir yana dursun, yenilerini dahi üretmeyen bir tekrarcıdır. Aktif okur ise metni sorgulayan bir tavır takınır, soru sorar; doğrusal bir okuma yapmaz, çeşitli anlamların arayışında farklı yollardan ilerler. "Aktif okur, katılımcı bir varlıktır; yazılı metnin sürecine dahil olur, anlamı üzerine düşünür ve o anlamı daha da genişletir. Hatta eseri yeniden yaratır demek bile mümkündür." (5)

Guevara'nın takındığı okur tavrı bir süre sonra, sürekli olarak başvurduğu ve okumalarına dayandırdığı yazılı bibliyografik eleştirilerde kendisini gayet incelikli bir şekilde gösteren bir tavra dönüşmüştü. 1954-1956 yılları arasında incelenen eserlerin bazıları hakkında yazılan eleştiri yazılarına bakarsak, örneğin Costa Rikalı yazar Carlos Luis Pallas'ın *Mamita Yunai* (1941) adlı eserinin belgesel değerinin hakkını layıkıyla teslim ettiğini görebiliyoruz:

(...) Her şeyin ötesinde, Şirket ve "yönetimin" korkunçluklarının ve kitabın atfedildiği "hat işçilerinin" (demiryolu hattında çalışanlar) sefil hayatlarının dikkate değer ve canlı bir belgesini sunuyor.

Fakat bir başka vurgu yapmayı da ihmal etmiyor:

Bu tür romanlarda hep olduğu gibi, hiçbir karakterde psikolojik derinlik bulunmuyor, fakat özellikle de "macholar" (yabancılar) karikatürize edilmiş "kötü" tipler olarak gösteriliyor. (6)

Martín Fierro hakkında ise şöyle yazıyor:

Martín Fierro *uzun ömürlülüğünü, şiirin kurgusal ve otantik tonunu koruyabilmesinden, dönemin genel panaromasını keskin renklerle yansıtabilmesinden ve gerçekçiliğini karakterlerin ağzından dökülen kelimelerle verebiliyor olmasından alıyor. Şürsel değeri yalnızca birkaç tane istisnadan ibaret, fakat bazı cümleleri antolojilerden alınma sayılır. (7)*

Özgürlük ve haz, genel kültür

Guevara'nın daha sonraki dönemlerdeki okur kimliğine kavuşmasını sağlayacak olan ilk okumalarının herhangi bir okul müfredatına uymadığını, belli bir bilgi türünün edinimini amaçlayan, zorunlu bir nitelik taşımadığını belirtmek önemli. Bunlar tamamen özgür iradesi sonucunda gerçekleştirilmiş okumalardır. Córdoba yıllarından bir başka arkadaşı olan José González Aguilar

da şu yorumu yapıyor[5]: Tamamen okurun ilgi alanlarının belirlediği bir okuma zevkine göre yapılmış seçimlerdi. Kimse kendisine metni anlasın ve gereksiz bir okul çalışması yapar gibi parçalara bölüp dilbilgisi yapbozlarını çözmeye çalışsın diye bir şey okumasını söylemezdi. O an neyi uygun ve ilginç buluyorsa onu okurdu. Hayal gücünü geliştirir, okumanın verdiği zevkin peşinden giderek keşfettiği dünyanın tadını çıkarırdı. Böylelikle de "gerçek okumanın bir özgürlük ve zevk işi olduğunu" kanıtlamış oluyordu. (8)

Görünüşe göre okur Guevara, belli bir genel kültür seviyesine erişmek istiyorsa bunu öncelikle edebiyat bilgisi üzerinden edinebileceğini, bu bilgiye de ancak büyük yazarları okuyarak erişmenin mümkün olduğunu ta en başından beri anlamıştı.

Okuma aşkı öyle güçlüydü ki bir volkanın eteklerinde bile okumaya devam edebiliyordu. En alışılmadık fırsatları dahi değerlendirirdi: Herhangi bir ulaşım aracının içindeyken, uzun bir savaş yürüyüşü sonrasında mola verirken, uykusundan çaldığı saatlerde, banyoda[6], Güney Amerika'daki seyahatleri sırasında verdiği molalarda, astım krizleri arasında, kamp ateşinin yanında ve hatta gece karanlığında elinde bir fenerle bile olsa durmadan okurdu. O kadar ki Küba'da, Kongo'da ve Bolivya'daki yardımcıları onun okuma aşkı karşısında hep şaşkınlığa düşerlerdi. Sierra Maestra'dayken[7] devasa bir sırt çantası taşıdığını anlatırlar: "Çantayı taşıyabilmek için sağlam yemek yemek gerekiyordu." (9)

Guevara'nın kişisel nirvanası kitaplardı. Sierra Maestra'daki çalışma arkadaşı çiftçilerden yaşlı Chana da anılarını şöyle aktarıyor: *Bu Hıristiyan adam her zaman kitapların tepesinde gezerdi;*

---

5 "Anne-babasının kitaplığında büyük bir coşkuyla, sonu gelmez bir iştahla ve kitapların büyüklüğünden başka bir şeye bakmaksızın raflarda ne varsa okuyordu. Araya Neruda, Horacio Quiroga ve Anatole France'ın, hatta *Kapital*'in kısaltılmış bir basımına kadar bir sürü şeyin girdiği, Freud'dan Jack London'a kadar her şeyin bulunduğu devasa bir külliyattı.

6 Luis Arcos Bergnes, *Evocando al Che* adlı kitabında Guevara'nın klozete oturduğu zamanlarda gerçekleştirdiği okumalarına atıfta bulunarak kendisine bazı kitapları "bir, iki veya üç oturuşta" bitirdiğinden bahsettiğini anlatıyor. Kendisi hakkında yazmış bazı biyografi yazarları da bunun gençlik yıllarından beri bırakmadığı bir alışkanlığı olduğunu söylüyor.

7 Sierra Maestra: Küba'nın güneydoğusunda, hemen kıyıdan yükselerek Guantánamo Eyaleti'nin güneyinden batıya Niquero'ya doğru uzanan sıradağlardır ve Küba devrim savaşında önemli bir yeri vardır – ç.n.

mesela bir yudum kahve içecekse, üfleyip içerken bile kukla misali gözlerini kitaptan ayırmazdı. Ben derdim ki: "Haydi Che, soğutacaksın, hem öbür arkadaşına da lazım fincan," öyle diyince bu sefer kitabını okumaya devam edebilmek için ağzının kenarıyla bir yudum alırdı. (...) Eline bir kitap geçirdiği zamanlar sesi soluğu kesilir, uzaklaşır, sanki başka bir dünyadaymış gibi yüzü yumuşardı. Ben de hep takılırdım: "Bak sen, demek ki kitaplara deli olan Hıristiyan da varmış." (10)

Guevara'nın derin bir okumaya dalmış ve dünyadan kopmuş halde gözüktüğü onlarca fotoğrafı vardır. Her yana yayılmıştır bu fotoğraf kareleri. Küba'nın El Hombrito bölgesinde bir astım krizine tutulan Che'yi uzanmış bir şekilde kitap okurken görürüz, Goethe'nin biyografisi vardır elinde. Bir başka fotoğrafta dalgaları yararak ilerlerken engin denizin köpüklerini savurmakta olan bir geminin güvertesinde elinde başka bir metinle görülür. Belki de içlerinde en anlamlısı olan bir diğer karede ise kamera kendisini bir ağacın dallarının en tepesinde adeta başka dünyalara geçmiş gibi okumaya dalmış halde gösterir. Bir başka çalışma arkadaşının anlattıkları ise şu şekilde:

Bazen öğleden sonraları orada bir taşın üstüne oturur okumaya başlardı. Ne okuduğunu bilmiyorum çünkü o zamanlar harfleri bile bilmiyordum, gidip kendisine sormak da istemiyordum. Ama orada oturmuş okurken at sineklerinin gelip onu soktuklarını, onun ise kitaplara müthiş bir şekilde gömülü olduğundan dolayı neredeyse hiçbir şey hissetmediğini hatırlıyorum. (11)

Karısına yazdığı mektupta da (Aleida March'ın *Evocación* adlı kitabından alıntılandığı şekliyle) bunu doğruluyor: "Okumaya ve öğrenmeye o kadar alıştım ki artık benim için hem bir refleks haline geldiler hem de bu maceracılığıma iyice ters düşmeye başladılar."[8]

Şiir okumaları

Guevara'nın okumaları arasında ruhunu sarsanlar sayısız, fakat kısacık bir gözlemle bile hemen anlaşılacaktır ki kendisi azılı bir şiir okuruydu. Burası vurgulanması gereken, önemli bir durum

8 s. 159.

teşkil ediyor zira pek çok kişiye göre şiir okumak, edebi zevkin geliştirilmesi açısından çok temel bir araçtır. Joseph Brodsky de bu konuda şu açıklamayı yapar: "İnsan ifadesinin en üstün hali olan şiir yalnızca bu ifadenin en yoğun biçimi olmakla kalmaz, aynı zamanda insan deneyimini yansıtmanın da en özlü yoludur. (...) İnsan ne kadar çok şiir okursa, ister siyasette veya felsefede, ister toplumsal çalışmalarda ya da kurgusal yazın alanında olsun, her türlü laf kalabalığına karşı tahammül gücü de o kadar azalacaktır". (12)

Ergenlik yıllarında tanıdığı, José Martí'ye ait *Versos sencillos*[9] (1891) adlı şiirler zamanla duygusal hafızasının bir parçası haline geldi. Yakın dostu Alberto Granado ilk gerçekleştirdikleri Latin Amerika seyahatinde yazdığı günlük-kitabında, Guevara'nın küçük bir Peru kasabası olan Tacna'da bu şiirlerin bazı dizelerini ezberden okuduğundan bahsediyor:

Dünyanın yoksul insanlarıyla,
Neyim varsa paylaşmak isterim.
Dağların cılız dereleri
Denizlerden daha mutlu eder beni.

Granado, arkadaşının en sevdiği yazarlardan birinin şiirlerinden alıntı yaptığını düşünerek sorar:

- Neruda mı?

Öteki cevap verir:

- Hayır. José Martí.

Savaşta da hayatta da Che'nin yoldaşı olan Aleida March, Nicolás Guillén'in şiirinin Antonio'nun karısının yürüyüşünü tarif ettiği versiyonunu ("Antonio'nun karısı şöyle yürür, böyle yürür") tekrar ederken Che'nin kendi kendini dinlemekten müthiş keyif aldığını anlatıyor. Çok kötü şarkı söylediği için yalnızca bunu değil, Gardel'in tangolarını bile okurmuş. Guillén'in şiirleri ise kendisini her zaman heyecanlandırıyormuş. Bu nedenle Küba Devrimi zaferinin ilk aylarında La Cabaña'da askeri kuvvet kumandanlığı görevindeyken, sürgünden yeni gelmiş olan bu şairi Guevara'nın

9 Basit Dizeler – ç.n.

çoğunluğu okuma yazma bilmeyen köylülerden oluşan birliğinde bir şiir okuma etkinliğine davet etmesi de tesadüf değil. Guillén'in kendi tanıklığına göre, "şiir, ilk defa bir karargâhın kapısından giriyordu".

1964 yılının Ağustos ayında, o sırada Meksika'da ikamet etmekte olan arkadaşı İspanyol şair León Felipe'ye (1884-1968) şöyle bir mektup yazıyor:

Geçen gün benim için çok önemli bir etkinliğe katıldım. Bütün salon coşkulu işçilerle ağzına kadar doluydu ve ortamda bir yeni insan[10] *havası seziliyordu. İçimde taşıdığım başarısız şairin bir parçası çiçek gibi açıverdi üzerimde. Böylece sizinle uzaktan da olsa bir diyaloğa girmiş oldum. Bu benim size duyduğum saygının bir göstergesidir; yalvarırım bunu böyle kabul edin.*

Bahsi geçen etkinliğin kaydedildiği video, kendisini izleyicilere Küba İspanyolcasıyla şu açıklamayı yaparken gösteriyor: "Size kendime ait olmayan bir şiir okuyacağım."[11] Sonra da İspanyol şair León Felipe'nin "insan, henüz bir başağı bile sevgiyle koparmış değil," sözlerinin de geçtiği bazı dizelerini ezberden okuyor. Emeğin yüceltildiği bir toplumun inşacısı olan Guevara, şairle uzak mesafeden bir tartışma başlatmış oluyor. Diğer yandan, kendisini başarısız bir şair olarak kabul etmesi de şiire olan zevkini ve kendisini şiirle ifade etme arzusunu gösteriyor.

Che Guevara'nın şiir sevgisini ve şiirin kendisinin kişisel yaşamındaki derin duygusal anların yankı bulduğu bir yer haline geldiğini gösteren bir başka anekdot daha var. Roberto Fernández Retamar 1965 yılında Avrupa'dan Küba'ya uçakla döndüğü seyahati sırasında Che ile karşılaştıklarını anlatıyor.

Çeşitli konular hakkında sohbet ettikten sonra, şairin kendisine ödünç verdiği bir Hispanik Amerika şiir antolojisi ilgisini çekiyor.

---

[10] Yeni insan, Che Guevara'nın devrimci insan olarak tanımladığı bir fikri ifade ediyor – ç.n.

León Felipe'nin "Unun gülü" adlı şiirinden bahsediyor: *Pero el hombre es un niño laborioso y estúpido/ que a hecho del juego una sudorosa jornoda./ Ha convertido el palo del tmnbor/ en una azada/ y en vez de tocar sobre la tierra una canción de júbilo/ se ha puesto a cavarla./ ¡Si supiésemos caminar bajo el aplauso de los astros/ y hacer un simbolo poético de cada jornada!/ Quiero decir que nadie sabe cavar al ritmo del sol/ y que nadie ha cortado todavía una espiga/ con amor y con gracia.*

Adaya vardıklarında neredeyse birbirleriyle vedalaşmadan ayrılıyorlar zira ikisini de havaalanında bekleyenler var. Retamar bir süre sonra ödünç verdiği kitabı geri almak istiyor. Guevara'nın sekreteri Manresa'dan şiir kitabını isteyince Manresa şöyle bir sır veriyor: "Kumandan kitabı geri vermeden önce benden bir şiirin kopyasını çıkarmamı istedi." "Hangisini?" diye soruyor şair. "Tamam, size söyleyeceğim ama kendisine bahsetmeyin." Fernández Retamar ser verip sır vermeyeceğine söz veriyor. Tam o sırada Guevara dışarı çıkıyor ve kısa bir süre sohbet ediyorlar. Akabinde asansörle aşağı inerken Retamar kendi kendine Che'nin sekreterine neden Neruda'nın "Farewell"[12] şiirini kopya etmesini ve kimseye bir şey söylememesini istediğini düşünüyor. Kendisini son görüşünün o gün olacağını düşünmüyor elbette.

"Farewell" şiirini dikkatlice incelediğimizde o dönem Guevara'yı mahvetmekte olan ayrılık acısının hissettirdiği duygulara cuk oturduğunu görüyoruz:

Artık gözlerim gözlerinde büyülenmeyecek
Acım da seninle birlikte hafiflemeyecek artık
Fakat nereye gidersem gideyim bakışlarını da götüreceğim
Ve sen nerede yürürsen acımı da katacaksın yanına.
(...) Gidiyorum ben. Üzgünüm: ama ben hep üzgünüm.
Senin kollarından geliyorum. Bilmiyorum nereye gidiyorum.
Yüreğinden bir çocuk bana hoşça kal diyor.
Ben de ona hoşça kal diyorum. (14)

Yıllar sonra *Recuerdos a...* adlı kitabında Roberto Fernández Retamar, savaşa ve muhtemel ölümüne doğru yola çıkarken en sevdiklerini geride bırakması anlamına gelecek ayrılığın acısını çektiği belli olan bu adamı duygu dolu bir halde hatırlayacaktı. Neruda'nın neredeyse ergenliğinde yazdığı, Guevara'nın ise Arjantin'de kendi ergenlik döneminde tanıdığı, yürekleri parçalayan "Elveda" adlı ayrılık şiirini bu defa yetişkin aklıyla yeniden okuyabilmek, vedalaşmanın hissini ve ayrılığın acısını vahşi ormanların dipsiz yeşilliklerinde tekrar yaşayabilmek için kopya ediyordu.

---

12 Elveda – ç.n.

Farklı kaynaklardan bilindiği üzere Che, Bolivya'daki gerilla mücadelesinde yanında birtakım şiirler de götürmüştür. Bunların arasında Neruda'nın *Evrensel Şarkı* (1950) kitabından bazı bölümlerin yanı sıra bir de Nicolás Guillén'in erotik ve nostaljik tonlarla bezeli "Fırın Taşı" (Piedra de horno) adlı aşk şiiri bulunur. Vahşi ormanların orta yerinde, peşinde düşman birlikleri, astım krizlerinin pençesinde boğuşmaktayken, onca derdin ve yoksunluğun arasında toplumsal olduğu kadar, mahrem nitelikli şiirlere de yer ayırabilmiş olması gerçekten dikkat çekici.

Guevara bütün hayatı boyunca iyi bir şiir okuru olmuştur. Belki de bu yüzden onun konuşmalarını dinlerken, deneme yazılarını, anlatılarını ve tanıklıklarını okurken yazısında şiirle oluşturduğu sentezin tınısı duyulur. Aynı zamanda zihni ve okurun kapasitesini harekete geçiren şiire has yoğunlaştırıcı mekanizmayı kendisine mal ettiği de görülür.

Okumaların seçimi

Büyük bir çeşitlilik içeren okumalarının oluşturduğu gözle görülür kaos hali içinde bile Che Guevara'nın seçim yapabilme kapasitesi ve buna bağlı olarak her okura hitap eden belli eserleri ve yazarları tercih ettiği görülüyor. Fakat bu tercihleri hangi bağlamlar içinde yaptığını göz önüne aldığımızda mesele daha da açıklığa kavuşuyor. Che'nin bibliyografik listeler yapmak gibi bir alışkanlığı vardı. Bu listelerin bir okuma planına göre mi yoksa okunan metinlerle mi alakalı olduğunu belirlemek her zaman mümkün olmasa da, okurun ilgi alanlarını ve motivasyonlarını yansıttıkları bir gerçek. İncelemeciler tarafından bulunan okuma listelerinden bazılarına göz attığımızda ilginç sonuçlar ortaya çıkarıyor (15):

a. KÜBA HAREKÂTI sırasındaki kitapların listesinde geçen yazarlardan bazıları şunlar: Eshilos, Aristoteles, Homeros, Shakespeare, Cervantes, Goethe, Quevedo ve Tolstoy; Miguel Ángel Asturias ve Rómulo Gallegos gibi bazı Latin Amerikalı roman yazarları; José Ingenieros gibi deneme yazarları; José Martí, Nicolás Guillén ve Küba tarihinde geçen başka birtakım Kübalı yazarlar.

b. KONGO HAREKÂTI'ndaki (1965) okumalarda da yine bazıları tekrar eden klasik ve modern yazarlar bulunuyor: Homeros, Goethe, Shakespeare, Martí, Goytisolo, Lezama Lima, Ciro Alegría, Pío Baroja, Gorki, Lenin gibi birtakım başka yazarlar ve Afrika tarihi ile ilgili kitaplar.

Geride bıraktığı eşi Aleida March da *Evocación*[13] (s. 158) adlı kitabında Guevara'nın Kongo'dan ayrıntılı açıklamalarla istediği kitapların listesini veriyor:

Zafer İlahileri, Pindar
Tragedyalar, Eshilos
Drama ve Tragedyalar, Sofokles
Drama ve Tragedyalar, Euripides
Bütün Komedileri, Aristofanes
Herodot Tarihi, Herodot
Yunan Tarihi, Ksenefon
Siyasi Konuşmalar, Demostenes
Diyaloglar, Platon
Devlet, Platon
Politika, Aristoteles (özellikle bunu)
Paralel Yaşamlar, Plutarkhos
Don Kişot de la Mança
Toplu Oyunları, Racine
İlahi Komedya, Dante
Çılgın Orlando, Ariosto
Faust, Goethe
Bütün Eserleri, Shakespeare
Analitik Geometri Alıştırmaları (eski kitapların arasından)

c. BOLİVYA HAREKÂTI'nda ise Bolivyalı araştırmacılara göre, toplamda 106 eser geçiyor ve bunların arasında şunlar bulunuyor: Özellikle yirmi üç tanesi edebi eser; üç tanesi şiir kitabı, aralarında Rosa Luxemburg, Mao Zedong, Karl Marx gibi isimlerin bulunduğu on beş farklı yazarın eserleri, Túpac Amaru ve Pancho Villa gibi Latin Amerikalı

13 Hatırlama – ç.n.

> kahramanların edebi eserleri; Lenin, Troçki, Stalin, Lukács gibi düşünür ve siyasetçilerin eserleri, ülkenin toplumsal, iktisadi ve siyasi tarihi hakkında yazılmış sayısız Bolivya edebiyatından eserler. Bunların arasında Jorge Sáenz'in El problema nacional y colonial de Bolivia (Bolivya'nın Ulusal ve Kolonyal Sorunu) ve Fernando Ramírez Velarde'nin Socavones de Angustia (Istırap Çukurları) romanı gibi hem popüler hem yerli gelenek ve görenekleri anlatan kitaplar bulunuyor. Bunların yanında bir de sırt çantasında bulunan kâğıtlar arasında Bolivya Silahlı Kuvvetleri'nin arşivleri ve şair Rubén Darío'nun el yazması metinlerinin kopyaları bulunuyor: "Salutación del optimista" (Optimist selamı), "Marcha triunfal" (Zafer Yürüyüşü) ve "Letanía por nuestro Señor Don Quijote" (Efendimiz Don Kişot'a Ayin). Bolivyalı askeri arşivlerden çıkan bu bibliyografik alıntıların bir İtalyan gazetesinde "Ernesto Che Guevara (ölmeden önce). Okuma Notları" başlığıyla yayımlandığı da belirtiliyor. Tam on beş yazar hakkında yüzden fazla sayıda, epey ayrıntılı bibliyografya alıntılarının geçtiğini söylemeleri de burada dikkat çeken noktalardan biri. (16)

Bu listeler üzerinde yapılan incelemelere bakılınca Guevara'nın ziyaret ettiği ülkelerde veya mücadelelerine sahne olmuş yerlerdeki yaşamı, tarihi, gelenek ve görenekleri anlayabilmek adına müthiş bir istek duyduğu görülebiliyor. Görev yaptıkları bölgelerde ve ülkelerdeki yerleşik halkların niteliklerini, kendilerine has özelliklerini ve amaçlarını derinden tanıyabilme ihtiyacının neden önemli olduğuna dair hem çalışma arkadaşları hem de birlikte çarpıştıkları askerler net bir bilinç edinebilsinler diye, Che Guevara bu metinleri yalnızca okumakla kalmıyor, aynı zamanda başkalarına da okutuyor ya da başkalarıyla beraber okuyordu. Bu alışkanlığı sayesinde de mesela Arjantinli arkadaşı Tita Infante'ye Guatemala'dan yazarken "Guatemalalı kız çocuğu gibi davranmamasını" söyleyebilmiş (Martí'nin meşhur şiirinde geçen ve aşkından öldüğü söylenen kıza atıfta bulunmaktadır), kendisini yanında görmek isteyen annesi Cecilia de la Serna'dan ise Mariana Grajales gibi yürekli olmasını isteyebilmiştir (Mariana Grajales,

Maceo'ların annesidir ve Küba'nın İspanya'ya karşı verdiği bağımsızlık mücadelesinde ölen oğlunun cesedinin önünde durarak geride kalanlara savaşta oğlundan kalan yeri almalarını söylemiştir).

Guevara'nın en uzun süreli yardımcılığını üstlenmiş olan Harry Villegas ise Bolivya harekâtı sırasında okumak için en çok nelerin tercih edildiği sorusuna şöyle yanıt vermiştir:

Gelenekçi romanlar okunurdu çünkü Che'nin en çok istediği şey biz Kübalıların yerlilerin nasıl düşündüğünü öğrenmemizdi. Psikolojileri nasıldı, varlıklarını sürdürmelerinin yolları nelerdi, nasıl bir hayat anlayışları vardı, dinleri ve inandıkları şeyler nelerdi, bunların hepsini öğrenmemizi ve bu dünyaya girmemizi isterdi (...) Genelde Che okurdu, bazen Inti, bazen de ben okurdum; kitapları sırayla değişirdik. Sonra da okuduklarımızı değerlendirirdik. (17)

Ayrıca bazı kitapların ve yazarların adlarının tekrar tekrar geçmesi, farklı dönemlerde yeniden ele alınmaları da önemlidir. Dikkat ederseniz, örneğin Martí, Shakespeare, Cervantes, Marx, Goethe gibi yazarlar bu tekrarlanmalara dahil olanlar arasındadırlar. Ayrıca yüzyıllar önce yazılan bazı eserlerin insanlığa dair derin yorumlamalar içerdikleri, sanatsal güçlerinin çok büyük olduğu ve bu sayede her an yeni anlamlar kazanabildikleri gerçeğini de atlayamayız. Kuramcı Oldrich Belic de konu hakkında şu yorumları yapmıştır:

Her tarihsel dönemin insanı, bu eserlerde (örneğin Shakespeare'in veya Cervantes'in eserlerinde) kendisinden önce gelenleri ilgilendirmiş olanlardan farklı şeyleri beğenir. Fakat bunun sebebi de zaten bu eserlerde kendi sorunlarının yansımalarını görebildikleri için bunları kendi dönemlerinin bir parçası haline getirebilmeleridir: Metin, somut bir bağlama oturtulmadığı takdirde, "lal" bir üründür ve ancak bağlama oturtularak somutlaştırıldıkları zaman "konuşmaya" ve "işlemeye" başlar. (18)

Bu noktada Guevara'nın bibliyografik alıntılarını takip ederek, kendisini bu eserleri en sevdiği eserler yapmaya ve tekrar tekrar okumaya iten somut anların izlerini aramak gerekiyor. Okumanın içinde geçtiği bağlamın ve okurun kendi hayat hikâyesinin, aynı esere veya yazara farklı dönemlerde yeniden yaklaşılması halinde bu bağlamlarla alakalı olarak yeni keşifler ortaya çıkardığı bir gerçek. Guevara'nın José Martí'nin yaşamına ve eserlerine tekrar

tekrar yakınlaşması da kendi kişisel yaşam öyküsünün ve içinden geçtiği dönemsel koşulların kendisine nasıl yeni bakışlar kazandırdığının ve bunların özellikle tercih edilip tekrar tekrar okunan eserler haline geldiğinin bir örneğidir. İlk Latin Amerika seyahatinde José Martí'nin[14] *Versos sencillos* eserinden alıntılar yapan genç adam (bunları daha evvel, ergenlik döneminde okumuştur), yıllar sonra Meksika'dayken yine bu Küba bağımsızlık öncüsüne geri dönerek yaşam öyküsünü yeniden okuyan ve belli başlı konularda artık kendisiyle fikir birliğinde olmayacak olan adamla aynı kişi değildir. Yine Fidel Castro'nun *Tarih Beni Aklayacaktır* adıyla bilinen meşhur savunma metninde *La Edad de Oro* (Altın Çağ) kitabından yaptığı alıntılarla karşılaşan okur da aynı okur değildir. Aynı şekilde Küba dağlarında, savaşın orta yerinde ısrarla muharebe meydanına getirilmesini istediği *Altın Çağ*'ı okuyan gerilla savaşçısı da değildir artık. Hele ki Küba'da bakanlık yaparken – ahlak timsalliğinin ve insanlık dayanışmasının vaizliğini üstlendiği zamanlarda – "Bir şeyi söylemenin en iyi yolu yapmaktır" ve "Gerçek insan, başkasına atılan tokadı kendi yüzünde hissedendir" gibi kaideleri yeniden düşünüp kendine mal eden, sık sık alıntılayan ve böylelikle yine José Martí'nin ahlak anlayışını ve hümanistliğini yeniden yorumlamış olan Che Guevara ise hiç değildir. Bir araştırmacının da belirttiği gibi: "Bir kitabın okunuşunda kendisinden önce yapılmış sayısız okuma bir araya gelir. Söz konusu metinle aşağı yukarı aynı dönemi paylaşan bu bir aradalık hali, tıpkı arzu edilen her karşılaşma gibi, zevkleri kuvvetle harekete geçiren bir uyarıcı görevi görür." (19) Okuma, her aşamanın kendi bağlamıyla birlikte zenginleşecektir; zira steril okuma diye bir şey olmadığı gibi, boşlukta gezinerek hiçbir şeyden etkilenmeyen okumalar da yoktur. Hepsi kendisinden öncekilerle ve okurun kendi yaşam hikâyesiyle bağlantılıdır.

Okuma ve yaşam

Gerçek okuma, okur ve metin arasındaki ilişkide sona ermez, ancak okunan şey ve okurun yaşamı birbirleriyle karşılaştığı zaman döngüsünü tamamlar. Bu iki evren arasındaki karşılıklı

[14] José Martí, Küba bağımsızlık mücadelesinin öncüsü olarak bilinir – ç.n.

zihinsel ilişki süreci, Che'nin varlığında ortada yazılı kanıtlar olup olmamasından bağımsız olarak, sistematik bir şekilde oluşmuştur. Çoğunlukla aradaki bağlantılar Guevara tarafından belirtilmemiştir, daha ziyade metnin içinde "eritilmiş" olarak, doğal bir biçimde yer alırlar. Che'nin entelektüel pratiği içinde, okumaları ve yaşamı arasındaki bağlantılar o kadar sıkıdır ki insanda birinin diğerinden ayrılamayacağı izlenimi oluşur. Okumalarının yaşamıyla derinden bütünleşmesi sebebiyle, bunların artık yaşam deneyimindeki temel kanaatlerin parçası haline geldiklerinin söylenmesi de gayet mümkündür.

Guevara'nın Buenos Aires'teki üniversite yıllarında yakın dostu, yaşamı boyunca ise mektup arkadaşı olmuş olan psikiyatr Tita Infante, genç Ernesto'nun öğrenmeye karşı derin bir susuzluk duyduğunu anlatıyor.[15] Tita, Tıp Fakültesi Komünist Gençliği'ne bağlı olarak siyasi aktivist hareketin içinde yer alıyordu. Arjantinli düşünür Aníbal Ponce'nin üç önemli kitabını Ernesto ile birlikte okumuşlardı: *Educación y lucha de clases* (Sınıfların Eğitimi ve Mücadelesi), *Humanismo burgués y humanismo proletario* (Burjuva Hümanizmi ve Proleter Hümanizmi) ve *El viento en el mundo* (Dünyanın Esen Rüzgârı). Ernesto, arkadaşının kötümserliğini eleştirir, onu yüreklendirmeye çalışır ve bunu yaparken de kendisinin edebiyatı, özellikle de şiiri nasıl evrensel bir panzehir olarak kullandığını söylerdi: "Benim de artık pes ettiğim ya da daha doğrusu kötümserleştiğim anlar oldu. (...) Bazen gündelik, geçici bir durum olarak böyle bir şey gerçekleştiğinde, derdime çare olsun diye biraz mate içiyorum, birkaç tane de dize okuyorum, geçiyor".

Güney Amerika'daki ilk seyahatinde *Versos sencillos*'un yazarı Martí'yi andığı zaman da bunu kendisine müteşekkir olsunlar diye yapmamıştı. Guevara durumu değerlendirip Latin Amerika'nın

[15] Tita Infante, Guevara'nın ölümünün üzerine yaptığı anmada kendisinin öğrenme arzusu hakkında şunları belirtiyor: "Fakat ruhunu abartılı hazinelerle doldurup taşırmak amacıyla değil, yorulmak bilmeyen bir hakikat arayışıyla, hakikat ile de kendi kaderini çizebilme arzusuyla okurdu. Onda her şey tutarlılık demekti ve her türlü deneyim veya bilgi de kişiliğinin bir parçası haline gelirdi". Bkz. Froilán González ve Adys Cupull: *Cálida presencia*, Ediciones Oriente, 1997.

hazin sömürge gerçekliğini analiz ettikten sonra, şiirsel bir imaj üzerinden ifade ettiği sonuç-seçim diyebileceğimiz bir noktaya varmıştı:

Dünyanın yoksul insanlarıyla,
Neyim varsa paylaşmak isterim.
Dağların cılız dereleri
Denizlerden daha mutlu eder beni. (20)

Okuduklarının, insani duyarlığına ne kadar nüfuz ettiğini, elbette ki mahremiyetini açık bir şekilde ifade ettiği aile mektuplarında görüyoruz. Bunlardan birinde, başka topraklarda savaşmaya giderken anne-babasına veda ettiği bir mektupta, yine gerçek yaşamını edebi bir görüntü üzerinden tarif ediyor:

Yine topuklarımın altında Rocinante'nin kaburgalarını hissederken kolumda deri kalkanım, yeniden yola dönüyorum. (21)

Burada Cervantes'in yarattığı ve Guevara'nın büyük hayranlık duyduğu edebi karakter Don Kişot'a gönderme yapıldığı açıkça görülüyor.

Yine annesine yazdığı bir başka mektupta ise şöyle diyor:

Sanırım ben de tıpkı senin tanımadığın bir şair gibi şöyle diyebilirim: "Yalnız yarım kalmış bir şarkının acısını toprağa götüreceğim."[16] (22)

Tita'ya yazdığı bir mektupta şunlar geçiyor:

Tıpkı Pablocuğun da dediği gibi, "kollarının haçına ve yüreğinin toprağına" kavuştuğumda bana ufukları düşleten bu anarşist ruhla yaşıyorum."[17] (23)

Okuduklarıyla özdeşleştiğinin yine kuvvetle hissedildiği bir başka yer ise Guevara'nın *Savaş Anıları* (1963) kitabında Fidel Castro ile birlikte Küba'ya yaralı bir şekilde indiği anı anlattığı kısımdır. Yarasının ciddi olduğunu düşündüğü için, tıpkı Jack London'ın hikâyelerinden birinin kahramanı gibi o da yiğitçe ölmeye hazırdır:

Orada öylece kalakaldım, yaralı olmanın getirdiği o karanlık dürtünün peşinden giderek tepeye bir el ateş ettim. Her şeyin yok

---

16 Nazım Hikmet'in "1. Mektup" adlı şiirine gönderme yapıyor.

17 Pablo Neruda'nın "Umutsuz Şarkı" adlı şiirine atıfta bulunuyor.

olmuş gibi gözüktüğü o anda en iyi ölüm şeklinin ne olduğunu düşünmeye başladım. Sonra Jack London'ın eski bir öyküsünü hatırladım; Alaska'nın buzul bölgelerinde bir ağacın gövdesine yaslanmış olan kahraman donarak öleceğini fark ettiği sırada yiğitçe ölmeye hazırdır artık. Hatırladığım tek görüntü bu. (24)

Ölüm ve karlı bölgelerdeki vahşi doğaya karşı verilen mücadele her ne kadar *Beyaz Diş* kitabının meşhur yazarında sürekli tekrar eden bir tema olsa da, burada atıfta bulunulan öykü sanki "Ateş Yakmak" öyküsü gibi duruyor. Bahsi geçen metnin sona yaklaşılan bir yerinde anlatıcı, karakter hakkında şöyle yazıyor:

Kapıldığı en son panikti bu. Solukları düzelip de kendini bir parça toparlayınca yattığı yerden doğruldu, oracığa karların içine oturdu; yiğitçe göğüsleyecekti ölümü. Bu düşünceye ulaşmasını sağlayan koşullar hiç de yiğitçe sayılmazdı oysa. Kafası kesik bir tavuk gibi hoplaya zıplaya koşmakla aptallık etmişti, sersem tavuğun biriyim diye düşündü... Nasıl olsa donacaktı, ölümü yiğitçe karşılamasını bilmeliydi hiç değilse.

Öykünün bu kısmının analizi, Oldrich Belic'in de belirttiği gibi, bize şunu gösteriyor: "Sanat eseri ile ortaya çıkarılan dünyayı sahiplenmemiz, hayat deneyimimizi genişletir; duyusal, duygusal ve entelektüel kültürümüzü zenginleştirir; kendi dünya düşüncemizi oluşturmamıza, insanlık durumunun bu dünyadaki yerini anlamamıza yardımcı olur (...) ve nihayetinde davranış şekillerimizi bile etkileyecek noktaya varır". (25)

Guevara, mutlak ölümü olarak gördüğü şeyi, aynı kendisini tamamen özdeşleştirdiği bu edebi karakterin yapacağı şekilde üstleniyor ve bu karakterin davranışını kendi kanaati haline getiriyor. Burada Guevara'nın davranışı, yaptığı okumadan etkilenerek şekillenen bir davranış; bu nedenle okuması da yüzeysellikten uzak, bilakis derin bir okuma olmuş oluyor.

Guevara şair León Felipe'ye yazdığı bu bahsi geçen mektupta ayrıca şu itirafta da bulunuyor: "Birkaç yıl evvel Devrim gerçekleştiğinde sizin tarafınızdan imzalı en son kitabınız da elime ulaştı. Size bunun için teşekkür etme fırsatım olmadı hiç, fakat her zaman aklımda oldu. Belki başucumda tuttuğum iki üç kitaptan birinin *El Ciervo*[18] (1958) olduğunu da bilmek istersiniz hatta".

[18] Geyik – ç.n.

León Felipe'nin bu metnini okumak da Che Guevara'nın kişiliğinin bilgisine daha derinden yaklaşabilmek açısından iyi bir alıştırma görevi görebilir. Burada şiirin onun hayatındaki önemi net bir şekilde anlaşılıyor. "El Ciervo" (şiir kitabındaki aynı isimli şiir) edebiyat ve Che'nin varlığı arasındaki derin bağlara ışık tutan bir alegoridir ve kendisinin şiire karşı olan özel duyarlığını ortaya koymaktadır. Eğer Che bu kitabı tekrar okuduysa, León Felipe'nin eser yayımlandığında kullandığı sözlerinin kehanet etkisi yaratmasındandır: "Biliyorum ki, okur, *El Ciervo*'daki şiirler tıpkı beni çarptıkları gibi seni de çarpacak". Hiç şüphesiz Che de bu şiirlerden, özellikle de koleksiyonla aynı adı taşıyan şiirden çok etkilenmişti. 1964 yılında yeniden okuduğunda[19] ise bu şiir artık kendisinde yepyeni duygular uyandırmış olmalıydı.

Kralın bütün sürüleri
Çobanlarından talimli
Birazdan dışarı çıkacaklar

Bir kez daha, sayın başrahip... bir kez daha geyiğin peşine...

Metin, kendisinin yakında çıkacağı yol ile düşman tarafından (bu durumda düşman CIA, komandolar ve emperyalizme bağlı milli ordular oluyor) örgütlenen ajanlar ve birliklerin gerçekleştireceği muhtemel infazı arasındaki ilişkiyi de içinde barındıran bir metin.

León Felipe'nin dizelerindeki bu acı şikâyet, dönen çarktan bahsediyor (dönüp dolaşıp tekrar tekrar aynı yere gelmektedir); suçlayıcı haykırış tonu ise insanlık tarihinde güçlülerin geriye kalanları her zaman yakaladıklarını, soyup soğana çevirdiklerini ve hep peşlerinde olduklarını anlatıyor.

Geuvara *Günlük*'ünde, yüzden fazla Kübalı savaşçı ile birlikte

---

19 Kongo'ya gitmek için yola çıkmadan önce León Felipe'ye (LF) yazdığı mektupta belli ki şiirin yarattığı ruh hali içinde; daha sonra bu görevin tamamlanmasının ardından Bolivya harekâtının hazırlıkları sırasında yine Tanzanya'dan bu şiir derlemesinin gönderilmesini istiyor. LF hitabı güvenlik gerekçesiyle çıkarılıyor. Daha sonrasında karısına yazdığı bir mektupta (Aleida March'ın Evocación adlı kitabında geçiyor) Che, kendisi için büyük önem taşıyan hitap kısmını çıkardığı için Aleida'ya sitem ediyor: "*Geyik*'imi hadım etmişsin. Seni affetmiyorum."

gittiği KONGO ASKERİ HAREKÂTI'nı, bu devrimin iç çatışmalarının yanında, bir de elverişsiz uluslararası konumundan dolayı Kübalı savaşçıların ülkeden bir anda çıkmaya zorlanmasından dolayı bir askeri başarısızlık olarak tanımlamıştır. O sırada Che'nin kişisel koşulları epey kötü bir hâl almıştı, zira Küba'da çoktan kamusallaşmış olan Fidel'e ve Küba halkına yazdığı veda mektubundan anlaşıldığı kadarıyla adaya bir daha dönmemesi gerektiğini, hatta dayanışma mücadelesine artık devam etmesinin dahi mümkün olmadığını düşünüyordu. Geri çekilişin o dramatik anını ise şöyle tanımlıyordu:

Botların yavaş olmasına rağmen gölü hiç sorunsuz geçtik. (...) Görevin bu son saatlerinde kendimi ne Küba'da ne de dünya üzerindeki yolculuğumun hiçbir anında hissetmediğim kadar yalnız hissettim. Diyebilirim ki: "Hiçbir gün, geçtiğim yollarında yaşamın, yalnızlığı içimde bugün gibi duymadım!" (26)

Bu notlara bakınca Che'nin "Kübalıların sevinci" (mutluluk, neşe, keyif) diye tanımladığı, savaşçıların memleketlerine dönerken silahların zaferiyle taçlandırılmış olmasalar bile görevlerini yerine getirmiş olmanın verdiği duyguyla hissettikleri mutluluğun tam aksine yalnızlığının iyice belirginleştiği karmakarışık bir andan geçtiği seziliyor. Che Guevara kendisini kişisel bir noktadan yalnız ve üzgün hissediyor, sanki "hiçbir yerde" değilmiş gibi. Bu derin yalnızlığın ifade ediliş şekli ise bizi doğrudan César Vallejo'nun *İnsan Şiirleri*'ndeki "Kara Taş Ak Taş Üstüne" adlı şiirine götürüyor.

Bir perşembe olacak, çünkü bugün, perşembe,
yazarken bu dizeleri durmadan sızlıyor kolum,
ve hiçbir gün, geçtiğim yollarında yaşamın,
yalnızlığı içimde bugün gibi duymadım. (27)

BOLİVYA HAREKÂTI'nda gerilla Eliseo Reyes'in ölmek üzere olan bedeniyle karşılaştığında neredeyse Sierra Maestra'daki çocukluğundan beri yanında olan bu savaşçının hayatını kurtarabilmek için boşu boşuna mücadele etmekle kalmamış, aynı zamanda *Bolivya Günlüğü*'nde hem yoldaşı hem dostu olan bu askerin ölümünün kendi üzerine çöken ağırlığından ve yaşanan trajediden bahsetmiştir:

(...) Gerillanın en iyi adamını ve dolayısıyla ana direklerinden birini kaybettik. Neredeyse ufacık bir çocukken 4'üncü kolun habercisi olduğu günden işgale ve bu yeni devrimci maceraya kadar hep benim yoldaşım olmuştu; onun karanlık ölümü için farazi bir gelecek adına söylenebilecek tek şey şudur: "Senin küçük cesur asker cesedin yaydı metalik biçimini sonsuzca." (28)

Bu satırlar da yine Pablo Neruda'nın Bolivar'a Şarkı adlı şiirinde geçiyor:

Babamız bizim
Topraktasın (...)
Babam
Senin küçük asker cesedin
Yaydı metalik biçimini
Sonsuzca. (29)

Özgün dizelerle her iki gazetede de onun yazdığı alıntılar arasında bazı değişiklikler bulunuyor (*Kongo Günlükleri*'nde virgüller ve kişi zamiri olan "*me*" atılmış; *Bolivya Gazetesi*'nde isim ve sıfat sıraları değiştirilmiş; her ikisinde de şiir dizelerinin ardışık biçimleri kaldırılmış ve bunun yerine doğrusal bir biçimde yazılmış). Bunun yanında her iki durumun dramatik koşulları da gösteriyor ki, bu dizeler doğrudan kopyalanmaktan ziyade, hissedilen acıdan ve hatıranın içinden gelmiştir.

Che'nin Bolivya Günlüğü'nde alıntılanan kısımda, özellikle belirtilmeden yazı içine yedirilen dizeler Şilili Nobel sahibi şairi de gururlandırmıştı: "Che Guevara'nın günlüklerinde bu büyük gerilla liderinin alıntı yaptığı tek şair olmak beni duygulandırıyor".[20] (30)

---

[20] 2007 senesinin Ağustos ayında yazar ve tarihçi Paco Ignacio Taibo II, Seix Barral yayınevinden El cuaderno verde del Che (Che'nin Yeşil Defteri) adlı bir kitap çıkarmıştır. Bu kitap, yazarın aktardığına göre Guevara'nın Bolivya'daki ölümü sırasında yanında bulunan defterin içindeki el yazılarının fotokopileri üzerinden yapılan çalışmalar sonucunda Pablo Neruda, León Felipe, Nicolás Guillén ve César Vallejo'ya ait 69 şiirlik bir derleme metinden oluşmaktadır. Paco Ignacio Taibo II, kitabın kapağında şöyle diyor: "Yeşil defterin Che tarafından hazırlanmış bir antoloji olduğunu fark ettim". Daha sonrasında bazı tarihçiler yazarın bu kitabı Che'nin yaptığı okuma listeleri üzerinden kendisi "hazırladığı" iddiasıyla metnin varlığını sorgu altına yatırdılar. Bu şiirler pekâlâ gerilla savaşçısının en son okuduğu şeyler olarak görülebilir, fakat şimdilik yazar bu değerlendirmeyi eklemeyi uygun görmemiş.

Bu örneklerin hepsi, Che'nin var oluşunun kritik noktalarında hem çok temel bir ihtiyaç hem de davranış şeklinin doğal bir ifadesi olarak edebiyata başvurduğunun birer göstergesidir.

Kaynakça

1. Guevara Lynch, Ernesto: *Mi hijo el Che.* Paco Ignacio Taibo II'un *Ernesto Guevara también conocido como el Che,* Planeta, Meksika, 1998, kitabından alıntılanmıştır, s. 26.

2. Taibo II, Paco Ignacio: *Ernesto Guevara también conocido como el Che,* Planeta, Meksika, 1998, s. 26.

3. Cupull, Adys ve Froilán González: *Ernestito vivo y presente,* Editora Política, Havana, 1989, s. 105.

4. Pérez-Rolo González, Marta: *"Una mirada al joven Ernesto: viajes y lecturas", Temas,* no. 44, Havana, 2005.

5. Kohan, Silvia Adela: *Disfrutar de la lectura,* Plaza y Janés Editores S.A., Barselona, 1999, s. 55.

6. Guevara de la Serna, Ernesto: *Sobre literatura y arte,* Editorial Arte y Literatura, 1977, s. 55.

7. A.g.e., s. 41.

8. Kohan, Silvia Adela: *A.g.e.,* s. 20.

9. Verdecia, Rafael: *La mochila de los libros.* Che Sierra adentro, Ediciones Unión, Havana, 1977, s. 109.

10. Pérez, Chana (çiftçi): *La mochila de los libros. Che Sierra adentro,* Ediciones Unión, Havana, 1977, s. 109.

11. Castellanos, Ramón: *La mochila de los libros. Che Sierra adentro,* Ediciones Unión, Havana, 1977, s. 110.

12. Kohan, Silvia Adela: A.g.e., s. 51.

13. Guevara de la Serna, Ernesto: "«Canto General» de Pablo Neruda", *Sobre literatura y arte,* Editorial Arte y Literatura, Havana, 2003, s. 56.

14. Neruda, Pablo: "Farewell", *El corazón de un poeta,* Instituto

Yine de bu yeşil defter hiç var olmamış olsa bile, listeler üzerinden gidilirse, kitabın Che'nin okuma tercihlerini gösterdiği sonucuna varılabiliyor.

Cubano del Libro (Biblioteca Familiar seçkisi), Havana, 1984.

15. Soria Galbarro, Carlos: "*Los libros compañeros inseparables de Ernesto Che Guevara*", İnternet konferansı.

16. A.g.e. (Bolivya Tarih Akademisi üyesi Bolivyalı tarihçi Roberto Arce'nin aktardığı listeye bakınız).

17. Elizundia, Alicia: *Baja la piel del Che*, Editorial Centro Cultural Pablo de la Torriente Brau, Havana, 2005, s. 78.

18. Belic, Oldrich: *Introducción a la teoría literaria*, Editorial Arte y Literatura, Havana, 1983, s. 48.

19. Kohan, Silvia Adela: A.g.e., s. 92.

20. Martí, José: "Versos sencillos", *Obras Escogidas en tres tomos*, t. 2, Havana, Editora Política, 1979. İnternetten de erişilebilir: http://www.patriagrande.net/cuba/José.Martí/versos.sencillos.htm#xlvi. Son erişim: 29 Nisan 2009.

21. Guevara de la Serna, Ernesto: "Anne-babaya veda mektubu", Mart 1965. İnternetten de erişilebilir: http://www.elhistoriador.com.ar/documentos/América_latina/che_guevara/carta_che_guevara_a_sus_padres.php. Son erişim tarihi: 29 Nisan 2009.

22. .....: "Anneye mektup", Ekim 1956, *Otra vez*, Casa Editora Abril, Havana, 2000, s. 173. İnternetten de erişilebilir: http://www.sancristobal.cult.cu/sitios/che/carta05.htm. Son erişim tarihi: 30 Nisan 2009.

23. .....: "Tita Infante'ye Mektup", Ekim 1956, *Otra vez*, Casa Editora Abril, Havana, 2000, s. 175. İnternetten de erişilebilir: http://www.centroche.co.cu/cche/?q=node/471. Son erişim tarihi: 21 Mayıs 2009.

24. .....: *Pasajes de la guerra revolucionaria*, Editorial de Ciencias Sociales, Havana, 1972, s. 16.

25. Belic, Oldrich: A.g.e., s. 45.

26. Guevara de la Serna, Ernesto: *Pasajes de la guerra revolucionaria: El Congo*, Grijalbo Mondadori, Meksika, 1999, s. 310.

27. Vallejo, César: "Piedra negra sobre una piedra blanca", *Poemas Humanos- Obras Completas de César Vallejo*, Editorial Casa de las Américas, Havana, 1975, s. 210.

28. Guevara de la Serna, Ernesto: *Diario del Che en Bolivia*, Ediciones especiales del Instituto Cubano del Libro (ICL), Havana, 1968, s. 166.

29. Neruda, Pablo: "Canto a Bolívar", *El corazón de un poeta*, Biblioteca Familiar, Ediciones especiales del ICL, 2002.

30. .....: *Confieso que he vivido.* Memorias, Seix Barral, Barselona, 1983, s. 389.

Seyahatler: Okumaların Bir Başka Boyutu

Bazı kitaplarda dipnotlar veya
bir okurun sayfa kenarına iliştirdiği yorumlar
metnin kendisinden daha ilginçtir.
Dünya da o kitaplardan biri.

George Santayana
(*Realm of Being,*
alıntılayan Alberto Manguel
Okumanın Tarihi)

"ben", ben değilim; en azından ben
içimdeki benin kendisi değilim. "Büyük Amerikamız"da
varış noktası olmadan yaptığım bu gezinmeler beni
tahminimden de çok değiştirdi.

Ernesto Che Guevara
(*Motosiklet Günlükleri*)

Ernesto Guevara'nın okudukları ve seyahatleri arasında da yakın bir ilişki bulunuyor. Keza babası da; "Odası baştan aşağı seyahat kitaplarıyla doluydu" sözleriyle bunu doğrulamıştır. Yine kendisinin biyograflarından Paco Ignacio Taibo II da Guevara'nın tam yirmi üç tane Julio Verne kitabını okuduğunu hayranlıkla belirtiyordu. Bütün bunlar, bir çocuğun alelade okuma hevesinin çok ötesine taşıdığı açıkça belli olan seyahat etme tutkusunun kanıtları sayılır. Her seyahat, öncelikle bir merak ve öğrenme hissiyle başlar. Bu anlamda, bilinmeze doğru yürümek de bu duyguların içinde en tutkulusu olabiliyor. Fransız yazar Gustave Flaubert "Okumak, trene binemeyenlerin seyahat şeklidir," diyerek bunu doğrularken genç okur Guevara ise okumayı sonsuz bir seyahate dönüştürüyordu. Bir bilgiden başka bir bilgiye, bir yerden ötekine, bir maceradan diğerine seyahat etme deneyimi yalnızca bir kültürü değil, aynı zamanda tutkulu bir gezgini de ortaya çıkarmaya başlamıştı. Metinle girdiği etkileşim sayesinde kelimeler, bu kelimelerin taşıdığı anlamlar ve zevk ile öğrenme duraklarının her biri üzerinden geçerek gerçekleştirdiği bir seyahat yaşıyordu.

Seyahat kitapları büyük keşif dönemlerinde epey meşhur oldular; daha sonra kitle turizminin meydanı ele geçirmesi ile yok olur gibi olsalar da hayat bize gösterdi ki bu kitaplara olan ilgi hâlâ ayakta. Bir seyahatte yaşanan deneyimleri okumak, seyyahın aktardıklarını yeniden yaşamaya eşdeğerdir. Kristof Kolomb ve Hernán Cortés'in günlükleri, gözlerini egzotizme ve yeni dünyanın zenginliklerine diken Avrupa'yı baştan çıkarmıştı. Seyahat etmek, macera duygusuyla da mitle de hayret etme hissiyle de yakından ilişkilidir. Gazetecilerin Amerika'nın "keşfi" ve fethi hakkında yazdıklarını okumak bile anlatılan ve tasvir edilen dünyada aynı zamanda denizkızlarının, başka deniz canavarlarının ve tek gözlü devasa hayvanların da bulunduğunu görmeye yetiyor. Fantezi ihtiyacının kendisi kadar eski olan insanlık düşleri ve mitleridir bunlar.

Okumak seyahat etmek demekse (dönüştürücü bir etki yaratmasının yanında bir de bir zaman ve mekândan diğerine geçiş söz konusu), seyahat de bir okumaya işaret eder (okur ve metin arasında – edebi bir metin olmak zorunda da değil – belli bir kavrayış gücüne ve dönüştürücü bir etkiye tekabül eden bir etkileşim

bulunur). Fakat metnin anlamsal birlik ve tutarlılık içeren bilgilerin bileşiminden meydana geldiği göz önünde tutulursa (hatta ortak coğrafyası, tarihi ve dili ile Amerika da bir metindir), Guevara adlı bu iflah olmaz seyyahın seyahatlere başka bir bakış açısıyla yaklaştığı, sanki sırlarını çözmesi gereken çok özel bir metni okuyormuş, bu okuma sırasında da seyahatleri artık yepyeni bir boyut kazanıyormuş gibi yaşadığı anlaşılacaktır. Bu yeni boyutla birlikte seyahat etmek de, onun için okumanın bir tür uzantısı anlamına gelmekteydi. Böylelikle yolculuk, kitaplardaki deneyimi güçlendiren bir biçim alıyordu.

Fakat Ernesto Guevara, seyahatlerini servet düşkünü bir tavırla gerçekleştirmez, gezi notlarını ve günlüklerini başkalarını etkilemek için değil, bilakis kendi gözleri önünde açılmakta olan dünyanın eşsizliğini anlatabilmek için yazardı.

Seyahat etmek ve okumak arasında pek çok benzetme yapılabilir (her iki eylem de "bilgiyi arttırır," "ufku genişletir," "ruhu zenginleştirir," "başka kültürleri tanımayı ve anlamayı mümkün kılar," "bizi, eğer okumasaydık, yani seyahat etmeseydik hiçbir zaman gitmeyeceğimiz zamanlara ve mekânlara götürür," "bize deneyim katar," hayatımızı da etkileyen bir yaşam deneyimi kazandırır").

Arjantinli araştırmacı Gustavo Bambini de seyahat etmek ve okumak arasında bir analoji kuruyor:

Seyahat etmek bir hareket, bir mekân değişikliği önerir (...) okumak ise durduğumuz yeri değiştirmeden bizlere başka görsel sahneler sunar, biz de bunu yine metafora başvurarak genelde "bizi başka bir yere taşır," ya da "nakleder" diye ifade ederiz; okuduğumuz zaman, ancak okumayla meydana gelebilen dünyaların oluşturduğu sahnelerde yer alacağızdır. Seyahat aynı zamanda dönüştürücü bir etki de yaratır, artık bir yolculuktan döndüğümüzde aynı kişi değilizdir (...) okumanın da dönüştürücü bir etkisi varmış gibi gözüküyor, bir kitap okuduktan sonra artık aynı kişi olmuyoruz, bizde bir şeyler değişiyor. (1)

Şimdi de seyahatlerin Ernesto'yu genç bir okur ve gözüpek bir gezgin olarak nasıl etkilediğine ve Latin Amerika'nın Ernesto üzerinde bıraktığı etkiye bakalım. Ve eğer Ernesto için seyahat etmenin okumanın bir başka boyutu olduğunu ama neticede yine de bir okuma olduğunu kabul edersek, buradaki metnin de

Amerika olduğu ve her metinde olduğu gibi, Amerika'nın da okurunu ve okurun hayatını dönüştürdüğü konusunda hemfikir olmamız gerekir.[21]

Guevara, Arjantin'in kuzeyine tek başına bir seyahat gerçekleştirmiş, Latin Amerika'yı ise iki defa arkadaşlarıyla birlikte gezmiştir. Ayrıca askere yazılmış ve başka ülkelere gemiyle de seyahat etmiştir. Tüm bu yolculuklar sırasında gerçek seyahat deneyimleri ve gözlemlerini bu bölgeler ve tarihsel meselelerle doğrudan alakalı olan karşılaştırmalı okumalar ve edebi metin analizleri ile harmanlamış, bu da hiç şüphesiz onun vizyonunu daha bütünlüklü bir yerden zenginleştirmiştir.

Arjantin'in kuzeyine yolculuk

Ernesto, ilk seferini 1950 yılında yirmi iki yaşındayken yapıyor ve Arjantin'in on iki eyaletini dolaşarak toplamda 4500 km yol kat ediyor. Tekerlek üzerinde gerçekleştirdiği macerası sırasında kendisini yalnızca tarihsel ve turistik mekânlarla sınırlamamış, aynı zamanda özellikle farklı geçmişlere sahip insanlarla da karşılıklı alışverişte bulunmuştur. Hayatı öğrenmiştir. Kitle turizminin basmakalıp kurallarına itaat eden gezginlerin sahip olduğu, insanı güçsüzleştiren bakış açısından uzak durmak için özellikle çaba göstermiştir. Zaten en sonunda şu uyarıyı da yapmıştır:

(...) benim gördüklerim; en azından turistlerin beslendikleriyle beslemiyorum kendimi ve mesela Jujuy'daki propaganda haritalarını görünce şaşırıyorum. Anıt mezar Altar de la Patria[22]*, ülke bayrağının kutsandığı yer olan katedral, süslü vaaz kürsüsü, Río Blanco ve Pompeya'daki küçük bakireler, Lavalle'nin öldüğü ev, devrim konseyi, eyalet müzesi vs. Hayır, bir halkı böyle tanıyamazsınız. Hayatın bu biçimde gösterilip yorumlanışı, üzerini lüksle örtmek demektir. Bir yerin ruhu hastanelerindeki hastalarında, karakollara alınanlarda ya da altınızda Río Grande Nehri*

Bütün dönüşümü analiz edebilmek için parçaları belirleyerek ilerlemek gerekiyor. Bunun için de her ne kadar bu seyahatlere dair belli başlı anekdotlar ve somut ayrıntılar zaten sayısız biyografide anlatılıyor olsa da, Che'nin derin Amerika okuması üzerinden yaşadığı evrimi anlamak açısından bunları atlamak mümkün olmayacaktır.

Vatan Mihrabı – ç.n.

gümbür gümbür akarken acele adımlarla yürüdüğü yollarda arkadaşlık kurduğunuz yayalarında hissedilir. (2)

Gemilerle yolculuk

1951 yılında bu seyyahın gezi tutkusu kendisini bir kez daha yeni bir yolculuğa çıkmaya itiyor ve bu sefer bir gemide hemşire olarak seyahat ediyor. Arjantin'in Patagonya bölgesinden başlayarak Brezilya'da São Paulo'ya, Venezuela'ya ve Trinidad ve Tobago'ya kadar gidiyor. Maceraperest ruhu yaşadığı deneyimleri biriktirdikçe arkadaşlarına ve ailesine mektuplar yazıyor, durduğu limanlarda o da başkalarından mektuplar alıyor ve tıpkı bir roman kahramanı gibi uzakta bıraktığı sevgilerin yaşattığı nostalji hissi ile acı çekiyor.

Latin Amerika'da ilk seyahat

Arjantin'e geri döndüğünde ilk büyük Latin Amerika gezisinin yapılmasına karar veriyorlar. Ernesto'yla benzer bir yapıya sahip maceracı dostu Alberto Granado'nun kendisini ikna etmesi hiç de zor olmuyor: Bu büyük girişim için tek ihtiyaçları olan zaten içlerinden gelecek o istektir. Her ne kadar Ernesto, dünyayı tanımanın başlangıçta kendi hedefi olduğunu söylese de, bu seyahat fikrinin ortaya çıkmasında edebiyatın da rol oynadığına dair bir veri de bulunuyor. Bu veriyi de Granado'nun ağzından dinliyoruz:

Edebiyat, bu kararın alınmasında önemli bir rol oynayacaktı. Ciro Alegría'nın[23] Altın Yılan *(La serpiente de oro), daha sonrasında* Aç Köpekler *(Los perros hambrientos) ve benim de büyük bir hevesle okuduğum* Dünya Büyük ve Yabancı Bir Yer *(El mundo es*

[23] Ciro Alegría (1909-1967), Perulu roman ve öykü yazarı, siyasetçi. 20. Yüzyıl milli yazarları arasında, bölgesel ve yerli anlatıda öne çıkan isimlerdendir. Büyük usta şair César Vallejo'nun öğrencisidir. Toplumsal ve siyasi mücadeleleri yüzünden hapis ve sürgün dönemleri yaşamıştır. *La serpiente de oro* (1935), *Los perros hambrientos* (1939) ve *El mundo es ancho y ajeno* (1941) en önemli romanlarından üçüdür. Başyapıtı olarak görülen sonuncusu önemli bir Latin Amerika ödülüne layık görülmüştür. Bu romanda yerli bir topluluğun, Kuzey Amerikalılar'ın çıkarlarına hizmet eden toprak sahiplerinin oligarşik yapısının, ordudan ve hükümetten oluşan güçlerin baskıları karşısında verdiği hayatta kalabilme mücadelesi anlatılır.

ancho y ajeno) kitaplarının okumaları bu seyahatin ne yönde ve niçin yapılacağını belirlemişti. (3)

"La Poderosa"[24] lakaplı meşhur motosikletlerine binerek Córdoba'dan ayrılıyorlar. Ernesto, yolda adını özellikle *Come Back*[25] koyduğu küçük bir köpek satın alıyor, – sevdiğinin kollarına geri döneceğine söz verdiğini göstermesi açısından – ve köpeği o sırada Miramar sahilinde bulunan sevgilisi Chichina Ferreira'ya gönderiyor. Aslında Ernesto başta Chichina'nın kendisine bu macerada eşlik etmesini istiyor. Ondan kopamadıkları için birkaç gün daha vedalaşamıyorlar ve yolculuk tehlike altına giriyor. Geuvara daha sonra *Motosiklet Günlükleri*'nin "Sevda parantezi" adlı bölümünde yaşadığı aşk dilemmasını anlatırken Miguel Otero Silva'nın (1908-1985) "Dilemma" adlı şiirinin dizelerini, şairin adını vermeden alıntılıyordu:

Usulca dedi ki bana:
-Gitme.
Sonra kollarımın arasında iyice küçülüverdi
ve pır pır çarpan dudaklarını bana uzattı
bedenimde çırpınan memelerini hissettim.
(...) Kalbim o dilber ile sokak arasında
Sallanıyordu bir sarkaç misali...
Bilmiyorum nasıl bir güçle ayrıldım
Onun o bakışlarından,
Kaçabildim kollarından.
Gözyaşları bulutlarla örterken kederini,
Yağmurun ve pencere camının
Arkasında, haykıramadı bir türlü:
"Bekle," diye.
"Bekle, seninle geliyorum."

Istırap dolu bir ayrılıktan sonra, tıpkı şiirde olduğu gibi sevgilisinin kollarından büyük bir güçlükle ayırabiliyor kendisini ve yola devam ediyor. Ancak çok geçmeden, San Carlos de Bariloche kentinde Şili sınırını geçmek için binecekleri aracı bekledikleri sırada

24 Güçlü – ç.n.
25 Geri Dön – ç.n.

Chichina'dan bir ayrılık mektubu alıyor: "O akıl almaz mektubu durmadan tekrar tekrar okuyordum. Miramar'dan ayrılışıma şahit olmuş olan o gözlerle yeniden buluşabilme hayallerimbirdenbire tuzla buz oluyordu, üstelik görünüşe göre ortada hiçbir sebep de yoktu. Üzerime muazzam bir yorgunluk çökmekteydi (...) Birdenbire kendimi de şaşkınlığa uğratarak gemiyle birlikte uzak ülkelere koşmaya, o anki derdim olması gereken şeyden çok başka yerlere gitmeye başladım. Her yanımı derin bir huzursuzluk kaplayıverdi." Önce aşkının kederi içinde durumu ağırbaşlılıkla kabullenmek ve ağlamaklı bir yanıt yazmak arasında kalıyor. Ama sonra yüzünü "geleceğe çevirmeye" karar veriyor ki bu gelecek de Şili'nin uzun ince çizgisi anlamına geliyor. Ayrıca ne zaman zor bir durumla karşı karşıya olsa yaptığı gibi, burada da yine şiire başvurarak kendisinin "Epigraf'tan" diye alıntıladığı dizeleri fısıldıyor. Uruguaylı kadın şair Sara Ibáñez'in *Canto* (1940) adlı kitabında yer alan "Liras IV" adlı şiirin dizeleridir alıntılanan: "Ve artık özgür ve çıplak köklerimin su üstünde dalgalandığını hissediyorum..."

Neden bunca acı çekişim
ağzımı bana bozduruyor
ve beni kendi kendimin celladı yapıyor?
(...) Kaçacağım... ***Çoktan duyuyorum***
Özgür ve çıplak köklerimin yüzdüğünü!
Fakat hayır... Pişmanım
ve kaşlarımı çatıyorum, kabadır hayat
acıdır ve de dilsiz

Duygusal anlamda mahvolmuş durumda olsa da, kendisini harap etmiş olan fakat pek çokları tarafından bu iki farklı dünyayı ve ideolojiyi birleştirmek mümkün olmadığı için imkânsız addedilen bir aşkın bitişini "özgür ve çıplak kökleri" sayesinde kabul edebilmiştir.

Arjantin'i geride bırakarak çeşitli Güney Amerika ülkelerine gidiyor: Boyuna uzun Şili ülkesini güneyinden kuzeyine geziyor; daha sonra Peru'ya, Kolombiya'ya ve Venezuela'ya geçiyor. Yolculuk, 1951 yılının Aralık ayında başlayıp 26 Temmuz 1952 tarihinde tamamlanıyor. Şili kültürüyle ve bu kültürün içinde yaygın kullanılan argo ifadelerle iyice yakınlık kurmasını sağlayan bir dolu

gençlik macerası, aşk hikâyesi ve eğlenceli anlardan geçiyor. Dünyanın en güzel kadınlarının yaşadığı iddia edilen yeri görebilme arzusuyla Paskalya Adası'na kadar gitmeye çalışıyor. Fakat maden yataklarındaki acımasız ve tehlikeli sömürü dünyası ile tanınan kuzey Şili bölgesi, bu genç gezginler için aydınlatıcı bir öğrenim deneyimi oluyor. Maden işçilerinden komünist bir çiftle arkadaş oluyorlar. Bu çift bir gece mum ışığı altında, yaşadıkları zorluklardan ve iş aramaya çıktıktan sonra esrarengiz bir biçimde ortadan kaybolan arkadaşlarının ölümlerinden bahsediyor. Geceleyin çöl her zaman öyle soğuk oluyor ki şaşırıyorlar. Huyundan vazgeçmeyen Guevara kendi battaniyesini bu evli çifte verdikten sonra notlarına şunları geçiyor:

Üzerlerine örtecek uyduruk bir battaniyeleri bile olmadığından bizim battaniyelerimizden birini onlara verdik ve diğeriyle de Alberto'yla ben örtündük örtünebildiğimiz kadar. *Hayatımda yaşadığım en keskin soğuklardan biriydi ama aynı zamanda insan denen bu tuhaf türle aramda biraz daha bağ olduğunu hissettiğim bir an oldu.* (4)

Tam 43 sene sonra *Motosiklet Günlükleri* adıyla yayımlanan bu tanıklığı, gezginin kendi anlattığı kadarıyla bize gösteriyor ki, seyahat ettiği yerlerde tanıdığı insanlar ve topluluklarla olan ilişkilerini derinleştirmiş; ekonomik, siyasi, toplumsal ve tarihsel alandaki analizlerini, yerlilerin ve işçilerin durumları hakkındaki değerlendirmelerini, bu olguların gerçekleştiği topraklarda yürütülen askeri mücadelelere karşı duyduğu saygıyı ve nihayetinde Amerika hakkındaki kültürel değerlendirmelerini her geçen gün daha da arttırmıştır.

Dünyanın en büyük açık bakır maden ocağı olan Chuquicamata'dayken Guevara'nın adalet ve eşitlik duygusu, şirketin işçilere sunduğu sefil hayat karşısında şoka uğramıştı. Yine *Motosiklet Günlükleri*'nde acı bir tonla şunları yazacaktı:

Kasaba mezarlığına defnedilen 10.000'den fazla işçinin ailelerine ödenen tazminatlar hakkında sorduğum sorulara Chuquicamata maden ocağı şeflerinden birinin omuzlarını silkmek suretiyle gerekli cevabı verdiğini hatırlıyorum. (5)

Sonrasında ise bu değerlendirmesini derinlikli bir yargıya vararak sonuçlandırıyor:

Burada gösterilmesi gereken en büyük çaba, bu rahatsız Yankee dostumuzu yakamızdan silkmektir. Şu anki durumda bunların yapmış olduğu dolar yatırım miktarları ve bunun yanında kendi çıkarları tehdit altına alındığı anda kolaylıkla uygulamaya koyabildikleri ekonomik baskı gücü dikkate alındığında, bu görev en azından şu koşullar altında çok büyük bir görevdir.[26] (6)

Şili'den çıkıp Tacna üzerinden Peru'ya geçtikten sonra, görmüş olduğu hazin gerçeklik üzerine düşünürken genç Guevara yine Martí'nin dizelerini hatırlıyor: "Dünyanın yoksul insanlarıyla / neyim varsa paylaşmak isterim". Bu yalnızca basit bir şiir anımsaması değildi. Her şeyden önce artık ahlaki bir seçim, gitgide kanaate dönüşmekte olan bir fikrin kendisiydi.

Şili'de kapitalist sömürüden ve bu ülkenin Kuzey Amerika emperyalizmine olan belirgin bağımlılığından şüphe duymaya başladıysa, Kolombiya'da artık saatli bomba görmüşe dönüyordu. Polisle arasında geçen bir olayda polis Guevara'ya ait kişisel bir eşyaya el koymak isteyince gözaltına alınıyor ve sınırdışı edilmekle tehdit ediliyor. Kendisi durumu şu şekilde anlatıyordu:

Gezdiklerimiz arasında bireysel hakların en çok baskı altında tutulduğu ülke burası. Omuzlarında tüfeklerle sokaklarda devriye gezen polisler her dakika pasaport soruyor. Ama bunun aksi şekilde düşünen de az değil, o yüzden kısa bir süre sonra ortalığın karışacağını kestirmek zor değil. (...) Özetle, boğucu bir hava var, Kolombiyalılar isterlerse kalsın, ama biz vakit varken çekip gideceğiz.[27]

Devlet Üniversitesi'nin yurtlarında bu gezginleri misafir eden öğrencilerle ise bunun tamamen zıttı bir ilişki kuruyorlar. Hatta Kolombiya Devlet Üniversitesi öğrencileriyle dayanışma içinde geçirdikleri bu ziyaretleri epey rahatlatıcı oluyor. Aynı yıl tıpkı Guevara gibi, üniversitenin son sınıfını okumakta olan öğrenci önderi Eduardo Santa ile tanışıyor. Kolombiyalı bu entelektüelin gezgin

---

26 Bundan tam yirmi bir yıl sonra (1973), Salvador Allende'nin sosyalist hükümeti bakır madenini kamulaştırarak halkın gerçekliğini değiştirme çabasına girdiğinde, Guevara'nın bu analizi sanki geleceği görmüşçesine gerçek oldu. Uluslararası güçler ve Kuzey Amerika hükümeti bunun üzerine bir abluka başlatarak içeriden de aldıkları destekle anayasal başkanın kaderini, bombalı saldırılarla alevler altında kalan başkanlık sarayında mühürlerken bir yandan faşist cunta yönetimi başa geçecekti.

27 "Annesine Mektup," Bogota, 6 Temmuz, 1952.

Guevara'nın davranışları, okuma tutkusu ve dünya edebiyatına dair hâlihazırda biriktirmiş olduğu bilgileri üzerine yazılarında aktardığı gözlemler bu konuda epey açıklayıcıdır. Santa'nın anlattığına göre önce siyasetten bahsetmiş, sonra ise saatlerce edebiyat konuşmuşlar. Bu karşılaşma kendisini oldukça etkilemiş:

Karşısındaki kişiyi o derin ve sorgulayan bakışlarını vererek büyük bir dikkatle dinleyebilme özelliğine sahipti. Tartışma açabilecek, güzel bir soru çıksın, zeki bir karşı çıkışla gelinsin, kışkırtıcı bir argüman sunulsun diye hazır ve nazır beklerdi.

Edebiyat üzerine yapılan ilk sohbette Thomas Mann, Stefan Zweig, Herman Hesse, Franz Kafka, Curzio Malaparte, Moravia, Steinbeck, Faulkner, Hemingway, Ciro Alegría, Icaza, Rómulo Gallegos, César Vallejo, Jorge Luis Borges, Asturias ve Neruda konuşuluyor. Üniversite kampüsünde dolaşıp her ikisinin de en sevdiği konulardan biri üzerine sohbet ediyorlar:

(...) Şiirden bahsettik, zira şiir ikimizi de okumaya başladığımızdan beri en çok etkileyen şeydi.

Duygulanan Guevara kendisine şöyle bir itirafta bulunmuş:

Şiir konusunda Pablo Neruda'dan iyisi yoktur. *Kendisinin aşk şiirlerine bayılırım, hepsini de ezbere bilirim.* İstediğini sor bak, hiç şaşmadan söylerim.

(...) İddiayı kabul ettim. Kaybettirebileceğimi düşündüğüm için mahsus belli bir şiiri seçtim: "20'nci şiir." Şilili şairin o güzel şiiri, o günlerin romantik genç Che'sinin sesinden ortaya dökülüverdi. "En hüzünlü şiiri yazabilirim bu gece". En sonunda da Latin Amerika'da tanımaya başladıkları Sábato, Carpentier, Jorge Amado gibi diğer isimlerden konuştuk. Ve nihayet büyük Rus edebiyatına geldik: Dostoyevski, Tolstoy, Çehov, Turgenyev, Lermontov, Puşkin.

Hayran olunası bir şiirsel duyarlığı vardı; o en büyük güzelliklerle kendinden geçebilme yeteneği harikuladeydi: pek çoklarının tanıma şansına nail olamadığı Che'ydi o. (7)

Peru'da neredeyse üç ay bulunuyor ki bu süre, neredeyse bütün Latin Amerika'da geçirdiği vaktin yarısına tekabül ediyor. Buradan ayrılırken şu sözleri sarf ediyor: "Lima, kolonyal devletin feodal yapısından çıkamamış bir Peru'yu tam anlamıyla anlatıyor; zira özgürleştirici, gerçek bir devrimin kanının bekleyişinde hâlâ."

Yaptıkları seyahat, çok temel bir gözlemin de doğrulanmasına yarıyor aslında: Genele yayılmış yoksulluk, açlık, sefalet, cehalet ve kötü sağlık koşulları ile özellikle yerlilerin içinde yaşadıkları onur kırıcı şartlar, gerçekliğin ta kendisini oluşturuyor. Cuzco'ya doğru yola çıktığı sırada ise şöyle bir gözlemde bulunuyor:

Bindiğimiz araçta Limalı bir iki kişi daha vardı. Bütün yol boyunca, sessiz sakin oturan yerliler hakkında onlara tepeden bakar bir üslupla konuştular; yerliler ise bütün bu hakaretlere tek bir huzursuzluk belirtisi göstermeden öylece durdular.

Tarata'dayken ise şunları vurguluyor:

... nihayet, bunca tipik olaydan sonra, İspanyol fethinden önceki zamanların havası solunmaya başlanıyor; fakat karşımızda duran ırk, İnka iktidarı karşısında durmadan ayaklanan ve dolayısıyla bu iktidarı sınırlarında sürekli bir ordu bulundurmaya mecbur bıraran ırk değil. Bu halkın sokaklarından geçerken, artık yenilmiş bir ırk görüyoruz. Dış dünyaya bakışları ürkek, hatta neredeyse korkulu ve tamamen ilgisiz. (8)

Huambo'da bulunduğu süre içinde, cüzzam hastanesinin kurucusu, ilerici fikirlerin adamı ve daha sonra Peru'nun otoriter başkanı General Odría tarafından başkentin 800 kilometre uzağında bir bölgeye sürgüne gönderilecek olan Dr. Hugo Pesce ile tanışıyor. Dr. Pesce bu gençlere sunduğu sohbetleri, dürüstlüğü ve okuduğu kitaplar sayesinde ufuklarını açıyor ve ikisinin de gelecekteki davranışlarına ciddi ölçüde etki etmiş oluyor. Kuvvetli Marksist kişiliğiyle ünlü Perulu José Carlos Mariátegui'nin[28] metinleri, toplumda gerçekleştirilecek dönüşümlere yerli halkın da dahil edilmesinin gerekliliği konusundaki düşünceleri, Amerika'da sosyalizmin kopyayla imitasyonla değil, ancak kahramanca bir yaratı şeklinde olabileceği fikrini doğuran önemli gözlemleri, Guevara'nın hem Küba'da sosyalizmi inşa ederken hem de daha sonra hayatı boyunca sürdürdüğü dogma karşıtı duruşu açısından bir referans noktası olacaktı. Zira bundan çok zaman sonra *Gerilla Savaşı* adlı kitabını kendisine ithaf ederken yine şu itirafta bulunuyordu:

---

28 José Carlos Mariátegui (1895-1930). Perulu siyasetçi ve düşünür. 20. yy Latin Amerika'sında Marksist ideolojinin en cesur ve etkili temsilcilerinden biriydi.

Her zamanki maceracı hevesimi Amerika'nın ihtiyaçlarına yönelik amaçlar doğrultusuna çevirmemi sağlayarak, yaşam ve toplum karşısındaki tavrımı belki bilmeden de olsa çok büyük ölçüde değiştirmiş olan Doktor Hugo Pesce'ye. Kardeşlikle, Che Guevara. (9)

Sonsuz nezaket ve ilgisine duyduğu şükran duygusuna karşın, yazın alemine büyük bir hayranlık duyan bu doktor, Latitudes del silencio adlı anı kitabını Guevara'ya verip bu anılar hakkında kişisel fikrini paylaşmasında ısrar ettiğinde, genç Guevara artık kendisini karakterize etmeye başlamış olan dürüstlüğüyle atılıyor: *"Bakın Doktor, kitabınız kötü. Manzara tasvirleri hiç yeni bir şey anlatmıyor. Üstelik sizin gibi gerçek bir Marksizm hocasının, yerli halkın psikolojisinin yalnızca olumsuz yanlarını anlatması da kulağa sahte geliyor.* (10)

Kısa Meksika Tarihi adlı kitap hakkında ciddi dozda ironi içeren yorumlarında da kitabın yazarı Meksikalı entelektüel José Vasconcelos'e bir hışım saldırıyor:

Kısa tarih kitabı hiç de kısa tarih falan değil, düpedüz yerli halka karşı bir hakaretler yığını. Gringo[29] *karşısındaki itaatkârlığını ona karşı nefret duyma kisvesi altına gizleyen, sinarkist bir tavırla yazılmış, başka bir şey değil.* (11)

Guevara'nın gösterdiği tavır, bundan bir yüzyıl öncesinde José Martí'nin de "Bizim Amerikamız" (1891) adlı yazısında gösterdiği öfkeli tavrın aynısı:

Amerika'da doğmuş olan ve yerli olduğu için utanç duyanlar! Kendilerini doğuran anayı reddedenler, o anayı hasta eden soytarılar! (...) Onlar, kendisini yerlilerle birlik olarak kurtarması gereken Amerikamız'ın çocuklarıdır. (12)

Bu tavır, yerli halka toplumda bile bile acımasızca davranıldığının, dolayısıyla bu halkın kahramanca geçmişini ve kimliğinin onurunu ivedilikle geri kazanmanın gerekliliğini kesin bir şekilde gösteriyor.

Peru seyahatinin iki önemli doruk noktası bulunuyor. Birincisi, Amazonlar'daki Huambo ve San Pablo cüzzam hastanelerinde kaldığı dönem; ikincisi de içinde yaşadıkları zamanda hâlâ yerleşik

29 İspanyolca'da ABD'lileri ifade etmek için olumsuz anlamda kullanılan sözcük. – ç.n.

halde durmakta olan tarihselliği görüp aynı zamanda estetik de bir haz yaşadığı iki yer olan Cuzco ve Machu Picchu'da kaldığı dönemdir. Buralarda vakit geçirdiği zamanlar kendisi için insanlığa dair derin ve anlamlı gerçeklerle geçirdiği iki dönem oluyor. Huambo, korkunç hastalık koşulları sebebiyle kendisini özellikle etkiliyor. Bu deneyimini günlüğünde yine şöyle aktarmış:

Küçük hastanenin hastalarını ziyaret etmeye gittik. Hastanenin yönetimini üstlenen insanlar, verdikleri emeği sükûnetle ve hayır duygusuyla gerçekleştiriyor. Genel vaziyet korkunç hâlde; bu lanetlilerin yaşamı üçte ikisinin hastaların bulunduğu kısma ayrıldığı yarım blokluk bir alanda (...) ölümü kayıtsızlıkla bekleyerek geçiyor. (13)

San Pablo'da ise hastaların dertlerini dinliyor, onlarla futbol oynuyor, selamlaşırken kendileriyle el sıkışıyor (diğer sağlık personeli gibi o da eldiven kullanmıyor); yani toplumun ölüme hapsettiği bu erkeklere, kadınlara ve çocuklara hiçbir önyargıda bulunmadan, dostane bir muamele gösteriyor. Bu konu hakkında Guevara'nın günlüğünde şu açıklamaya yer verilmiş:

Bizi en çok etkileyen şeylerden biri de hastalarla yaşadığımız ayrılık sahnesi oldu. Kendi aralarında 100,5 sol toplamışlar; gelip duygu dolu kısa bir mektupla birlikte bize teslim ettiler. Daha sonra içlerinden bazıları kişisel olarak vedalaşmak için ayrıca geldiler ve kendilerine sunmuş olduğumuz bu ufak yaşam kesiti için bize teşekkür ederken birkaç tanesi gözyaşlarını tutamadı. (14)

Granado ve Guevara'nın bu cüzzamlı hastaların durumu karşısında gösterdikleri davranış, Guevara ailesinin liberal rahip dostlarından Papaz Cuchetti'yi de bu cüzzam hastanesinde yaşanan anekdotları dinlediğinde duygulanarak şu açıklamayı yapmaya sevk ediyor:

Kardeşlerim için yapmayacağım fedakârlık yoktur, fakat sizi temin ederim ki o tropik hava koşullarında ve sağlıksız ortamlarda gece gündüz cüzzam hastalarıyla beraber yaşamak zorunda kalsam kendimi bu konuda yeteneksiz hissederdim, dayanamazdım. Oğlunuzun ve arkadaşının insanlığı ve irade gücü karşısında şapka çıkarıyorum çünkü onların yaptıklarını yapabilmek yürek değil, fazlasını ister; demirden bir iradeye, tepeden tırnağa iyilikle dolu ve müthiş anlayışlı bir ruha sahip olmak gerekir. Sizin oğlunuz

bunun çok daha ötesinde. (15)

Bundan elli yıl sonra İtalyan gazeteci Gianni Minà o hastalardan bazılarıyla görüştüğünde (Guevara'nın seyahati sırasında çocuk veya ergenlik çağında olanlarla) aldığı cevaplarda bu gençlerin yaptığı jestin hakkını biraz efsanevi bir tonla teslim ettikleri görülüyor. San Pablo'daki cüzzam hastanesinde Guevara bir doğum gününü de geçiriyor. Sağlık personeli, orada yaşayan diğer insanlarla birlikte kendisi için müzikli, *pisco*'lu[30] ve bol kutlamalı bir parti düzenliyorlar. Orada yirmi dört yaşındaki bu genç, partinin sıcak ortamından yararlanarak, kendisine bütün yaşamı boyunca eşlik edecek ve daha sonra başka boyutlar da kazanacak olan bir fikri doğaçlama olarak sunduğu bir konuşmada dile getiriyor:

Birkaç gün sonra Peru topraklarından ayrılıyoruz. Bu nedenle bu sözcükler, bir vedalaşma anlamı da taşıyor. (...) Bu partinin konusunun dışına çıkan bir başka şeyi daha vurgulamak isterim: (...) Bizim kanaatimizce, üstelik bu kanaat artık bu seyahatten sonra daha önce hiç olmadığı kadar güçlenmiş durumda, Amerika'nın belirsiz ve farazi milletlere ayrılması tamamen hikâyedir. Ta Meksika'dan Magallanes boğazına kadar, büyük etnografik benzerlikler gösteren karma bir ırktan oluşuyoruz. Bu nedenle üzerime çöken küçük taşralılığı *omuzlarımdan atabilmek amacıyla, Peru'ya ve Birleşik Amerika'ya kaldırıyorum kadehimi.* (16)

Cuzco ve Machu Picchu, bu seyahatin dönüm noktalarını oluşturuyor; bunun da sebebi ne kadar uzun süre kaldıkları değil (zaten burada görece daha kısa süre kalmışlardı), daha ziyade, yaşadığı deneyimlerin ve bunlar üzerine geliştirdiği düşüncelerin yoğunluğu olmuştur. Geçmişle yaşadığı karşılaşma çok kuvvetli olup, genç Guevara'nın yaptığı çeşitli gözlemlerde de, kendi anlatısını oluşturduğu betimleyici yazılarında da etkisini gösteriyordu.

Guevara, sanki yerli bir seramik sanatçısıymış gibi bu yerlerle büyülenmiş, yaptığı gözlemlerde ve yaşadığı deneyimlerde farklı bilgileri birbirine katıp harmanlamıştı: İnkalar'ın tarihi, efsaneleri, mitleri, sanatları ve mimarisine dair muazzam bilgiler edindi. Bu yerleri gezdi, birbirleriyle karşılaştırdı ve tarihi yeniden

30 Pisco: Peru ve Şili'ye özgü bir brendi türü – ç.n.

hatırladı. Cuzco kütüphanesinde Kuzey Amerikalı yazar ve tarihçi Hiram Bingham'ın İnkaların Kayıp Şehri adlı kitabını okudu. İnka Vadisi'nin Kutsal Yolu'nu geri yürüdü. Gördüğü ve okuduğu ne varsa mantığın süzgecinden geçirmekti niyeti. Her söylenene inanmayıp şüpheci davrandığı için kollarını iki yandan boşlukları olan ve kendisine bir işkence aleti olarak sunulan bir kaya parçasına soktu ve insanlara yaşattığı o inanılmaz acıyı hissetti. Machu Picchu'dayken Lowis Bouturs'un İnkalar'ın *Sosyalist İmparatorluğu* adlı kitabını okudu. Kalelerin nasıl savunulduğuna dair saha üzerinde askeri gözlemlerde bulundu. Tarihçilerle zihninde tartışmalar yürüttü. Bütün bunları da bu dünyaları anlayabilmek adına ateşli bir tutkuyla gerçekleştirdi. Bu çabası, daha sonra kendisini yine Maya ve Aztek medeniyetlerini de kendi yerlerinde araştırmaya itti.

Guevara bu yerlerin tarihi kalıntıları ve folklörüne kapılıp insan manzarasını unutmak gibi klasik bir hataya düşmedi. Her şeyin gerçek tarihinin aslında insan olduğunu kavradığından, kendisinin "şehirlerin ruhu" diye adlandırdığı şeyin peşine düştü. Sonunda, gözlerinin önündeki Amerika adlı yeni metne de uygun düşecek şekilde, daha farklı ve derin bir okuma ortaya koydu. Bu nedenle yine *Günlük*'ünün giriş yazısında şu açıklamayı yapmıştı:

Bu notları yazan karakter, yeni Arjantin toprağına ayak bastığı anda artık ölmüştü. Bu notları düzenleyen ve düzelten "ben", ben değilim; en azından ben içimdeki benin kendisi değilim. "Büyük Amerikamız"da varış noktası olmadan yaptığım bu gezinmeler beni tahminimden de çok değiştirdi. (17)

Yıllar sonra Küba'daki devrim zaferininin ardından Guevara, o dönem içinde yaşadıklarını daha ayrıntılı bir şekilde açıklayacaktı:

Tıpkı herkes gibi ben de zafer kazanmak istiyordum; meşhur bir araştırmacı olacağımı hayal ederdim; nihayetinde insanlığın hizmetine sunulacak bir şey bulabilmek için yorulmaksızın çalışmayı hayal ederdim hep, fakat o an yaşadığım kişisel bir zaferdi. Ben de tıpkı herkes gibi ortanca çocuktum artık.

Diplomamı aldıktan sonra hem birtakım özel koşullar hem de belki kendi karakterim sebebiyle, Amerika'yı gezmeye başladım ve burayı artık bütünüyle tanıdım (...) seyahatimi gerçekleştirdiğim koşullar sayesinde, öncelikle öğrenci sonra da doktor olarak

gezdiğim için sefalet, açlık ve hastalıkları yakından gördüm. Birinin çocuğunu imkânsızlıklardan dolayı iyileştirememenin acizliğine, mütemadiyen sürmekte olan açlığın ve sefaletin yarattığı acıya, artık bir babanın çocuğunu kaybetmesinin bile tıpkı bizim Amerikan vatanımızın ezilen sınıflarında da pek çok kez yaşandığı gibi önemsiz bir kaza olarak görüldüğüne şahit oldum. Ve artık o dönemde gözüme meşhur bir araştırmacı olmak veya tıp bilimine ciddi bir katkıda bulunmak kadar önemli gözüken başka şeylerin olduğunu görmeye başladım: Bunlardan biri de bu insanlara yardım etmekti. (18)

Bu, efsanesinin büyüklüğünü geleceğe taşıyabilecek kadar gelişen bir hümanizmin itirafı niteliğindedir.

Genç Ernesto Guevara, Latin Amerika'da gerçekleştirdiği ilk seyahatini tamamlarken insani, siyasi ve toplumsal olmasının yanı sıra dönüm noktası sayılabilecek bir dönüşümden geçti. Bu seyahat, bir nevi okuma metaforu gibiydi. Edindiği bilgilerin yanına kişisel kimliğinin geliştirilmesini de eklemek gerekir. Dünyanın sınırlarına varmayı arzulayan o genç, maceraperest kimliğini de geride bırakmayarak Amerika'yı tahmin bile etmediği bir büyüklük içinden deneyimledi. Bu dönemde henüz daha sonrasında edineceği savaşçı ismiyle anılmıyordu ama değiştiği bir gerçekti: O artık kesinlikle Che.

Hayata dair çok daha derin bir anlam bulmuş, Latin Amerikalı olarak kültürel kimliğinin bilincine varmış durumda. Bundan sonra onun kaderi her zaman dünyanın ve özellikle de Latin Amerika'nın kaderiyle bir olacak.

Latin Amerika'da ikinci seyahat

Eğitimini tamamlayıp tıp diplomasını aldıktan sonra annebabasının, havalı oğullarının uzmanlığına alerji bölümünde devam etmesi ve göz alıcı bir kariyer yapması yönündeki umutları suya düştü. Zira Ernesto, bir kez daha yeni bir maceraya atılmaya karar vermişti.

Latin Amerika'daki ikinci seyahatine Buenos Aires'in merkez tren istasyonundan başladı. Sağı solu paketlerle ve hayvanlarla dolu onlarca yolcunun arasında, ikinci sınıf vagonundan sarkmış halde veda sahnesini gerçekleştirirken, etraftakilerin o anda

anlayamadığı ve belki kendisinin de anlamını henüz yeterince kavrayamadığı bir cümleyle seslendi dışarıya: "Bir Amerika askeri çıkıyor yola!" (19)

Bu ikinci seyahatin başlangıç tarihi 7 Temmuz 1953. Gezilen ülkeler: Bolivya, Peru, Ekvador, Panama, Kosta Rika, Nikaragua, Honduras, El Salvador, Guatemala, Meksika ve sonunda Küba. İlk baştaki hedefi Venezuela'ya kadar gidip o sırada bu ülkede çalışarak hayatını sürdürmekte olan arkadaşı Granado ile buluşmaktı. Bu yolculuğu yine başka bir çocukluk arkadaşı olan Calica Ferrer ile gerçekleştirdi. Ferrer, Guevara ile benzer bir ruha sahip olan Granado'nun aksine, daha farklı bir mizac ve karakter yapısına sahipti. Arjantin'in kuzeyinden yola çıkarak sınırı geçtiler ve toplamda 6000 kilometreden uzun bir tren yolculuğunun sonunda Bolivya'ya vardılar. O dönemde ülke Ulusal Devrim Hareketi (MNR) yönetimindeydi. Bu hareket, Toprak Reformu gibi, kitlelerce talep edilen birtakım popüler faaliyetler gerçekleştirmiş olan, siyasi bir gruptan oluşuyordu. Bolivya'nın içinde bulunduğu devrimci hareketlilik, artık bir doktor olan yirmi dört yaşındaki Guevara'yı da heyecanlandırmıştı. Böylece arayışının belirsizliği üzerinden şekillenen bir yolculuğa başlamış oldu. Kendi *Günlük*'ünde bu dönemden şöyle bahsediyor:

İki serseri irade, tam olarak ne aradıklarını da hedef yönün ne olduğunu da bilmeden Amerika boyunca uzanıyorduk. (20)

İlk coğrafi ve siyasi gözlemler kendilerine çok ilginç geldiği için iyiden iyiye hevesleniyorlar:

Öğleden sonra saat 4'te *tren La Paz'ın bulunduğu vadiye uzanıyor. Küçük ama çok sevimli bir şehir, Illimani Dağı'nın her daim karlı görüntüsünü sanki arkasına koruyucu gibi almış, gerideki engebeli arazi boyunca yayılıyordu.*

Hemen akabinde artık gerçeklik kendisini göstermeye başlamış. Guevara, notlarında hükümeti eleştiren birkaç gözleminden bahsediyor. Bu gözlemler arasında da bir şeye vurgu yapıyor: Çok fazla yolsuzluk olduğunu belirtiyor ve özellikle de yerli halka yapılan muameleden rahatsız oluyor; ki bütün bunlar aslında devrimci olarak adlandırılan bir süreç içinde gerçekleştirilmekte. Guevara ve arkadaşı Calica'nın La Paz'da başlarına gelen bir olay yine kuvvetli bir etki bırakıyor. Yerli halkla ilgili meselelerden sorumlu

bakan ile bir görüşme talep ediyorlar; bakanlığın kapısında Boliv-yalı yerlilerden oluşan upuzun bir kuyruk dolusu insanın, Toprak Reformu ile kendilerine vaadedilen arazilere dair taleplerinin dinlenmesi için beklediklerini görüyorlar. İçeri girmelerinden önce bakanlıktan bir görevli çıkıp dışarıda bekleyen yerlilerin üzerine DDT sıkıyor. Bakan, yaptığı sıkıcı konuşmanın karşısında dinleyici olarak öfkeli bir Guevara buluyor. Guevara bakanı dinlemiyor bile çünkü artık bu devrimin geleceği konusunda çoktan şüpheli. Bu devrimin, yerli halka insanlık onurunu teslim etme görevini yerine getirmekten aciz, her yanına idarecilerin küstahlığı bulanmış olduğu için başarısızlık yoluna mahkûm olduğundan ise emin olmuş. 7 Ağustos günü La Paz'dan ayrılıyor.

Tarihi ve güzellikleriyle kendisini mıknatıs gibi çeken Cuzco ve Machu Picchu'yla duygu yüklü bir buluşma yaşayacağı Peru'ya geri dönüyor.

27 Eylül günü Ekvador'a vardıklarında macera dostu Calica'dan ayrılıyor. Calica, yönünü Quito'ya çevirirken Guevara, devrimci hareketlere dair muhteşem haberlerin geldiği Guatemala'ya doğru yola çıkmak istiyor birdenbire. Guatemala'ya davet edilmenin heyecanı, kendi iç pusulasının yeni bir yön bulması ve Venezuela yolundan kesinkes uzaklaşması için yetiyor da artıyor bile.

Panama, Kosta Rika, Nikaragua, Honduras ve El Salvador'u büyük bir hızla geçip 1953 yılının 23 Aralık'ı 24 Aralık gününe bağlayan gece Guatemala'ya varıyor. Burada ne kadar heyecanlı olduğu da annesine yazdığı mektupta kendini belli ediyor: "Orta Amerika'da dişe dokunur tek ülke burası". Daha sonra ilk karısı olacak olan Perulu Hilda Gadea ile de, aralarında Ñico López'in de bulunduğu bir grup Kübalı devrimci sürgünden oluşan gelecekteki savaş arkadaşları ile de burada tanışıyor.

Bu kadar sürekli hareketin içinde bile okuma tutkusundan vazgeçmiyor: Diğer pek çok şeyin yanında Mayaları konu alan eserleri de bitmek bilmeyen bir enerjiyle mütemadiyen okuyor. Okudukları arasında *Papal Vuh*, Franz Blom'un *Mayaların Yaşamı* (La vida de los mayas), Sylvanus'un *Maya Medeniyeti* (La civilización maya), Friedrich Engels'in *Anti-Dühring*, Jean-Paul Sartre'ın ise *Akıl Çağı* ve *Varlık ve Hiçlik* adlı kitapları bulunuyor. Bunların yanında Pablo Neruda, García Lorca, Miguel Hernández, Antonio

Machado, César Vallejo, José Martí, Alonso de Ercilla, Jorge Luis Borges, Gabriela Mistral, Alfonsina Storni ve Juana de Ibarbourou gibi şairlerin şiirlerini de ezberliyor. Rus edebiyatının da hayranı olduğundan yine Leo Tolstoy, Maksim Gorki, Fyodor Dostoyevski gibi yazarların yanında Vladimir Lenin'in de *Ne Yapmalı?* ve *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* adlı eserlerini de okuyor. Friedrich Engels'in Ütopik Sosyalizmden Bilimsel Sosyalizme ve Karl Marx'ın *Kapital* adlı eserlerini ise tekrar tekrar okuduğunu biliyoruz.

Ernesto Guevara'nın en büyük tutkuları

Baştaki maceraperest niyetlerinden ayrı olarak, pratikte Guevara'nın arayışı, tesadüflerle belirlenen bir başıboş avarelik gezmesi değildi. İkinci seyahatinde tuttuğu ve *Tekrar Yollarda* (*Otra Vez*) adıyla yayımlanan günlüğünün proloğunda, ilk seyahatinde kendisine yol arkadaşlığı etmiş olan dostu Granado'nun yaptığı açıklama dikkat çekiyor:

İlk beş yıl boyunca yaşamının sınırlarını çizen üç büyük davranış biçiminin son sayfalarda mükemmel bir şekilde gözler önüne serildiği anlaşılıyor. Birincisi, bilime olan tutkusu ve yeteneği; ikincisi, ilginç gezginler arasında dolanmaları, bu gezilerde arkadaşlarıyla birlikte hem doğayı hem de medeniyetleri araştırması ve son olarak üçüncüsü ise, gerçek bir devrime katılma ihtiyacı. (21)

Artık ikinci geziye çıktığı zaman Guevara, etrafında gelişmekte olan süreçlerde kendisini hem entelektüel hem insani açıdan yetiştirmeye uğraşan, teoride bir devrimcidir. Fakat içinde bir yerde, Granado'nun belirttiği ve kendisini yiyip bitiren, huzursuz eden tutkuları atıyor. Gezgin ruhu, bilim tutkusu ve devrimci kaderini arayan kimliği, içinde hep birbirleriyle hır gür halinde.

Babaannesinin ölümünden öncesindeki gençlik yıllarında da mesleki açıdan ani bir karar vermiş, tıp okumayı seçmişti. Bu da belki yaşamı boyunca kendisini karakterize edecek olan, insanlığa hizmet etme isteğinin en net ifadesidir. Araştırmalara ve bilimsel çalışmalara olan eğilimi, kendisinin her zaman en büyük tutkularından biri olmuştur. Arjantin'de yaşadığı yıllarda tıbbi ve kimyasal çalışmalar da gerçekleştirmişti (köpeklerle ve başka hayvanlarla deneyler yapmış, belirli kimyasal maddeler üzerinden ürünler

geliştirmiş ve bu buluşların arasında yer alan bir böcek öldürücü zehire şaka yollu "Atila" adını vermişti). Daha sonra yine Peru'da da araştırmalarına devam etti.

Meksika'da geçirdiği günlerde hastanede çalışırken de yine bilime duyduğu tutku sayesinde çeşitli araştırmalar yürüttü. O dönemden bir kesiti kendi sözleriyle şu şekilde açıklıyor:

Guanajuato'nun Leon şehrine giderek çalışmamı sundum: "yarı sindirilmiş besin antijenleri ile yapılan deri araştırmaları" (...) Yakında Alergia *dergisinde yayımlanacak."*[31]

Ayrıca aynı anda birden fazla araştırmayı da bir arada yürüttüğünü belirtmek gerekir:

Şu anda yürüttüğüm üç çalışma bulunuyor: "Kanda histamin," "Veremli akciğer dokusunda histamin" ve "Histamine bağlı progesteron". Bir de serum elektroforezi üzerine yürütmeyi planladığım başka bir çalışma var. (22)

Maceralara atılmak, bilgi edinme tutkusuyla dünyanın en uç sınırlarına kadar seyahat etmek, şimdiyi anlayabilmek adına geçmişin değerini anlamaya çalışmak gibi konularda gösterdiği ilginin dışında, içinde bir başka tutku daha taşıyordu; bu tutku, Amerika'nın en büyük toplumsal sorunlarını çözecek bir dönüşüm yolu bulabilme ihtiyacıydı. Bu yolun da devrimci bir yol olarak karşına çıkması kaçınılmazdı. Böylece etrafındaki dünyanın koşullarından dolayı, kendisini bir devrim arayışının yoluna iten pratiklerin somutlaştığını belirtiyor.

Şüphe duyduğu, ne yapması gerektiğini ya da hangi yolu seçmesi gerektiğini bilmediği anlar da oluyor, fakat bir yandan seyahat tutkusu da yine onu büyük bir kuvvetle kendisine çekiyordu. Dünyayı gezmek istiyordu (Hindistan'a, Çin'e, Sovyetler Birliği'ne, Fransa'ya ve ABD'ye gitmek arzusundaydı). Aile üyelerinin kendisine geri dönüp bir yere yerleşmesi konusunda bulunduğu talepleri de yine kesin bir açık yüreklilikle yanıtlıyordu:

Guatemala'da çok zengin olabilirim, fakat bunu diplomamı onaylattıktan sonra buraya bir klinik açarak kendimi alerji

---

31 Bu çalışma, 25 – 30 Nisan 1955 tarihinde Guanajuato Üniversitesi, Leon Tıp Fakültesi'nde gerçekleştirilmiş olan Dokuzuncu Ulusal Alerji Uzmanları Kongresi'nde sunulmuş ve *Revista Iberoamericana de Alergología* dergisinde yayımlanmıştır; Meksika, DF, Mayıs 1955, s. 157.

çalışmasına vermek gibi aşağılık bir süreçten geçerek yapabilirim ancak (burası meslektaşlarımla dolu). Böyle bir şeye kalkışmak da içimde çarpışan iki ayrı benlik olan toplumcu budala ve gezgin kimliklerime yapılacak en büyük ihanet olurdu. (23)

Annesine yazdığı mektuplarda ise endişelerinden ve Latin Amerika hakkındaki görüşlerinden büyük bir dikkatle bahsediyor:

İki şeyden eminim: Eğer otuz beşime yakın bir zamanda gerçekten yaratıcı olabileceğim bir seviyeye gelirsem, tek derdim ya da en azından birincil derdim, nükleer fizik, genetik veya yine bilinen alanların içindeki en ilginç olanları bir araya getiren bunlara benzer başka bir alan olacaktır. İkincisi ise Amerika'nın, maceralarıma benim hayal edebileceğimden çok daha önemli özellikler sergileyen bir sahne sunacak olmasıdır: Onu artık gerçekten anlamış olduğumu düşünüyorum ve yeryüzünün başka tüm halklarından farklı özellikte bir Amerikalı gibi hissediyorum kendimi.[32] (24)

Guatemala: Bir umudun çöküşü

Kendisinin iflah olmaz gezgin ruhu, genç Ernesto'yu öğrenme ve macera açlığını dindirebilmek için sürekli yeni yollar aramaya sevk ediyor, fakat daha ilk seyahatinden itibaren içindeki öteki Guevara kendisini yine başka yollara itiyordu: Amerika'nın bir dönüşüme ihtiyacı olduğunu ve bunun da ancak bir devrimle mümkün olabileceğini biliyordu. Belki de Guatemala'nın içinden geçtiği hareketli döneme bu nedenle böyle büyük bir coşkuyla teslim oldu ve daha sonra bu hareketin düşüşünden de yine bu sebeple bu kadar derin bir acı duydu. Guatemala sürecinin taşıdığı umudu eldeki tüm güçlerle savunmak gerekliliğine gönülden inanmış olduğu için "Guatemala dilemması" başlıklı bir makale yazdı. Burada şu açıklamaya yer veriyordu:

Örtmece lafları bırakmanın zamanı geldi artık. Kana kan dişe diş karşılık vermenin vakti geldi. Eğer ölünecekse de Sandino gibi ölmeli, Azaña gibi değil.[33] (25)

---

[32] Gerçekten de Amerika, maceralarının ve tutkularının en temel sahnesini oluşturacak, fakat o dönemin toplumsal bağlamı içinde öncelikleri bulunmayan meseleler olan bilimsel araştırmaların veya halk sağlığının sahası olmayacaktı.

[33] Bu yazı, Ernesto Guevara tarafından 1954 yılının sonlarında kaleme alınmış

Guevara anlattığı dramatik koşulları bu yazısında da her zaman olduğu gibi edebi bir görüntü ile sonlandırıyor:

Hamlet'in yaşadığı o eski çelişki benim dudaklarımdan da bir Amerika şairi aracılığıyla dökülüyor: Guatemala, sen misin, yoksa sen değilsen kimsin öyleyse?

Bir kez daha Neruda'nın şiiriyle teselli buluyor; ancak Guatemala süreci için hem milli oligarşi hem de Kuzey Amerika'nın müdahalesi sebebiyle yorgun düştüğünden artık günleri sayılı. Devlet Başkanı Árbenz istifasını verdikten sonra siyasi yöneticilerin hepsi aileleriyle birlikte sürgüne yollanıyor. Bundan dört yıl sonra Küba'da Sierra Maestra'da gerilla savaşçısı olarak röportaj veren Guevara bu dönemi şöyle hatırlıyor:

Kuzey Amerika'dan gelen işgal gerçekleştiğinde kendim gibi genç erkeklerden bir grup oluşturup, United Fruit şirketinin meyve macerasına çıkmış olanlara karşı bir cehpe oluşturmaya çalışmıştım. Guatemala'da savaşmak gerekiyordu ama neredeyse hiçkimse savaşmadı. Direnmek gerekiyordu, ama kimsenin direnmeye niyeti yoktu. (26)

Tehlikeli bir komünist olmak suçlamasıyla karşı karşıya kalınca Meksika'ya kaçtı. Bu dönemde FBI ajanları United Fruit şirketine karşı bir tehlike oluşturacak herkesi ya tutukluyor ya da doğrudan öldürüyordu. Bu sırada Beatriz halasına yazdığı mektupta artık bu işlerden çekileceğini açıklıyor, fakat biraz ironiyle ve açıktan bir öfkeyle yaptığı açıklamada aynı zamanda inançlarını inkâr etmeyeceğini de tekrarlıyor:

(...) Ne olursa olsun düzenlenecek bir sonraki devrime katılmak için tetikte bekliyor olacağım ki illa ki düzenlenecektir zira Yankee'ler bir yerlerde demokrasiyi savunmadan duramazlar. (27)

Meksika'da Hilda Gadea ile yeniden bir araya geliyor ve Küba Devrimi'nin hazırlıkları başlayana kadar kısa bir süre kendisini günlük çalışmasına vererek sakin bir dönem geçiriyor. Çalıştığı hastanede yine yoksul halkın içinde bulunduğu trajediden ve yaşadıkları sefaletten etkileniyor: Yaşlı bir hasta kadına baktıktan sonra kendisine çok anlamlı bir şiir ithaf ediyor, fakat bu ihtiyar

ve ilk olarak babası Ernesto Guevara Lynch'in kitabı *Oğlum Che*'de (Mi hijo el Che) yayımlanmıştır.

kadının durumu ile ortaya çıkan bu monolog aslında kendisinin mücadeleye adanmışlık bilincini yansıtıyor daha çok. Yemin etmenin de ötesinde, Guevara bu ihtiyar kadını yoksul sınıfların bir sembolü haline getiriyor ve öfkesini bu dizelerde büyük harflerle haykırıyor:

Yaşlı María, öleceksin
Seninle ciddi konuşmak istiyorum
Hayatın acılarla dolu bir gül bahçesi oldu.
(...) huzur içinde uyu, yaşlı savaşçı,
Torunlarının hepsi güneşin doğuşunu görecek,
AND İÇİYORUM. (28)

Amerika'nın en büyük yerli medeniyetleri üzerine yapılan araştırmalar: Bir tarih okuması

Dostu Granado'nun da doğrulayacağı üzere, Latin Amerika'nın doğası ve sömürgecilik öncesi medeniyetleri hakkında bilgi edinmek, Ernesto Guevara'nın yaşam projesinde önemli bir yer ediyordu. Buralarla tanışması yalnızca kitaplardan edindiği teorik bilgilerle kalmamış, bu etkileyici mekânları kendisi de ziyaret etmiştir: Amerikamız'ın vahşi ormanları, dağları ve ırmakları onun hayatına da girmiştir:

Amazonlar bütün o heybetiyle Amerika'nın göbeğine çakılı kocaman bir kıta meydana getiriyor. Uzun ve yağışlı aylarda bütün su yollarının akıntıları öyle bir yükseliyor ki etraf, bir dolu hava ve su hayvanına yuva oluyor.[34]

Guevara, yalnızca kalıntıların gözlemleyicisi olmakla yetinmemiş, buralarda tarihi yeniden yaşamış, bunu da kültürel bir yeniden doğuş yaşamakta olan birinin tutkusuyla gerçekleştirmiştir.

Latin Amerika'daki ilk seyahatinde Cuzco'yu ve kralların şehri Machu Picchu'yu gezdikten sonra bu mekânlara ikinci seyahatinde geri dönmüştür. Yeniden görüp hissettikleriyle adeta büyülenerek şu sözleri yazıyor:

Yaban ve dik yamaçlı bir tepeyi taçlandıran, deniz seviyesinden

---

34 "Un vistazo a las márgenes del gigante de los ríos (Nehirlerin büyük kenarlarına bir bakış)". Bu makale, 22 Kasım 1953 tarihinde Panamá América adlı Pazar ekinde yayımlanmıştır.

iki bin sekiz yüz metre yüksekte ve gürül gürül akan Urubamba Nehri'nin üzerinde (...) genişliği nedeniyle, etrafını çevreleyen yer olan Machu Picchu adını almış taştan yapılma, kadim bir şehir bulunuyor.[35] *Şimdilik bu şehre iki anlam yükleyebilmekle yetinelim: Bu anlamlardan biri, kimera adını verdiği şeyin peşinde, bir eli geleceğe uzanan ve taştan sesiyle tüm kıtaya "Yerli Amerika'nın vatandaşları, geçmişi geri alın" diye haykıran savaşçılar için kazanan anlamdır. Yalnızca gündelik hayatın sıradan gürültüsünden kaçan diğerleri için ise, otel ziyaretçileri için hazırlanan kitapçıkta geçen bir cümle geçerlidir: "I'm lucky to find a place without a Coca Cola propaganda".*[36] (29)

Yani bu da, bu şehrin bugünümüzü zenginleştirmek için tarihle bir karşılaşma yaşayabilmek açısından uygun bir yer olmasının yanı sıra, hâlâ tüketim toplumlarının ayak izleriyle kirlenmemiş yerli ve doğal özelliklerin başı çektiği temiz bir yer olduğu anlamına gelmektedir. Fakat derin gözlemlerin insanı olan Guevara ayrıca şunu da belirtmeden geçmemiştir:

Buranın hüzünlü bir yanı da var. Bu kalıntıların hepsi yaban otlardan temizlenmiş, mükemmel biçimde çalışılmış ve tarif edilmiş duruma (...) araştırmacıların eline ne kadar nesne geçmişse büyük bir zafer edasıyla alıp ülkelerine iki yüzü aşkın kasaya yerleştirdiği bütün o değerli hazinelerden yoksun. Bu kasalar dolusu paha biçilmez arkeolojik hazinenin aynı zamanda, haydi doğrusu neyse söyleyelim, *maddi açıdan da büyük bir kıymeti vardır (...) Bu yerli şehrin hazinelerini nerede bulup inceleyebilirsiniz? Bu sorunun yanıtı oldukça açıktır: Kuzey Amerika'nın müzelerinde.* (30)

Hatta estetik hazzın verdiği baş dönmesiyle şunları da belirtmiş:

Machu Picchu hiçbir zaman hayal kırıklığına mahal vermiyor. Kimbilir daha kaç kez böyle hayranlıkla bakabilirim ona, fakat o gri bulutlar, dağların mor tepeleri, aralarından gri kalıntıların tonlarının seçildiği o renkler, aklımın hayalimin alabileceği en

---

35 Guevara, bu sehayati sırasında aldığı notlar üzerinden, yalnızca Panama'daki *Siete* dergisinin 44'üncü sayısında 12 Aralık 1953 tarihinde yayımlanan "Machu Picchu, Amerika'nın taştan muamması" ("Machu Picchu, enigma de piedra en América") başlıklı bir köşe yazısı kaleme almıştır. Yazıya şu adresten de erişilebilir: http://www.centroche.eo.cu/cche/?q=node/350.

36 "Şansıma, Coca Cola propagandası olmayan bir yer buldum." – ç.n.

muhteşem manzaralardan biri. (31)

Daha sonra 1954 – 56 yılları arasında Meksika'daki iltica döneminde Neruda'nın *Evrensel Türkü* şiiri hakkında yine şu açıklamayı yapıyor: "Sonra şair bizim Amerikamız ve onun temsil ettiği o büyük sembol arasındaki sentezi buluyor ve *Machu Picchu'nun Tepeleri*'ni söylüyor". Amerika düşünden vazgeçmeyen Guevara şöyle açıklıyor:

Mesele şu ki, Machu Picchu, sade zarafetiyle, hüzünlü griliğiyle, etrafındaki muhteşem panoramasıyla ve altında uluyan Urubamba'sıyla en çok bizlere yaklaşan bir yerli mühendislik eseridir. Machu Picchu sentezi, neredeyse Goethe'ci denebilecek bir kategorinin üç tanımından oluşan üç dize ile yapılmıştır:

Taştan anamız, akbabaların süzülüşü.
İnsanın doğuşunun yüksek kayalıkları.
İlk kumlukta kaybedilen kürek. (32)

Yine Meksika'dayken Guevara şu noktaları vurgulamıştır:

Teotihuacan kalıntılarını ziyaret ettik (...) Ayrıca Meksika sanat müzesini de ziyaret ettim ama hepsini gezemedim; her zamanki gibi aralarında gerçek sanat eserlerinin bulunduğu antik kültür örnekleri bana daha cazip geldi. Biri Maya diğeri Aztek olmak üzere iki kafa örneği ve bir de maymun şeklinde, camdan yapılma bir kap hoşuma gitti. Bunun yanında zenci ırkı başlarından oluşan çok ilginç bir anıt daha bulunuyordu. Elbette ki yine dikkat çeken bir başka şey de Rivera, Tamayo, Siqueiros ve Orozco dörtlüsünün tablolarıydı. Özellikle Siqueiros'unkiler epey hoşuma gitti ama hepsi çok güzeldi. (33)

Mérida ve Yucatán'da da Uxmal, Chichén-Itzá ve Palenque gibi önemli merkezleri ziyaret etmiş, Mayaların gizemli dünyasını hayranlıkla izlerken, bunları *Chilam Balam* ve *Popol Vuh* adlı mitolojik kitaplarla yaptığı çalışmalarla karşılaştırmış böylece sözlü gelenekte birleşen mitoloji ve tarihin izlerini sürmüştür. Maya medeniyeti hakkında çeşitli kitaplar okumuş, tapınakların ve mimarinin izini sürmüş, yerli sanatı incelemiş ve Uxmal'da ise Azteker'deki farklı kültürlerin bir araya getirdiği öğeleri takip etmiştir. Palenque'de ise üzülerek şunları belirtiyor:

Otoritelerin vurdumduymazlığı her yerde; Amerika'daki en

değerli arkeolojik cevherlerden biri olan ana mezarın temizlenmesi 4 yıl sürdü, oysaki gerekli düzenekler ve yeterli personel ile 3 ayda tamamlanabilecek bir iş (...) – ve sonunda özellikle belirtiyor – Maya şehirlerinin arasında stükko malzemesinin en iyi tekniklerle ve en sanatsal şekilde işlendiği şehrin burası olduğu konusunda neredeyse herkes hemfikirdir. (34)

Gelgelelim, Guevara'nın Amerika düşünün doruk seviyesine ulaştığı yer Quiriguá olmuştur:

Gezgini, sadece muazzam bir vahşi ormanın taştan kazıklarla yarıştığı açık bir meydanda hem bin yıllık hem yepyeni bir tuhaf dinginlik hali karşılıyor. Çimlerin yeşili, gri ve sessiz figürlerle uyumlu bir tezat içinde. (...) Etrafa yerleşmiş kuşların cıvıltıları bu gezgini sarıp sarmalıyor. Tabelalara bakmıyor bile (...) yalnızca kuşları ve kendisini dinliyor; eğer damarlarında Amerikan kanı taşıyorsa, orada geçmişten gelip gün yüzüne çıktığı görülüyor; kendisi henüz bir bebekken oluşturulmuş görüntülere bakmakta şimdi (...) Bu satırları yazan kişi, Amerika'nın güneyindeki fosilleşmiş atıklardan Meksika'dakilere kadar yayılan bu taştan tanıklıklara yaptığı ziyaretten bahsedebilir; İnkaların en güneye inen halkları olan Pukaraların yoksulluklarını, Pascua'nın okyanus kültürlerini, Tiahuanaco'ları, yıkılmaz Machu Picchu'yu, Maya şehirleri olan Petén ve Yucatán'ı ve geri kalan yerli kültürlerin en önemlilerini anlatabilir. (35)

Guevara ve fetih tarihçileri: İki farklı Amerika okuması

Guevara'nın Amerikamız'daki yerli kültürlere dair ilginç değerlendirmeleri arasında bir tanesi özellikle öne çıkıyor. Eğer kendisinin Amerika'yı okuma biçimi incelenirse, bunun "kâşif" ve fetihler tarafından yapılanlardan ciddi ölçüde farklılaştığı görülecektir: Kristof Kolomb'un Yeni Dünya ile karşılaşması kendi okuduğu Marco Polo, Batlamyus, Aristoteles gibi isimlerin eserleri ve kavramları üzerinden gerçekleşmiş, dolayısıyla kendisi de bu dünyanın ne olması gerektiğine dair baştan bir model üretmiştir. Derler ki, "Hiç kimse görmek istemeyen kadar kör değildir". Kolomb da yalnızca İspanyol hükümdarlarının ve kendi yönettiği ticaret şirketinin gözlerine hoş gözüken kısımları görmek istemişti. Böylece sonunda Amerika'nın kendi gerçeğinden başka bir hikâye

uydurdu. Kurduğu model, aslında Yeni Dünya'nın doğa ve insana dair gerçekliklerini gizlemekteydi.

Daha keşfin ilk anından beri Kolomb, yetilerini Yeni Dünya'nın somut gerçekliğini görmek ve tanımak için değil; buraların her bir özelliğini, yeni keşfedilen toprakları kendi kafasındaki uydurma modele göre tanımlayabilmesini mümkün kılacak şekilde seçip ona göre yorumlamak amacıyla kullanmış. (36)

Burada, Kolomb'un kendine misyon belledi̇ği kurtarıcılık fikri ve aynı zamanda yerliler hakkında oluşturduğu kanaati de açıkça görülüyor. O kadar ki işi yerli halkı şu şekilde tanımlamaya vardırıyor: "... çıplak, savunmasız, yoksul, silahsız, cömert, uysal, korkaktılar (...) Neleri var neleri yoksa bize getiriyorlar, bunu da muhteşem bir iyi kalplilikle yapıyorlardı (...) Her şeylerini deli gibi veriyorlardı." (37) Bu aslında şu anlama çıkıyor: Hizmetkâr köleler olmaktan başka bir işe yaradıkları yoktu. Kolomb'un anladığı Amerika, ganimetten başka bir şey değildi.

Daha sonra 1519 yılının sonlarına doğru Hernán Cortés de Meksika'yı fethedip, binlerce yerliyi ufacık bir askeri birlikle mağlubiyete uğrattıktan sonra, hem fethedeni hem de fetihin kendisini idealize eden bir model ortaya çıkarmıştı. Velásquez'e ihanet eden, Makyavelci "böl ve yönet" fikrinin yazarı, bu model sayesinde kendi misyonu aynı zamanda Tanrı'nın da iradesi olan iyi ve bağışlayıcı bir yöneticiye, yiğit bir savaşçıya dönüşüyordu. Şiddet, katliamlar, soykırımlar, yerli putların ve tapınakların yıkılması ve bu dinlerin yerlerine fethedenin dininin getirilmesi işte bu şekilde meşrulaştırılıyordu. Böylece Cortés'ten bir kahraman doğmuştu. Amerika gerçekliğinin bu gerçekliğin içindeki yerli bakışa yer vermeyen bir Avrupa bakışı ile bu şekilde temsil ve analiz edilme biçimi Kolomb ile başlamış ve Cortés ile kendine iyice sağlam bir yer edinmiştir.

Yine de daha sonra bu tarihin yazarları fetihin ardındaki ticari şirketin gerçek yüzünü ortaya çıkarmış ve yapılanları eleştirmiş olsa da, her ne kadar Alonso de Ercilla ve onun gibi başkaları da bizim Amerikamız hakkında daha gerçekçi sonuçlara varmış olsalar ve bu kıtayı kendileri gibi benimsedikleri bir bilince erişmiş olsalar da, diğer çarpıtılmış modellerin ve buna bağlı bakış açısının bu insanların emeğini çöpe attığı bir gerçek. Bizi böyle bir

Amerika bilincine götürebilecek olan yola, bu kuklaların sömürgeci zihin yapısı yüzünden taş konmuş, Avrupa ve Kuzey Amerikalı bakış açısı buraya egemen olmuştur. José Martí'nin 19. yy'da bile hâlâ "Bizim Amerikamız" adlı yazısında şu sözleri sarf ediyor olması da tesadüf değildir:

Üzerimizde İngiliz pantolonları, Paris yelekleri, Kuzey Amerika montları, İspanyol şapkalarıyla birer kukladan başka bir şey değildik. (...) Avrupa üniversitesinin artık Amerika üniversitesine dönüşmesi şarttır. Amerika'nın, İnkaların tarihi burada bütün ayrıntılarıyla öğretilmeli, Yunanistan'ın Arkhonlarının tarihi öğretilmese de olur. Bizim kendi Yunanistan'ımız, bizim olmayanınkine yeğdir. Üstü kalsın. (38)

Ernesto Guevara da Amerika'nın tarihini kitaplardan okuduklarıyla, gerçek mekânlara yaptığı seyahatlerle oluşturduğu kendine özel üniversitesinde öğrenmiştir. Guevara, yerli halkların ayan beyan soykırıma uğratılması karşısında düştüğü dehşeti de şöyle dile getirmiştir:

Beyaz birlikler hâlihazırda yenik durumda olan şehre daldıklarında büyük bir hışımla buralardaki tapınaklara saldırmışlar ve bu acı içindeki toplumun elindeki canlılık ve neşe ifade eden Güneş sembolünü değiştirmenin sadist zevki ile gözlerini bürüyen altın hırsının peşinden giderek bu tapınakların üzerindeki altınları sahiplenmişlerdir. Inti tapınakları tamamen çökmüş, bu yapıların temelleri ve duvarları bile artık yeni dinin kiliselerinin koltukları olarak kullanılmaya başlanmıştır. (39)

Daha sonra Meksika'da bulunduğu süre içinde Amerika'nın büyük medeniyetleri ile ilgili yaptığı okumalar hakkında hem içerik hem biçim bakımından değerlendirmeler yazmıştır. Bernal Díaz del Castillo'nun yazdıklarından bir hayli etkilenerek şunları ifade etmiş:

Yerlilerin ruhunu tanımlamayı ne istemiş ne de istese bile tanımlayabilirmiş; fakat tarih sahnesinde yer alan en olağanüstü fatih tanımlamasını o yapmıştır. Hem olgun hem yenilikçi bir havası olan (fethedenin bakış açısından yazılmış olan) yazısında, yaşanan bu dramın merkezi figürü Hernán Cortés korkusuz, ele geçmez, becerikli, planlı, hem yumuşak hem sert bir yüzbaşı olarak karşımıza çıkıyor. Yüzbaşının karakterini ona tanrıymış gibi davranan

tarihsel bakıştan çok daha iyi anlatıyor. (40)

Alonso de Ercilla'nın *La Araucana* (1569-1589) adlı şiiri hakkında ise şu yorumları yapmış:

Amerika'nın özü hakkında yazılmış ilk şiir. İlk büyük Amerikan şiiridir. La Araucana'nın en büyük ayırt edici özellikleri bunlar, fakat eleştirmenlerin dikkatinden kaçan bir eser bu. Çift anlamlı olduğu her yanından okunuyor (...) : yazarın anlattığı, savaşın her iki yanında yer alan tarafa karşı da bir hayranlık var. Bu da kendisine hem İspanyol işgalcilerin o dev gücünü hem de Lautaro'nun halkının kendilerini bu saldırganlardan nasıl bir kararlılık ve zekilik ile savunduklarını anlatabilme imkânı sunuyor. (...) Ercilla, şiirin son dizesine kadar ilgiyi ayakta tutmayı başarıyor. Her zaman şiir de yazmıyor, bazen yalnızca tarihsel bir not bile olabiliyor yazdığı; ancak on bir hecelik dizelerinde her zaman müthiş bir teknik mükemmelliği, şiirin doludizgin bir nehir gibi akmasını sağlayan tam bir doğallığı yakalamayı başarıyor. (41)

Ateşli bir okur olarak, José Vasconcelos'un *Breve historia de México* (1937) (*Kısa Meksika Tarihi*) adlı kitabı hakkında da eleştirel yorumlarda bulunmuş ve yazarı Kolomb'un tarih yazıcılığı geleneğini takip eden bir hain olarak tanımlamış açıkça:

Vasconcelos, kendi üstün insan kavramlarını Hispanik modele uygulayabilmek için Spengler'in kavramlarını (kaldı ki bu filozofun en özgün kavramları bunlar da değildir) kullanıyor. (...) Yazar, Aztekler'in barbar ve putperest bir millet olduğu ve bu nedenle Tanrı tarafından haklı bir cezaya çarptırıldıkları temelinden yola çıkıyor fakat daha sonra Tanrı'nın iyi olmasından dolayı kendilerini dünyanın en nazik, en cesur, en iyi ve en bilge fatihleri olan İspanyollar'a gönderdiğini, bu İspanyollar'ın başındaki Cortés'in de bu özelliklerin arketipini oluşturduğunu söylüyor. (42)

Guevara, bu değerlendirmeleriyle, Amerika'nın "keşfi" ve fethi üzerinden oluşturulan ve sonrasında gelen tarih yazımında sürekli olarak yeniden doğmakta olan modellerin modern dünyadaki ezber bozucu eleştirmeni haline gelmiştir.

Alonso de Ercilla'yı eleştirirken açıkladığı kriterlerden sonra Neruda'ya kadar gelmiş ve *Evrensel Şarkı* hakkında şu yorumları yapmıştır:

Amerika hakkında genel bir şarkı. Muazzam coğrafi

güzelliklerden tutun, tekelci efendilerin yoksullaştırdığı halklara kadar hepsinden bahsediyor. (...) Tarihte anlatılan olayların sırasını herkes bilir: ufuklarda "fatihler" belirir (...) Sonra tek tek Cortés, Alvarado, Balboa, Ximénez de Quezada, Pizarro, Valdivia geçmeye başlar. Bu şarkıyla hepsini acımasızca topa tutar adeta. Biraz şefkat sözcükleri gösterdiği tek kişi Aracuana kahramanlığını sergileyen Ercilla'dır. (...) Ve kitap, Francois Villón'un bu finaliyle Amerika şiirleri arasında en yüksek seviyeye erişir. (43)

Gelgelelim, ezilenlerin tarafında duran bakış açısı kendisini tamamen yerli halka dayandıran bir ideolojiye götürmüyor. O da tıpkı Neruda gibi, melez Amerika'nın aslında kültürler arası sayısız geçişle oluştuğunu biliyordu: "Işık, hançerlere rağmen gelmişti." (44)

Guevara'nın Amerika okuması, işgalcilerin yaptığı okumanın aksine, Amerika'nın öğrenilip tanınmasını savunan bir okumaydı. Her okumanın kendisinden önceki okumaları da kendisine kattığı bilinen bir gerçek olmasına rağmen, Guevara kendisinden önceki okumalarda geçen kriterlerin boyunduruğuna girmemiştir. Metni anlamak için açık davranmış, okuduklarını yeniden yorumlamış ve değerlendirmiştir. Kendi tutkusu ve olmazsa olmaz eleştirel ruhu sayesinde oluşturduğu, yaratıcı bir Amerika okumasıdır bu ve temelini bütün kıtanın kültürlerarası etkileşiminden, ırkların ilişkisinden doğan melezleşmeden alır. Kendisinin kavrayışı ve çalışmaları sonucunda Guevara'nın sahip olduğu derin Latin Amerika bilinci ortaya çıkmıştır.

Bir arayış keşfi olarak varış noktası

Meksika'dayken aralarında Raúl Castro'nun da bulunduğu Kübalı pek çok devrimci ile tanışıyor. Raúl'un o sıralar isyan çıkarmak amacıyla askeri bir harekât kapsamında Küba'ya gitme planları yapan genç isyankâr ağabeyi Fidel ile de 1956 yılında bir gece tanışmış oluyorlar. Hayatının bütün yollarını değiştiren bir karşılaşma oluyor bu. Guevara bu tanışma hakkında şu sözleri kaleme almış:

Kendisini Meksika'nın o soğuk gecelerinden birinde tanıdım. İlk konuşmamızın uluslararası siyaset ile ilgili olduğunu hatırlıyorum. Gecenin ilerleyen saatlerinde – sabaha karşı – ben de o

harekâta katılacaklardan biriydim artık. (45)

Yine günlüğünde şöyle yazıyor:

Genç, zeki, kendisinden son derece emin ve müthiş bir cesarete sahip olan Kübalı devrimci Fidel Castro ile tanışmak siyasi bir olaydır; zannediyorum karşılıklı olarak birbirimizden hoşlandık.[37]

Belli ki Fidel Castro ile tanışması, tıpkı Guevara'nın kendisinin de belirteceği gibi, hem o anki planlarında hem de gelecekteki yaşamında net bir değişime sebep olmuş bir olaydır.

Yine annesine yazdığı bir başka mektupta son yıllarda yaşadığı değişiklikleri ve o anki durumunu müthiş bir netlikle özetliyor:

Tıp okuduktan sonra on yıl boyunca hayatımı gezip dolaşarak geçirmek gibi bir planım vardı. Daha sonra eğer vakit kalırsa kendimi fizik alanında büyük bir maceraya atacaktım.

Bunların hepsi artık geride kaldı; net olan tek bir şey var ki o da on yıllık gezip tozmaların artık daha fazlası olabilme imkânı taşıdığı (çok istisnai bir durum olup da bu gezmelere engel oluşturmadığı sürece), fakat artık hayal ettiğimden çok daha farklı bir seyahat olacak bu. Yeni bir ülkeye gittiğimde artık dağları taşları gezmek, müzeleri ve kalıntıları görmek için değil, aynı zamanda (çünkü bunlar benim her zaman ilgimi çekiyor) halkın mücadelesine katılmak için de gitmiş olacağım. (46)

Böylece Ernesto Guevara, *Granma* adlı o meşhur yata binerek Küba'ya doğru hareket ediyor. Bu yolculuğun, kendisinin önemli bir başrol üstleneceği, muzaffer bir devrime giden bir yolculuk olduğunu henüz o da bilmiyor. Fakat bu, planın yalnızca bir parçası; kendisi her zaman bir arayışçı olmaya devam edecek. Küba topraklarına ayak basmadan evvel, Kübalı devrimcilerle yürüttüğü işlerden dolayı hâlâ Meksika'da bir hapishanede mahkûmken de içi rahat etmiyor. Şimdiden başka ufuklar görmeye başlıyor ve kendisinden ölçülü olmasını isteyen annesine yazdığı bir mektupta sanki geleceğini görür gibi şu sözleri sarf ediyor:

Senin en büyük hatalarından biri, en büyük icatların ya da büyük sanat şaheserlerinin ölçülülükten ya da "ölçülü egoizmden" ortaya çıkacağını düşünmek. Büyük eserlerin hepsi için tutku gerekir;

---

37 Kendisiyle Meksika'da tanışmalarından sonra Fidel Castro hakkında yazılı olarak yaptığı ilk değerlendirmedir.

devrim yapabilmek için büyük dozlarda tutku ve cesaret gerekir. (47)

Başarısızlığa uğramış bir devrim sürecinden çıkan Ernesto Guevara, silahlı mücadele öneren bir devrimle karşılaşmaya gidiyor. Arjantinli gazeteci Jorge Ricardo Masetti kendisiyle Sierra Maestra'da yaptığı röportaj sırasında sorduğu soruya Guevara'nın verdiği yanıt oldukça ilginç:

> - Neden buradasın?
> - Buradayım çünkü en basit deyimle, Amerika'nın diktatörlerden kurtulmasının tek yolunun onları alaşağı etmekten geçtiğine inanıyorum. Düşürmek için her türlü yolu denemekten. Bu yol ne kadar doğrudan bir yol olursa o kadar iyidir.
> - Peki senin buradaki katılımının, senin olmayan bir ülkenin iç işlerine karışmak gibi algılanacağından çekinmiyor musun?
> - Öncelikle, ben kendi vatanımı yalnızca Arjantin olarak değil, bütün Amerika olarak görüyorum.[38]

Artık o güne kadar atıldıklarından farklı, tamamen yepyeni bir maceraya atılıyor: Devrime doğru çıktığı bu yolculuktan artık hayatı boyunca dönmeyecek. Edebiyat ve yaşam arasında karıştırıp aradığı gerçek bir yazgı bulmuş oluyor artık.

Arjantin'in kuzeyine yaptığı yolculuktan Latin Amerika üzerinde gerçekleştirdiği ikinci seyahate kadar yedi yıl geçiyor. Geçen bu yedi yılda sömürgecilik karşıtlığı iyice kuvvetleniyor, kendisini Amerika'nın oğlu olarak görme anlayışı daha bir netlik kazanıyor ve Marksizm'in hem hayatın gerçekliğini daha iyi yorumlamasına hem de kendi hümanist varlığına daha bir netlik kazandırmasına yarayacak temel öğelerine daha da hâkim hale geliyor. Bütün bunlar da sonunda kendisini Küba'daki mücadelenin başkahramanlarından biri olmasının koşullarını yaratmış oluyor; dolayısıyla Küba Devrimi'nin zaferi ile daha sonraki güçlendirilme sürecinde kilit bir rol oynuyor.

Ernesto Guevara'nın kişiliğinin oluşumunda bu seyahatler dönüştürücü bir etki yaratmış, yıllar boyunca kitap sayfalarında

---

38 Bkz. Jorge Ricardo Masetti'nin Che ile 15 Nisan 1958 tarihinde Küba'nın Sierra Maestra Dağı'nda gerçekleştirdiği röportaj.

büyüyen hayallerini gerçekleştirmiş ve okumalarına yepyeni bir boyut katmıştır. Bu dönüşüm seyahatler sırasında kendisini derin bir biçimde göstermiştir zira seyahati sırasında okuduğu metin ne bir kurgu ne de kitapların gerçekliğinin yarattığı bir yanılsamaydı. Bu metin, Latin Amerika'nın bereketli doğası, engin coğrafyası, trajik toplum gerçeği, muhteşem kültürü ve eşsiz tarihinden oluşuyordu.

Seyahatler ve maceralar: Don Kişot'un yeniden ele geçişi

Guevara'nın seyahatleri ve macera anlayışı arasında yakın bir ilişki bulunuyor. Bu ilişkinin kökenleri başta Don Kişot'ta olduğu gibi kitapseverliğe dayalıydı, fakat daha sonra tıpkı Marifetli Şövalye'nin de başına geldiği gibi daha da belirgin bir hâl almaya başladı. En sonunda Che'nin macera anlayışı, yönünü ahlaktan ve insanlık onurundan alan bir güzergâh arayışı kavramına dönüşüyor. Bu da yine kendisinin edebiyat ve yaşam arasında kurduğu bağlantılarla örtüşmektedir.

Marifetli Ayan Don Kişot de La Mança 1605 senesinde ilk kısmıyla piyasaya çıktı ve 1615'te yazarı Miguel de Cervantes'in ölümünden tam bir yıl sonra ikinci kısmıyla birlikte bütün bir eser olarak yayımlandı. Kitap bir macera romanı, şövalye romanlarının bir parodisi ya da gerçekçi bir roman olarak görülebilir. Eserin pek çok farklı okuması yapıldı. *Kişot*'un komikten tutun felsefi olanlarına, ezoteriklerinden izlenimcilerine kadar pek çok farklı yorumlaması bulunuyor. Bu yorumlamaların arasında gerçekten esas olanı, İspanyol romanının hatta bütün romanların doruk noktası niteliği taşıdığıdır. Bu büyük modern roman paradigması, *Kutsal Kitap*'tan sonra başka dillere en çok çevrilen eserlerden biridir. Hüzünlü Şövalye, dünyayı gezmek için Mança düzlüklerinden yola çıkmıştı: Bugün Don Kişot'u Esperanto'dan tutun, Keçuva'ya kadar neredeyse bütün dillerde okuyabilirsiniz. Eser metni sinemadan tiyatroya, plastik sanatlardan baleye ve müziğe kadar dört bir alana konu edildi. Dünya edebiyatı tarihinde hakkında en çok yazı yazılmış roman olması mümkün.

Bu eserin modern kültüre yapmış olduğu sayısız katkı bulunuyor. Bunların en önemlileri arasında muhteşem dil kullanımı, yeni anlatı teknikleri ve en önemlisi de Küba Ulusal Edebiyat Ödülü

sahibi yazar Lisandro Otero'nun da belirttiği gibi, şu ayrıntıdır: "Kendi ütopyası yolunda ilerleyen bir kahramanın varlığı". (48)

Romanın bu ilk akla gelen özellikleri, farklı yazarlar tarafından sürekli konuşuldu; fakat en sonuncusu, her ne kadar yine sıkça ele alınmış olsa da halen biraz kafa karıştırıcı ve belki de içlerinde en az anlaşılanı olmaya devam ediyor.

Hüzünlü Şövalye'nin tavrı ve günümüzle nasıl eklemlendiği, efsanesinin en önemli yanlarından birini oluşturuyor. Kıtaların ötesinde, bunca yüzyıl sonrasında marifetli Mançalı ve meşhur gerilla arasında nasıl bir ilişki bulunuyor?

Don Kişot ve Che Guevara

Ernesto Guevara henüz ergenlik çağındayken, hatta neredeyse bir çocukken, Alta Gracia semalarının altında Sandokan'ın maceraları ve Jules Verne'nin kitaplarındaki hayal âlemi arasında gidip geldiği sırada keşfediyor *Don Kişot*'u. Küba'da Sierra Maestra'da kaldığı sırada kitabı yeniden okuyor; Kongo görevinden sonra saklanarak yaşadığı dönemde de yine eşinden bu kitabı kendisine ulaştırmasını istiyor.[39]

Eserin, onun kişiliğine en çok nüfuz eden yanlarından biri de bu örnek şövalyenin davranışlarında kendisine hayatının sonuna kadar eşlik edecek olan onur ve adalet duygusuydu. Don Kişot, onun için gülünesi bir karakter değil, düşlerinin ve umutlarının benimsenmesi gereken boyutlarda olduğu bir kahramandı.

Guevara, gençliğinden beri hem bu karaktere hem de edebi bir eser olarak *Don Kişot*'a belli bir bağlılık göstermiştir (kendi kişiliğinde bu pikaresk ruhu taşıdığını görebilmek için *Motosiklet Günlükleri*'ndeki anlatıları okumak yetecektir): Guevara'nın seyahat sırasında yemek, içecek ve yatacak yer bulabilmek için arkadaşıyla birlikte yaptığı üçkâğıtçılıklar, yine İspanyol pikaresk romanlarından *Tormesli Lazarillo* efsanesinden ve *Don Kişot*'taki bazı pasajlardan alınmıştır.[40] Belli birtakım eylemlerin abartılılığı,

---

39 Aleida March, *Evocación* adlı kitabında Che Guevara'nın en sevdiği kitaplar arasında iki tanesini özellikle belirtiyor: Birincisi, altıdan fazla kez okuduğu *Don Kişot*; ikincisi ise adeta insan bilgisinin şahikası bellediği *Kapital*'di.

40 Pikarest roman: Yozlaşmış bir toplumda kendi zekâsını kullanarak geçinen, alt sınıfa mensup düzenbaz bir kahramanın maceralarının anlatıldığı bir

hem popüler hem Gongorist[41] dilin aynı anda kullanılmasının getirdiği rahatlık, neredeyse Kişotyen diye adlandırılabilecek bir mizah anlayışı – genç delikanlının ilk anlatısında olduğu gibi Cervantes'in de bu büyük romanında görülen özelliklerdir bunlar – her ne kadar biri kurgu, diğeri gerçek yaşam ürünü olarak sunulsa da, her iki eserin kahramanları arasındaki derin ruhsal ilişkiye işaret ediyor.

Guevara, ikinci Latin Amerika seyahati sırasında yazdığı mektup ve metinlerde bu edebi karaktere sürekli atıfta bulunuyor; o kadar ki artık kendisi de bu tarzı benimsemişe benziyor. Guevara biraz şaka yollu, ironi kullanarak ve bazen de gayet ciddi bir şekilde yazdığı yazılarında bunu ne sakladığını ne üzerini kapatmaya çalıştığını gösteriyor ve hatta büyük bir gururla kabul de ediyor. Annesine yazdığı bir mektupta şöyle açıklıyor:

Senin, kendine görev *bildiği şeyleri yaparken bir köşede ölecek bir oğuldansa, yaşayan ama ziyankâr bir oğulu tercih edeceğini sanmıyorum (...) Hem Küba'daki yanlışlıkları düzelttikten sonra bambaşka bir köşeye gideceğim de doğru zaten.* (49)

"Yanlışlıkları düzeltmek," diye yazmış. Adeta modern bir Don Kişot gibi, bunu kendisine seve seve gerçekleştireceği devrimci bir görev olarak görüyor. Kendisini bu edebi karakterle karşılaştırması, mektuplarında sürekli tekrarladığı bir tavır olarak karşımıza çıkıyor. Annesine yaklaşık 1956 yılının Ekim ayı civarında yazdığı bir mektupta yine temelinde maceraya dayanan gelecek planlarından bahsederek net bir tonla şunları ifade ediyor:

Öncelikle en önemli işleri yerine getirmeye, *yani bu gidişata karşı kolumda deri kalkanım ve bütün düşlerimle mücadele etmeye karar verdim.*

Yine mücadeleyi Kişotyen bir görev olarak tanımlıyor. Kendisi, başka metinlerinde zafere pek bir inancının olmadığını fakat yine de mücadele etmenin buna değdiğini söylüyor: Büyük güçler tarafından desteklendiğini bildiği o dev düşmana deri zırhıyla karşı koyma fikrine dayanan idealizmi, bu idealin içindeki dürüstlük ve

roman türüdür ve Tormesli Lazarillo bu türün ilk örneği kabul edilir – ç.n.

41 Gongorism: Adını Luis de Góngora'dan alan, süslü ve girift bir dil kullanımından oluşan bir stil – ç.n.

onu gerçekleştirme ihtiyacı hareketlerine yön veriyor. Bu kitabın yazarının altını çizdiği cümle de yine Che'nin Bolivya'daki okuma seçkisinden anlaşıldığı üzere tekrar tekrar okuduğu yazar Rubén Darío'nun "Letanía por el Señor Don Quijote"[42] adlı şiirinin dizelerinden alınmış:

Bizim için dua edin, hüzünlerin efendisi (...)
Kolundaki deri kalkanında, bütün düşlerinle,
Ve hazır mızrağınla, bütün kalbinle! (50)

Che'nin Bolivya'da okuduğu metinlerin listesinde Rubén Darío'nun "Letanía por nuestro Señor Don Quijote" adlı şiiri de geçiyor. Bu edebi karakterin erdemlerine övgü yapılan bir şiir bu.

Üniversite yıllarındaki arkadaşı Tita Infante'ye yazdığı mektupta ise şöyle anlatıyor:

Bu bohem yaşamıma devam edeceğim, artık kim bilir ne zamana kadar olur. Çünkü bir gün ***gezgin şövalye pelerinimi*** *terk edip kendime bir savaş giysisi almam gerekecek yer olan Arjantin'e bu günahkâr kemiklerimle döneceğim.* (51)

Öte yandan Don Kişot – Cervantes'in romanında edebi bir karakter olarak yer almasından ayrı olarak – romanın ilk bölümlerinde edebi bir karakter olmak istiyor ve sonraki bölümlerinde bunu başarıyor da. Guevara öyle sebepsiz yere bir edebi karakter olmak peşinde değil, daha ziyade okuduğu karakterlerin bazılarının davranışlarını benimsiyor ve onlar gibi olmak istiyor – bir seferinde yine Jack London'ın bir öyküsünde geçen bir karakter gibi davrandığını ve pek çok sefer de kendisini Don Kişot'a eş koştuğunu hatırlayın. Guevara için dünyada insan onuru ve adaletinden daha önemli bir şey yok. Bu tavrını edindiği yerlerden biri de kendisini özdeşleştirdiği edebi karakterler, özellikle de gezgin şövalye modeli olmuştur.

Cervantes, Guevara'nın Sierra Maestra'daki gerilla savaşı sırasında tekrar tekrar okuduğu yazarlardan biriydi. Daha sonra 1960 yılında Alejo Carpentier'in yönetimindeki Küba Ulusal Matbaası açıldığında, tam da Che'nin edebi zevklerine uygun bir olay gerçekleşiyor: Kitlesel basımı gerçekleştirilecek ilk kitap olarak ne

---

42 Don Kişot'a Ayin – ç.n.

bir siyaset el kitabı ne de yeni doğmakta olan Küba Devrimi'nin propagandasını içeren bir eser seçiliyor. İlk basılan kitap, edebi bir kitap, bir roman oluyor: *Marifetli Ayan Don Kişot de La Mança.* Bir Küba pesosuna, dört cilt olarak yayımlanıyor. Eleştirmen Ambrosio Fornet'in şaka yollu ifade ettiği üzere, "elden ele dolaşıyor, tıpkı günlük gazeteler gibi, peynir ekmek gibi her yerde satılıyordu." Guevara'nın değil, Fidel Castro'nun fikriydi bu. Kendisi de Tomás Borge'nin *Un grano de maíz* adlı kitabında geçen röportajında en sevdiği yazarın Cervantes olduğunu, *Don Kişot*'u da en az altı defa okuduğunu açıklıyor. Bu tıpkı Che'ninkinin çizgisinde, kendi içinde Kişotyen bir fikirden çıkmış bir girişim, zira o dönem Küba'nın altı milyonluk nüfusunun bir milyonu henüz okur-yazar değil. Dolayısıyla bu işin de büyük bir sembolik değeri bulunuyor.

Don Kişot'un bir insan olarak iyi ve kötü yanlarına dair pek çok şey yazılıp çizildi. Özellikle de Ortega y Gasset'in gerçekleştirdiği Kişot çalışmalarıyla birlikte bu karakterin olumsuz görülen yanları öne çıkmaya başladı. Daha sonra Marksist eleştirinin bir kısmında *Kişot*, artık kişinin kendi gücünün fazla abartılması, boş umutlar, yabancılaşma, gerçeklikten uzaklaşma ve kısacası delilikle aynı anlama geldiği için iyiden iyiye yaftalandı.

Neyseki bu araştırmacılardan bazıları, özellikle de Kübalı Cervantes araştırmacılarının başında gelen Mirta Aguirre, her daim Örnek Şövalye görüntüsünün önüne çıkan sert taşlar döşeli yolun temizlenmesinde epey yardımcı oldular. Gerçek Kişotçuluk hakkında sahip olduğu kriterleri savunabilmek için Aguirre yeni bir tanımlama getirmemiş, argümanlarını eserin kendisinden yola çıkarak üretmiştir:

Nedir Kişotçuluk dediğimiz? Kişot, neden meydana gelir? Kişinin kendi gücünün nerelere uzanabildiği konusunda bir tür kendini kandırma durumu değildir (...)Mançalı ayan deli olsa bile, Kişotçuluk delilik değildir. Cervantes'in kahramanının etrafını saran tüm yan anlamları bir kenara koyarsak, Kişotçuluk bu karakterin kendisinin Yeşil Ceketli Şövalye'nin evinden ayrılırken tarif ettiği şeyin ta kendisidir aslında:

(...) Düşüncelerinde saf, sözlerinde dürüst, çalışmalarında özgür, yaptıklarında cesur, yorgun emektar, fukaraya hayırsever ve son olarak, hayatı pahasına da olsa hakikatin yılmaz savunucusu. (52)

Küba'daki ikinci basımın Prolog kısmında geçen bu Kişotçuluk anlayışı, hiç şüphesiz bu karakterin Guevara'nın benimsediği ve kendi yaşamında etkileri görülen davranışına en yakın halidir. Guevara'nın kendisinin de tıpkı gerçek Kişot gibi şu açıklamayı yaptığını hatırlayın:

Pek çok kişi bana maceracı diyecektir, öyleyimdir de, fakat farklı türden bir maceracı, inandıkları için hayatını riske atanlardanım. (53)

Yani Guevara maceracılık adına kendini reddetmiyor; bunu olduğu gibi kabul ediyor, fakat macera tutkusunun her zaman değişmeyen bir motivasyondan geldiğine vurgu yapıyor. Onun öncelikli amacı, dünyanın gerçekleri konusunda bilgisini genişletmek, insanlığın kişisel ve toplumsal anlamda daha iyi bir yere gelmesinin yollarını bulmaktı ki bunu da daha sonraki dönemlerde uluslararası mücadeleyi kendisine insanlık onuru ve adaletini sağlayabilmenin bir yolu olarak seçmiş olmasıyla somut hale getirecekti. Che, "kolunda deri kalkanıyla" yola tekrar tekrar düşmekten korkmadı, çünkü o, simyacının düşlerinde peşine düştüğü altın gibi bir ütopya değil, gerçek bir gelecek arıyordu. Che'nin davranışlarına şöyle kısa bir bakış attığımızda daha evvel tanımlanan gerçek Kişotçuluk anlayışıyla nasıl yakından bir ilişki içinde olduğunu görebiliyoruz.

CESARET, hayatının değişmez parçalarından biriydi. Pek çoklarına göre bu cesaretinin, tehlikeye ve ölüme burun kıvırmasını sağlayan, değişmez bir gücü vardı. Bu kişisel özelliğini yaptıklarıyla da gösteren örnekler sayısızdır; ama kendisi bunu tüm insanların içinde doğal olarak bulunan korkuyu yenebilme kapasitesi olarak görüyordu her zaman.[43]

Che'deki ÇALIŞMA AZMİ, kendisini yabancılaştırıcı pozisyonundan çekip çıkardığı zamanlarda neredeyse keyfe ve adeta bir zevke dönüşüyordu. Bu nedenle Küba'daki gönüllü çalışma saatlerinin en büyük savunucusuydu. Hatta bu uygulama, onun kendi nezdinde büyük boyutlara ulaştırdığı bir fenomen haline gelmiştir.

---

43 Che, hayatında hiç korkup korkmadığı sorusuna müthiş incelikte bir cümleyle yanıt veriyor: Berbat bir korku hissettim. "Recuerdos de Enrique Ostulski" (Enrique Ostulski'nin Anıları) *Granma*, 6 Haziran 2008.

Bunu da kişisel bir fedakârlık pahasına, dinlenme veya uykuya ayrılan saatleri hummalı Devrim mücadelesi için kullanarak yapıyordu. Jean-Paul Sartre 1960 yılında Havana'yı ziyaret ettiğinde Guevara kendisini çoğu zaman yaptığı gibi neredeyse şafak sökerken karşılamıştı – Neruda, Allende ve daha niceleri geldiğinde de aynı karşılamayı sergilemişti. Bu filozof-yazar, daha sonra devrimcilerin, özellikle de Che'nin gece gündüz nasıl çalıştığından yazılarında bahsetmiştir.

HAKİKATİ bir bayrak gibi KORUMAK, Che Guevara'nın en sağlam inançlarının parçasını oluşturan bir tavırdı. Düşündüklerinde, söylediklerinde, yaptıklarında her zaman hakikat vardı. Hakikat, hayatını tehlikeye atmak zorunda bile kalsa, her ne pahasına olursa olsun her zaman korunması gereken bir ilkeydi. Guevara yalan söylemeyi bilmezdi, bu nedenle sarf ettiği sözler, kayıtsızlıkla dolu lafları duymaya alışmış kulaklara sapkınlık gibi gelirdi. Anlaşılma sorunu çektiği ergenlik ve gençlik yıllarında da, Küba savaşı sırasında El Llano ve La Sierra temsilcileri arasında geçen polemiklerde de, sosyalizmin inşa edilişi ve sosyalist gerçekçilik konusundaki fikir ayrılıklarında da, eleştirdiği noktaları belirtirken de bu durum hiç değişmedi. Tavrındaki bu değişmezlik, Uruguaylı gazeteci yazar Eduardo Galeano'ya da şu sözleri kaleme aldırmıştır:

Che'nin durmadan yeniden doğmak gibi tehlikeli bir alışkanlık edinmesinin sebebi nedir? Ne kadar hakaret etseler, manipüle etseler, ihanet etseler bir o kadar doğuyor. Herkesten çok o doğuyor. Acaba Che'nin düşündüğünü söylemesi, söylediğini de yapması yüzünden olabilir mi? Kelimelerle yapılan eylemlerin nadiren birbirini tuttuğu, tuttukları zaman da birbirlerini tanımadıkları için karşılıklı selama duramadıkları bir dünyada tam da bu yüzden olağanüstü bir kişilik olmaya devam etmesi bundan değil midir? (54)

Düşüncelerindeki saflıktan gelen ERDEMLİLİK DUYGUSUNU "Kumandan Che" adlı şiirinde Nicolás Guillén – ki kendisi kişisel olarak saflığa pek inanmazdı – müthiş bir zarafetle özetlemiştir: "bir çocuk gibi saf, bir insan gibi saf".

İspanya İç Savaşı ve Meksika sürgününden beri León Felipe'nin yakın dostu olmuş olan Kübalı meşhur yazar Juan Marinello da yine şunları ifade etmiş:

Bu büyük maceranı okuyup üzerine düşündüğünüz zaman, Şövalye ile Şair arasındaki kimliği net olarak keşfediyorsunuz. Eski ve tanıdık bir kimlik bu, ne başlangıcı var ne de sonu (...) Tıpkı Don Kişot'ta, Rosinante'de, Rucio'da olduğu gibi, her zaman şairin içinde yer etmiş savunmasız bir hassasiyet ve her daim yaralı, her daim umutlu bir militan yatar. Bazen olur da düşerse savunmasız kalır, ama ne ihanet ne de bir kötülük onları yolundan döndürebilir. (55)

İspanyol şairin bu sevilen karakterle özdeşleşmesi, gerilla savaşçısının Hüzünlü Şövalye ile hissettiği özdeşleşmeyle aynıdır. Şair, karakterlerle girdiği diyaloglarda yalnızca tarihi hatırlamak değil, aynı zamanda şimdiyi de yeniden yazmak ister. Aynı León Felipe'nin de kendi karakterleri için bir Mançа manzarası yaratmaya çalışması gibi, Che de "şakaklarındaki miğferi sağlamlaştırıyor / kolanına sıkıca asılıyor / eyerin üstünde doğruluyor / mızrağını hazırlıyor... Başarısızlıklar onu korkutmuyor, yeni değirmenlerin üzerine inatla yürümeye devam ediyor ve Bolivya ormanlarını kendisinin özgürlük ve adalet peşinde atıldığı modern dönem macerasının sahnesi belliyor.

León Felipe'nin kendisi de Don Kişot'u her zaman bir şair olarak görmüştür; bunu da dizeler halinde konuştuğu için değil, başka dünyalar düşleyebilmesini, toplumsal metaforları gerçekleştirmesini sağlayan geniş bir hayal gücüne sahip olduğu için böyle alır. Che de hayatının büyük bir kısmında kendi ütopyası yolunda yürüyen, olanaklı dünyaların yaratıcısı, yani tam bir şair olmuştur. Bunun farkında olan Che'nin kendisi de karısına yazdığı mektupta yine şu sözleri ifade etmiştir:

Bu tropik gecelerde pek az uyguladığım eski <u>şairlik</u> görevime geri döneceğim (kompozisyondan ziyade, bir <u>düşünce</u> işi gibi) ve sen de içindeki tek başkahraman olacaksın. (56)

Başka edebi karakterlere de yakınlık gösterse de (Kolombiyalı entelektüel Eduardo Santa, Guevara'nın *Karamazov Kardeşler*'deki karakterlerden biri olan Sachka'ya[44] ne kadar büyük bir ilgi duyduğundan da bahseder), aralarında en sevdiğinin Don Kişot

44 Burada muhtemelen Karamazov Kardeşler'deki Aleksey karakterinden söz edilmektedir. – ç.n.

olduğuna şüphe yoktur. Kendisini en çok özdeşleştirdiği karakterdir, neredeyse *alter egosu* haline gelmiştir. Che Guavara'nın duygusal hafızasında en çok yer eden, kendisi için en çok yan anlam üretmiş, benliğinde en çok dönüşüm oluşmasını sağlamış karakterdir aynı zamanda.

Peki, Don Kişot'un dört yüz yıl sonra bu 20. yy gerillasının önünü aydınlatacak ne gibi bir özelliği vardı? Her şeyden önce, Cervantes'in kahramanının yaptığı her işe sinmiş olan onur ve adalet duygusu[45] ve bir de Che'nin bahtına düşen dünyaya romantik devrimci gözüyle bakmasını sağlayan bakış açısı gelir.

Aleida March, bu karakterin eşinin hayatında ne kadar etkili olduğunu bildiği için, onun başka topraklarda mücadele etmek için yola çıkmasıyla ilgili olarak *Evocación* adlı kitabında şu itirafta bulunuyor:

Che'nin benden istediği kadar güçlü olabildim mi? Kesin olarak bilemiyorum. Birkaç defa benim de kendimi Dulsinya gibi, bazen de Sancho Panza gibi hissettiğim oldu. İkisi de Kişot'un peşinden gitmeye, tıpkı benim de bu modern Kişot'un peşinden gitmek istediğim gibi gönüllüydü. Onun da tıpkı Cervantes'in karakteri gibi yumuşak başlılık akardı üzerinden, şekli şemali farklı olsa da benzer amaçlar uğruna yeni değirmenlere karşı durmaktan çekinmezdi. (57)

Mirta Aguirre, "Canción antigua al Che Guevara"[46] adlı bir şiir yazmıştır. Bu şiirinde onu, kendi gerçeğini koruyabilmek adına her şeyi yapabilecek olan gezgin savaşçının bakış açısından düşünerek hatırlar. Şiiri okuyup inceleyen Che de kendisine yine şiirle yanıt vermiştir:

Neredesin Yakışıklı Şövalye
ne korkusu ne de yanlışı olan şövalye?
(...) Şanlı şövalye neredesin,
her şeyden önce şövalyesin?

---

45 Che Guevara öldükten sonra León Felipe kendisine "El gran relincho" (Büyük kişneme –çn) başlıklı bir şiir ithaf eder. Bu şiirde Rosinante sürekli kişniyordur, fakat esasen söylediği ve vurguladığı şey "ADALET!" kelimesidir. Bunu da hem Don Kişot'un hem de Che'nin adalet uğruna takıntılı bir şekilde yürüdükleri yola tam olarak uygun düşecek şekilde ifade etmiştir.

46 Che Guevara'ya eski bir şarkı – ç.n.

Öldüğüm ölümde destan yazıldı,
tarih yazıldı, hanımefendi, tarih yazıldı.

Bu şiirin yazımında, edebiyatı ve varlığını oluşturan temel özelliklerin, Che'nin bütün hayatını yaşarken doğal ve tutarlı olmaya gösterdiği özenin aynısını göstererek ifade edildiği görülüyor.

Kaynakça

1. Bombini, Gustavo: "Viajes, lecturas y metáforas", LIJ *La Mancha* dergisi içinde, Kasım, Buenos Aires, 1999, s. 18.

2. Guevara de la Serna, Emesto. González, Froilán: *Un hombre bravo* içinde, Editorial San Luis, La Habana, 2000, s. 21.

3. Granado, Alberto: *Con el Che por Sudamérica,* Casa Editora Abril, Havana, 2005, s.7.

4. Guevara de la Serna, Ernesto: *Notas de viaje,* Casa Editora Abril, Havana, 1993, s. 56.

5. A.g.e., 65.

6. A.g.e., 66.

7. Santa, Eduardo: "Mis recuerdos del Che", *Casa de las Américas* içinde, no. 207, Havana, Nisan-Haziran, 1997, s. 79.

8. Guevara de la Serna, Ernesto: A.g.e., s. 70.

9. Cupull, Adys y Froilán González: *Ernestito vivo y presente,* Editora Política, Havana, 1989, s. 149.

10. Granado, Alberto: *A.g.e.,* s. 118.

11. Guevara de la Serna, Ernesto: *Sobre literatura y arte,* Editorial Arte y Literatura, Havana, 2003, s. 48.

12. Martí, José: "Nuestra América", *Cuadernas Martíanos* içinde, Eğitim Bakanlığı, Havana, 1997, s. 122.

13. Guevara de la Serna, Ernesto: *Notas de viaje,* Casa Editora Abril, Havana, 1993, s. 93.

14. A.g.e., s. 120.

15. Guevara Lynch, Ernesto: *Ernestito vivo y presente* içinde, s. 159.

16. Guevara de la Serna, Ernesto: *Notas de viaje,* s. 109.

17. A.g.e., s. 17-18.

18. .....: *El medico revolucionario*, Halk Sağlığı Bakanlığı eğitim kursunda yapılan konuşmadan, 19 Ağustos 1960. Şu adresten erişilebilir: http://www.centroche.co.cu/cche/?q=node/190. En son erişim Haziran, 2009.

19. Guevara Lynch, Ernesto: *Mi hijo el Che*. Alıntılandığı yer: *Che. Un hombre bravo*, s. 46.

20. Guevara de la Serna, Ernesto: *Otra vez*, Casa Editora Abril, Havana, 2000, s. 11.

21. Granado, Alberto: *Otra vez*'e yazdığı Prolog, Casa Editora Abril, Havana, 2000, s. 10.

22. Guevara de la Serna, Ernesto: *Otra vez*, s. 74.

23. .....: "Carta a la madre", 10 Mayıs 1954, *Otra vez* içinde, s. 145.

24. .....: "Carta a la madre", Nisan, 1954, *Otra vez* içinde.

25. .....: "El dilema de Guatemala", *Otra vez* içinde.

26. .....: Jorge R. Masetti ile röportaj, 15 Nisan 1958. İnternet'ten de erişilebilir: http://www.rebelion.org/noticias/2004/6/468.pdf.

27. .....: "Carta a su tía Beatriz", *Otra vez* içinde, s. 151.

28. .....: *Sobre literatura y arte*, s. 22-23.

29. A.g.e., s. 83.

30. A.g.e., p. 80.

31. A.g.e., *Otra vez*, s. 18.

32. A.g.e., s. 57.

33. A.g.e., s. 66-67.

34. A.g.e., s. 97.

35. A.g.e., s. 92.

36. Pastor, Beatriz: *Discurso narrativo de la conquista de América*, Editorial Casa de las Américas, Havana, 1983, s. 47.

37. A.g.e., s. 96.

38. Martí, José: "Nuestra América", *Cuadernos Martíanos* içinde, Eğitim Bakanlığı, Havana, 1996, s. 124.

39. Guevara de la Serna, Ernesto: "La tierra del inca", *Sobre literatura y arte* içinde, s. 72.

40. .....: "Historia verdadera de la conquista, de Bernal Díaz del Castillo", *Sobre literatura y arte* içinde, s. 32.

41. .....: "La Araucana, de Alonso de Ercilla", *Sobre literatura y arte* içinde, s. 35

42. .....: "Breve Historia de México, de José Vasconcelos", *Sobre literatura y arte* içinde, s. 48.

43. .....: "Canto General, de Pablo Neruda", *Sobre literatura y arte* içinde, s. 63.

44. A.g.e., s.58.

45. .....: "Una revolución que comienza", *Pasajes de la guerra revolucionaria, Escritos y Discursos*, Editora Política, Havana, 1972, s.6.

46. .....: "Carta a la madre", *Otra vez* içinde, s.168.

47. A.g.e., s. 166.

48. Machado, Antonio: *Biblioteca Quijotesca*, İnternet.

49. Guevara de la Serna, Ernesto: "Carta a la madre", Haziran, 1956, *Otra vez* içinde, s. L66.

50. Darío, Rubén: "Letanía por el señor Don Quijote", İnternet.

51. Guevara de la Serna, Ernesto: "Carta a Tita Infante", 1 Mart 1956. Citado en *Aquí va un soldado de América* içinde, Sudamericana Planeta, Buenos Aires, 1987, p. 129.

52. Aguirre, Mirta: "Introducción a la Segunda Edición Especial del Quijote", Editorial Arte y Literatura, Havana, 1972, s. 7.

53. Guevara de la Serna, Ernesto: "Carta de despedida a sus padres", Mart, 1965. İnternet'ten erişilebilir: http://www.patriagrande.net/cuba/ernesto.che.guevara/cartas/carta.a.sus.padres.htm. Son erişim tarihi: 29 Nisan 2009.

54. Galeano, Eduardo: "El hacedor", *Casa de las Américas* içinde, no. 206, Ocak-Şubat, 1997, s. 31.

55. Marinello, Juan: "Recuerdo póstumo", *Poesía de León Felipe* içinde, Editorial Arte y Literatura, Havana, 1980.

56. March, Aleida: *Evocación*, Editorial Casa de las Américas, Havana, 2007, s. 148.

57. A.g.e., s. 157.

Yazılar

Varoluşu ve yazıları Ernesto Guevara'nınkiler kadar yakın ilişkide olan çok az insan vardır.

Dra. Graziella Pogolotti
("Apuntes Para el Che Escritor")[47]

(...) Ve daha sonra beni müthiş etkileyen, ***Uno y el universo*** *adlı kitabınızı okuduğumda benim için dünyadaki en kutsal şey olan yazarlık unvanına bu kitap özelinde sahip olan kişinin siz olduğunu düşünmemiştim hiç.*

Ernesto Che Guevara
(*"Ernesto Sábato'ya Mektup"*, 1960)

Che Guevara, yalnızca bitmek bilmez bir iştahla okuyan bir okur değil, aynı zamanda başkalarıyla iletişim haline geçmek isteyen, yazıya geçirilen kelimelerin mümkün kıldığı o tutarlılıktan yararlanarak gerçekliği yeniden yaratmak ve düşüncelerini ifade etmek ihtiyacı duyan biriydi. Şiirler, mektuplar, günlükler, seyahat anıları, tanıklıklar, anlatılar, makaleler, eleştiri yazılar, denemeler, kısa

47 Yazar Che Üzerine Notlar – ç.n.

hayat hikâyeleri kaleme aldı. Roberto Fernández Retamar'ın deyimiyle söyleyecek olursak:

Tüm bu yazılarda, bilgi sahibi ve bütünlüklü bir entelektüel olarak karşımıza çıkıyor ve kendine has, şaşmaz bir tarz ortaya koyuyor (...) bu nedenle kendisi aynı zamanda bir yazardı da. (1)

1956 yılının Ekim ayında Küba'ya yola çıkmasına yakın, Cervantes'e kinayeli bir gönderme yaptığı mektubunda annesine şöyle yazıyor:

Temelinde maceracılığın yattığı hedefimle ters düşen pek çok sonuca varmak durumundaydım. Öncelikle en önemli işleri yerine getirmeye, yani bu gidişata karşı kolumda deri kalkanım ve bütün düşlerimle mücadele etmeye, sonra da eğer hâlâ kafayı sıyırmış olmazsam, yazı yazmaya karar verdim. (2)

Bu noktada, Che'yi edebi yeterliliği sayesinde bir yazar olarak görebiliriz zaten. Kübalı profesör Rosario Mañalich, konu hakkında yaptığı ilginç bir çalışmada çok temel bir gerçeğe parmak basıyor:

İspanyol filolog ve profesör *Daniel Cassany'nin* Aprender lengua (Dil Öğrenimi) *adlı kitabında belirttiğine göre edebi yeterliliğe sahip kişi* ***edebi olgular hakkında yeterli bilgiye sahip, yapıtları, yazarları, üslupları ve dönemleri tanıyan, üslup tekniklerini ve araçlarını*** *fark ederek* ***bunlara hakim olabilen, kültürel referanslar ve geleneklere*** *dair bir temel oluşturmuş,* ***kendi ilgi ve beğenilerine uygun bir kitap seçebilecek kadar kişisel kritere*** *sahip olmuş ve* ***edebiyattan yalnızca keyif alan*** *değil, onu* ***kendi hayatına geniş ölçüde uygulayabilen*** *kişidir.* (3)

Yine Murcia Üniversitesi'ndeki bir grup yazar da edebi yeterliliği aksiyolojik açıdan değerlendirmiş:

Edebi yeterlilik, metinleri anlamayı ve üretmeyi mümkün kılan bilgi türü şeklinde tanımlanır (...) edebi yeterlilik kavramını aksiyolojik terimlerle yeniden düşünecek olursak, şöyle yeni bir tanıma gidebiliriz:

Yapısal özellikler *kadar (*özel *teknikler, söz sanatları, hitabet vs.) içerik* özelliklerinin de (***bunun içine metinde yer alan değerlendirmelerin yorumlanması ve tanımlanması dâhil edilir) hem okur hem yazar deneyimi sayesinde içselleştirilmesinin*** *bir sonucudur.* (4)

Bu çalışmaların işaret ettiği edebi yeterlilik kavramı kadar

aksiyoloji vurgusunda da bulunan birtakım temel özellikler, Ernesto Guevara'nın davranışlarında kolaylıkla görülebiliyor. Şimdi yukarıda koyu renkle belirtilmiş tanımlamaları bir araya toplayarak, Guevara'nın hem buraya kadar tanımlamış olduğumuz davranışlarında hem de bu noktadan itibaren değerlendirmeye alacağımız yazar kimliğinde bunların nasıl yansıma bulduğuna bakalım.

Edebi yeterlilik: Edebi olgular hakkında yeterli bilgiye sahip olmak, yapıtları, yazarları, üslupları ve dönemleri tanımak, üslup tekniklerini ve araçlarını fark ederek bunlara hâkim olabilmek, kültürel referanslar ve geleneklere dair bir temel oluşturmak, kendi ilgi ve beğenilerine uygun bir kitap seçebilecek kadar kişisel kriter edinebilmiş olmak ve edebiyattan yalnızca keyif almamak, onu kendi hayatına geniş ölçüde uygulayabilmek.

Edebi yeterlilik, metinleri anlamayı ve üretmeyi mümkün kılan bir bilgi türü; hem okur hem yazar deneyimi sayesinde benimsenen metinlerin yorumlanması ve tanımlanmasını içeren bir içselleştirilme süreci.

Yani önceki bölümlerde incelenen sayısız örnek, Che Guevara'nın edebi yeterliliğini kanıtladığı gibi, bizi de kendisinin yazılarını değerlendirebilmek adına mümkün olan en elverişli konuma yerleştirmiş oluyor. Hayatının farklı dönemlerini bu kavramlar ışığında yeniden hatırlamak faydalı olacaktır. Bu anlar arasında, *Pasajes de la guerra revolucionaria* (Küba Devrim Savaşından Kesitler) kitabında bahsi geçen Jack London öyküsünü içselleştirdiğini hissettiği an da yer alıyor; Che de bir gün yaralandığı sırada ölümü bu öykünün kahramanı gibi yiğitçe karşılamak istediğini yazmış. Anlattığı bu anısında (bu eylemiyle bile metni anladığı, metnin içinde yer alan değerleri yorumlayıp teşhis edebildiği ve yaşamında uygulamaya geçirdiği görülüyor) bunu da yine birden çok yerde gözlemleyebiliyoruz zira Che'nin aktif okuma pratiği geniş bir kültür birikimine sahip bir insanın edebi yeterliliğine sahip olduğunun göstergesi olmuştur her zaman.

Şiir yazımı

Sayısız şairin eserlerine duyduğu tutku ve sevdiği veya kendisi için özel bir anlamı olan şiirleri ezberleme alışkanlığı kendisini

şiir yazmaya da itmiştir fakat Guevara'nın en başarılı yazılarını gerçekleştirdiği alan şiir değildir.[48]

Guevara hayatının farklı dönemlerinde çeşitli şiirler yazmıştır. Gelgelelim şiir türünü yakından tanıyan bu düzenli şiir okuru kendi şiirlerini hiçbir zaman çok değerli bulmadı; hatta "Canto a Fidel" (Fidel'e Şarkı) adlı şiiri Küba'da kendi izni olmadan yayımlandığında bundan rahatsızlık da duymuştu. 1956 senesinden önce Guatemala ve Meksika'da yazılmış olan bu şiirlerden bazıları 1991 yılında *Casa de las Américas* dergisinde yayımlandı; daha sonrasında Kübalı yayınevi Arte y Literatura başka dokuz şiirini de bir araya getirerek ayrı bir derleme olarak yayımladı. (5) "Canto a Fidel" Küba Devrimi'nin önderini ve deneme yazarı Keith Ellis'i de kesinlikle etkilemiştir. [49] Bu derlemenin içinde şu şiirler yer alıyor:

1. "El mar me llama con su amistosa mano" (Deniz beni çağırıyor dostane eliyle)
2. "De pie sigue el recuerdo caído en el camino" (Yola düşmüş anılar ayakta devam ediyor)
3. "Autorretrato oscuro" (Karanlık Otoportre)
4. "Y aquí" (Ve Burada)
5. "Despedida a Tomás" (Tomás'a Veda)
6. "Canto al Nilo" (Nil'e Şarkı)
7. "Vieja María" (İhtiyar María)
8. "Palenque"
9. "Canto a Fidel" (Fidel'e Şarkı)

Daha sonraları 2007 yılında dul eşi Aleida March, Che'nin en son gidişinde kendisine teslim ettiği ve ona ithafen yazılmış

---

48 Che'nin kızı Aleida Guevara March, *Correro del Sur* gazetesine 19 Haziran 2003 tarihinde verdiği bir röportajda Che'nin şiirle olan ilişkisi hakkında sorulan bir soruya şöyle cevap veriyor: "Babam pek iyi bir şair değildi (kendisini çok eleştirirdi, epey katıydı)".

49 Fidel Castro şunları ifade etmişti: "Che'nin şiiri benim üzerimde de özel bir etki yarattı, bütüm samimiyetimle söylüyorum (...) derinden etkilendim". (Bkz. *Che y Fidel. Una amistad entrañable*, Editorial San Luis, Havana, 2004). Dikkatleri geçen araştırmacı Keith Ellis de Che'nin bu metni ile Nicolás Guillén'in son şiirleri (son: bir Küba ritmi –çn) arasındaki bağlantılar üzerine ilginç bir çalışma gerçekleştirmiştir (Bkz. *Nueve escritores hispanoamericanos ante la opción de construir*).

metinlerden bahsedene kadar, şiir alanında yazdığı hiçbir şey kamusal alanda bilinmiyor. Bu şiirlerden bazıları İtalya'da, bir de ayrıca Cada de las Américas (Küba) yayınevinin 2008'de yayımladığı *Evocación* adlı kitapla tanınır hale gelmiştir.

Diğer ülkelerdeki mücadelelere öncelik vermesi şiir zevkinin azalmasına sebep olmamış, bu zevkini yine düzyazılarında yararlandığı görüntüler ve göndermelerin kullanımına, en çok da diğer tanınan şairlerin yazdığı şiirlerin okunmasına yöneltmiştir. Yine de kendisinin yazarlık emeğinin ve edebi çalışmalarının en çok belli olduğu yerler düzyazıları, özellikle de günlükleri, kısa hikâyeleri ve denemeleridir. Bunlar yalnızca içerikleri değil, aynı zamanda yazıldıkları biçim sebebiyle de takdire şayandır.

Fidel Castro da bir seferinde Che'nin bu özelliğini şu şekilde anımsamıştır:

Her gün yaptığı gözlemleri kendi günlüğüne itinayla not etmek Che'nin gerilla yaşamında sürdürdüğü bir alışkanlıktı. Yaş ormanların ortasında sert ve zorlu arazilerde uzun yürüyüşler sırasında herkes biraz durup soluklandığında – sırt çantalarının, cephanenin ve silahların yüküyle her zaman iki büklüm olunurdu – ya da yorucu bir günün sonunda kola kamp yapma emri geldiğinde Che'nin – Kübalıların kendisini sevdiklerinden, ilk başta bu ismi takmışlardı ona – küçük bir *defter çıkarıp o minicik, okunması neredeyse imkânsız olan doktor yazısıyla notlarını almaya başladığını görürdünüz.* (6)

Günlüklerin yazımı

Ernesto Guevara'nın yayımlanan ilk kitabı, Küba'daki bağımsızlık savaşında edindiği askeri deneyimlerini sistemli bir hale getirip okura sunabilmek amacıyla yazdığı bir el kitabı olan *Guerra de guerrillas* (1960) (Gerilla Savaşı) adlı kitabıdır. Örgütün bakış açısı ve gerilla güçlerinin amaçları ve gelişiminden, muhafaza edilmesi gereken siyasi ilkeler ve ahlak normlarının hangi temeller üzerine kurulması gerektiğine kadar pek çok konuyu anlatır. Estetik kaygıların ön plana çıktığı diğer yazılarından farklı olarak bu yapıtında işleve bağlı kalmakla yetinmiş. Bunu da el kitabının getirdiği didaktik tonu tamamen elden bırakmadan basit ama iletişimi en üst seviyede tutmaya odaklı bir dil kullanmasından anlıyoruz. Ne

var ki derinlik ve sistemlilik seviyesi bakımından bu metin de yine deneme sınıfında değerlendirilmiştir.

Che'nin bütün hayatı boyunca Güney Amerika'daki iki seyahati, Sierra Maestra'da bulunduğu dönem ve Kongo mücadelesi sırasında tuttuğu kişisel günlükleri, *Bolivya Günlüğü* hariç (ölümü sebebiyle yarım kalmıştır) yazıları üzerine yapılan ilk çalışma materyalleri olmuş ve belli bir sıralama, düzenleme ve yeniden değerlendirme sürecine tabi tutulmuştur. Bu çalışmaların sonucunda ise kendi tanıklık kitapları olan *Pasajes de la guerra revolucionaria* (bu kitabı matbaaya yazarın kendisi vermiştir), *Notas de viaje* (Motosiklet Günlükleri), *Otra vez* (Tekrar Yollarda) ve *Pasajes de la guerra revolucionaria: Congo* (Devrim Savaşından Kesitler: Kongo) ölümünün akabinde basılmıştır. Gerçi bu yeniden yazım sürecinin en yoğun şekilde ve başarıyla gerçekleştirildiği kitabın, basıma kendi verdiği kitap olduğu açıkça bellidir. Biyograflarından Paco Ignacio Taibo II, bir röportaj sırasında konu hakkında şunları söylemiştir: "Che olsa ne günlüklerinin ne de kitabın basılmasını isterdi. Hatta *Pasajes de la guerra revolucionaria*, günlüklere nazaran üzerine müthiş emek verilmiş bir kitaptır". (7)

İlk seyahatinde kaleme aldığı günlük yazılarının yeniden düzenlenmesiyle oluşturulan ve yayıncılar tarafından *Notas de viaje* başlığıyla yayımlanan tanıklık kitabının Giriş bölümünde Guevara'nın kendisi şöyle bir açıklamada bulunuyor:

Bu notları yazan karakter, yeni Arjantin toprağına ayak bastığı anda artık ölmüştü. Bu notları düzenleyen ve düzelten "ben", ben değilim. (8)

Burada "düzenlemek" ve "düzeltmek" fiillerinin altını çizdik çünkü yaşanmış birtakım olaylar hakkında alelacele alınmış notlara geri dönmek, üstelik yazıdaki önemli öğeleri en anlaşılır şekilde ifade edebilmek amacıyla dönmek ve bunları ahenk ve güzellik arayışıyla mükemmelleştirmek burada yatan estetik bir tavıra işaret ediyor; yazdıklarını yayımlatmayı düşünmemiş olması bunu değiştirmez. Unutmayalım ki "yazar, henüz okurlarını düşünmezken bile kendi eserinin okurudur ve eserini estetik bir etki uyandıracak şekilde okuyana kadar tatmin olmaz". (9) Roberto Fernández Retamar'ın da belirttiği Guevara yöntemi genelde şu sırayla ilerlerdi:

Olaylar yaşanır yaşanmaz sıcağı sıcağına not alma » anlatıların yazımı » anlatıların ses kaydını alma » ses kaydının deşifrasyonu » deşifrasyon metninin düzeltilmesi.

Fakat yalnızca kendi aldığı notları dikkate almaz, aynı zamanda başka arkadaşlarıyla da sohbet eder ve kendisine düstur edindiği doğruculuğun takıntılı bir şekilde izini sürerdi. Bu metinlerin hepsi üzerine kapsamlı bir analiz yapmak gibi bir niyetim yok. Fakat nihayetinde biçimsel öğeler üzerinde büyük etki etmiş olan bağlam ve koşullar hakkında birtakım genel değerlendirmeler yapmak istiyorum.

Yayıncılar tarafından *Notas de viaje*[50] (1993) ve *Otra vez*[51] (2000) başlıklarıyla tanıklık metinleri şeklinde yayımlanan ilk günlükler, kendisinin birinci ve ikinci Latin Amerika seyahatlerinde olan olayları konu alıyor. Bu metinlerde maceracılığın izleri belirli bir şekilde öne çıkar: Amerika gerçekliğinin ve kişinin kendini eğitmesinin öğrenilmesinin yanında, Che'nin merak duyduğu alanlara yanıt veren bir yol arayışı olarak da görülebilir. Bu eserlerin dili ve yazım tonu pek çok noktada, özellikle de birincisinde, eğlenceli bir tarz almış olup pek çok tasvirden yararlanılmıştır. Yazıların vurgusu daha çok bu yeni keşfedilen dünyayı anlatmak ve Amerika'nın kendi gerçekliğini ve tarihini öğrenmek üzerine yapılmış. Bu eserlerde yararlı deneyimlerin özet tanımlamalarına, analizlerine ve genellemelerine çok fazla rastlanmıyor, zira düşünceler daha çok mühim olgularla sınırlı kalmış; anlatılar ise, bir yandan geri planda ruhsal olarak büyümekteyken hayatında ilerleyeceği yolu da çizmekte olan genç kahramanın gözlemleri, eylemleri ve çevresinde olan bitenlerin tekrar edilme görevine hizmet ediyor.

Bolivya ve Kongo askeri harekâtları sırasında yazılmış olan, birincisi yine aynı yapı üzerinden gidilerek *El diario del Che en Bolivia*[52] (1967), ikincisi ise tanıklık formatında yeniden düzenlenerek *Pasajes de la guerra revolucionaria: Congo*[53] (1999) başlığıyla

50 Motosiklet Günlükleri – ç.n.

51 Tekrar Yollarda – ç.n.

52 Bolivya Günlüğü – ç.n.

53 Devrimci Savaştan Kesitler: Kongo – ç.n.

yayımlanan diğer günlüklerin yazılış sırası, Afrika'daki olayların Güney Amerika'dakilerden daha önce yaşanmış olmasından dolayı aslında yayımlanma sırasının tersidir. Bolivyalı askerlerin ganimet olarak alınmış olan günlükleri bir an evvel satma istekleri, günlüğün kopyalarına erişebilmiş olan Kübalı otoriteleri basım sürecini hızlandırmaya itmişti. Diğer yandan Kongo gerilla harekâtının neredeyse otuz yıllık bir süredir resmi düzeyde gizli tutuluşu ve belki bir de *Günlük*'ün içeriğiyle ilgili birtakım endişeler, kitabın yüzyıl sonlarına kadar bütünlüklü bir basımının yapılıp tanınır hale gelmesine engel olmuştur.

Edebiyat dışı notların dışında, bu son iki eserde eğitim anlayışının öne çıktığını ve savaş sırasında nasıl bir insan davranışı sergilendiğinin yanında, liderlik deneyimlerinin de ele alındığını belirtmek önem arz ediyor. Bu deneyimler de yalnızca kendisinin bireyselliği ile alakalı değil, aynı zamanda çeşitli milletlerden oluşan astlarının eğitim ve ahlakıyla da ilgilidir. Zira Kongo harekâtına katılanlar (Kongolular ve Kübalılar) siyah ırk mensubu neredeyse herkes kendisini ikinci sınıf vatandaş hissettiğinden, kendi Afrikalı atalarının topraklarında savaşmaya gönüllü olarak gelmişler; Bolivya harekâtına katılanlar ise (Kübalılar, Bolivyalılar, Perulular ve Arjantin Almanları) merkezi bu ülke olan gerilla birliğine gönüllü bir şekilde katılmışlar, fakat bütün kıtanın özgürleştirilmesini hedef almışlardır.

Bu eserler, savaşçı grup içindeki olayları ve değişimleri, endişeleri, kahramanlığı, gerilimleri ve iç çelişkileri, ama en çok da bu olumsuz kültürel ve siyasi koşullar altında devrimci ruhun ve ahlakın güçlendirilmesine verilen mücadeleyi yansıtıyor. Nihayetinde bunlar, daha önceki seyahat günlüklerininkilerden farklı bağlamlar içinden ortaya çıkmış, dolayısıyla bu farklılık, yazıdaki ortaya çıkış biçimlerini de etkilemiştir.

Devrimci Savaştan Kesitler: Kongo adlı kitapta Che, anlatacağı hikâyenin yapısını, esasen dram olan bir olaya dayandırarak kuruyor. Metnin dayandırıldığı yapı, olayların yaşandığı sahnede görülen çelişkilerle ve durumlarla uyumlu bir şekilde, dramatik bir yapıdan oluşuyor. İlk bölümleri, tıpkı tiyatro eserlerinde olduğu gibi, "Perdeler" şeklinde adlandırıyor. "Birinci Perde" tanışma ve bilinç oluşturma süreçlerini anlattığı için başkahramanları tanıtmaya

hizmet ediyor (bu bölümde Che, özgürlük hareketindeki pek çok Afrikalı liderle tanışıyor). "İkinci Perde" sırasında artık Küba'dan ayrılış ve Kongo'ya (harekât alanına) varış anlatılıyor. Sonrasında ise en son bölümlerden olan "Felaket" ve "Çöküş" adlı iki bölüm arasına yerleştirdiği bölüme "Girdap" adını vererek hem amacını kuvvetlendiriyor hem de yine metinler arası ilişki kurma alışkanlığını göstermiş oluyor. Zira bu başlık, acımasız vahşi ormanların insanın yırtıcı düşmanı olarak başrolü üstlendiği aynı adlı meşhur Latin Amerika eserine gönderme yapıyor gibi gözüküyor.[54]

Bolivya Günlüğü ise yazarının ölümü nedeniyle mükemmelleştirme sürecinden geçiremediği, dolayısıyla yarım kalmış bir eserdir. Bu eserde günlük notları ve belli ayların veya dönemlerin çeşitli özetleri ön plana çıkıyor. En önemli olarak gördüğü yerler ise notların sentezini oluşturuyor. Burada çok az tasvire yer veriliyor, daha ziyade eylemlere ve yapılan işlerin gerçekleştiği sahnede anlatılanlara odaklanılıyor: Mücadelenin gerginliği anlatının değişmeyen bir öğesi. Anılar, nostalji hissi, küçük mutluluklar, belirsizlik, açlık, takip, saldırı, dostların ölümü, ihanet, hepsi gergin bir ipin üzerindeki titreşimleri meydana getiren unsurlar. Kullanılan dilin parçalı olması, olayların hızının bir göstergesi olurken, o günün koşullarının dramatikliğini anlatabilmek için mesela renk gibi belirli öğelere başvurulması ise metnin temel özelliğini belirlemiş oluyor:

10 Eylül: "**Kötü bir gün**. (...) hayvanlar yola o kadar çok direndi ki (...) Ben nehri eşekle birlikte yüzerek geçtim ama geçerken ayakkabımın birini kaybettim.

23 Şubat: "Benim adıma **kara bir gün**; canımı dişime takıp anca bitirdim, çok yorgundum".

30 Eylül: "**Yine gergin bir gün** (...) Şili Balmaceda Radyosu, Ordu'nun üst düzey kaynaklarının Che Guevara'yı orman içinde bir kanyonda kıstırdıklarını açıkladılar. Yerli alıcılardan ses yok; bir ihanet olmuş gibi duruyor, çünkü bölgedeki varlığımızdan emin durumdalar."

Tıpkı *Devrimci Savaştan Kesitler*'de olduğu gibi *Bolivya*

54 *La vorágine* (1924). Kolombiyalı yazar José Eustasio Rivera'nın (1888-1928) insanı yok etmek için vahşi ormanlarda bir araya gelen güçlerin hikayesini anlattığı romanı.

Günlüğü'nde de savaşçıların ahlaki duruşlarını, artık uç sınırlara gelmiş insanın insanlık onurunu ve duygularını koruma isteği ön plana çıkıyor. Dramatik yaşam koşulları, gerekli iç desteğin eksikliği, gerilla güçlerini bölen ölümler ve artan saldırılar bu notların yazım biçimini belirleyen öğeler olarak ortaya çıkıyor. Anlatının temkinliliği de yine okurda azalıp artan korku ve umut duyguları uyandırıyor. Kübalı şair Nicolás Guillén de Che'ye atfen yazdığı "Lectura de domingo" (Pazar Okuması) adlı şiirde, sanki Guevara'nın son günlüğünde bahsi geçen son günlerinin nasıl bir dram içinde geçtiğini anlamış gibi yazmış:

Uzanmış halde okudum
Tatsız bir Pazar gününde
Kendi sakin yatağımda
Yumuşak yastığımda
Tertemiz yorganımda,
Taşlara, çamura, kana
Böceklere dokunur, aç susuz,
Pisliğin içinde, astımın pençesinde:

(...) Ellerimde alev aldı kitap
Sonra açtım boyunca
Yanan bir kor gibi
Göğsümün ortasına.

(...) Sonra her yan sessizlik.
Başka sayfa yok.
İyice *ağırlaşmakta.*
Sonu yaklaşmakta.
Bitiyor.
Alev alacak.
Sönecek.
Doğacak.

Tıpkı günlükteki anlatının ritmi gibi, yarım kalmış bir hayatı anımsatan kısa cümlelerle ilerleyen korku ve endişe şiirde de kendine yer buluyor. Fakat şair sanki geleceği görmüş gibi, sonundaki sembolik dizelerde kelimeleri nasıl yerleştirdiğine varana kadar, kendisine bir uyarı sinyali gönderiyor ("bitmek" fiilinden sonra

"alev alacağını" açıklıyor; "söndükten" sonra ise kesinlikle "doğacağını" söylüyor).

Devrim Savaşından Kesitler: Kongo, çok farklı bir sahnede yaşanan askeri ve insani deneyimler hakkında ayrıntılı analizlerden ve derin düşüncelerden oluşan bir kitap. Che, bu kitabı ülkedeki gerilla mücadelesi sırasında kaleme alıyor fakat askeri harekât sonrasında Tanzanya'daki Küba Büyükelçiliği'nde gizlendiği sırada son halini veriyor. Neredeyse her gün aldığı ilk notların yanına, harekâtla ilgili hem tekil durumlar hem de genel durum üzerinden yaptığı analizleri ve düşünceleri de ekliyor. Bu kitapta her bir durum için çok sayıda değerlendirme ve eleştiri yer alıyor; olayları acımasızlıkla eleştirme alışkanlığını elden bırakmayan Guevara şu açıklamada bulunuyor:

Bu bir başarısızlık hikâyesidir. Savaş kesitlerinde olması gerektiği üzere, anlatılan anekdotların ayrıntılarına girilmiş, fakat aslında gözlemlerle ve eleştirel bir ruhla anlatılmıştır. Anlatı herhangi bir öneme sahip olabilecekse, ben bunun anlatı içinden başka devrimci hareketlere faydası olabilecek deneyimlerin çıkarılmasına müsaade eden eleştirel tavırda yattığını düşünüyorum. (s. 35)

Diğer metinlerde olduğu gibi burada da sürekli öne çıkan bir özellik var: Yazarın bireysel olan ile kolektif olanı birbirine harmanlayarak anlatabilme becerisi. Bunu genel bir özet açıklama ile rahatlıkla görebiliyoruz:

Daha önce de belirttiğim gibi, Kongo'daki birbirinden ayrı bölgelerde olan köylüler, mülki aşamada ne kadar aşağı inilirse aralarındaki bağları bir o kadar güçlenen, iriki ufaklı, sayısız kabile gruplarından oluşuyor. (s. 337)

Yeri geldiğinde kendine dönük eleştirel bir tutum takınarak daha spesifik analizler yaptığı da oluyordu:

(...) karakterimde, başkalarıyla yakınlaşmayı zorlaştıran bir yan var. Sert davrandığım oldu, ama aşırıya kaçtığımı düşünmüyorum, adaletsiz davrandığımı da (...) Kongo'da şunu öğrendim: bir daha düşmeyeceğim hatalarım oldu, bazı hataları belki yine tekrarlayacağım, ilk defa yapacağım yepyeni hatalarım ise hep olacak (s. 332-334).

Eleştiri notları

1954 – 1956 yılları arasında Meksika'da bulunduğu sürede Guevara okuduğu kitaplar üzerine çeşitli eleştirel notlar aldı. Bunlar, her eseri hem içeriği hem biçimi açısından kapsamlı bir şekilde ele aldığı, bir tür kaynakça değerlendirmesi niteliği taşıyor. Bu notları esasen yayımlatmak amacıyla değil, daha ziyade Fetih'ten 20. yüzyılın ilk yarısına kadar uzunca bir süreye yayılan pek çok konu hakkındaki düşüncelerini notlar ve çok kısa yazılar halinde düzenleyip üzerine daha rahat bir şekilde düşünebilmek için yazdığı belli oluyor. Küba'nın ve diğer ülkelerin çeşitli dergilerinde yer almış bu dağınık notlar, Kübalı yayınevi Arte y Literatura tarafından 1997 yılında yayımlanan *Sobre Literatura y Arte* (Edebiyat ve Sanat Üzerine) adlı kitabın "Düzyazı" başlıklı özet metninde tekrar bir araya getirilmiştir.

Kritiği edilmiş eserler ve yazarlar arasında şunlar yer alıyor: *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España* (Yeni İspanya'nın Fethinin Gerçek Hikâyesi), Bernal Díaz del Castillo; *La crónica del Perú* (Peru Raporu), Pedro Cieza de León; *La Araucana* (Aracuanalı), Alonso de Ercilla; *Facundo*, Domingo F. Sarmiento; *El evangelio y el Syllabus* ve *Un dualismo imposible* (İmkânsız Bir Dualizm), Doktor Lorenzo Montúfar; *Martín Fierro*, José Hernández; *Obras Escogidas* (Seçme Eserler), Enrique Gómez Carrillo; *Martí: raiz y ala del libertador de Cuba (Martí: Küba'nın Kökleri ve Dalları)* Vicente Sáenz; *Breve Historia de México* (Kısa Meksika Tarihi) José Vasconcelos; *Trayectoria de Goethe* (Goethe'nin Yolu), Alfonso Reyes; *La rebelión de los colgados* (Asılanların İsyanı) Bruno Traven; *Biografía del Caribe* (Karayipler'in Yaşamöyküsü) Germán Arciniegas; *Mamita Yunai*, Carlos Luis Fallas; *Canto general* (Evrensel Şarkı), Pablo Neruda; *Guatemala: la democracia y el imperio* (Gutemala: Demokrasi ve İmparatorluk), Juan José Arévalo; *El hechicero* (Büyücü), Carlos Solórzano. Bu listedeki türlerin (roman, deneme, rapor, şiir) ve konuların çeşitliliği (tarih, siyaset, toplum) ve hepsinden aşağı yukarı eşit sayıda bulunan bir liste olmasından bu okur-yazarın ilgi alanlarının ne kadar geniş bir çeşitliliğe sahip olduğu, her şeyden önemlisi de Latin Amerika tarihi ve kültürüne öncelik

verdiği görülüyor.

Bu eserler tarihsel, toplumsal ya da siyasi anlamda önemli bir içeriğe sahip olabilir ya da bunların edebi özellikte olması hoşunuza da gitmiştir belki; ama burada Guevara'nın değerlendirmelerinde biçimsel zayıflıklardan bahsettiğine dikkat çekmek önemli. Örneğin Bruno Traven'in romanı hakkında şunları söylemiş:

La rebelión de los colgados, *gerçek dışı karakterlerin içinden anlatılan tarihsel ve toplumsal bir gerçeklik kesitinden oluşuyor. Gerçekdışılar, çünkü hem ruh halleri hem de kullandıkları dil, yerlilerinkilerden farklı (...) Yazarın ya Meksika'ya ya da tarif ettiği toplumsal sınıfa çok uzak olduğu anlaşılıyor, ama ezilenlere karşı sempati duyduğu çok belli ve zaten saklamıyor da. Son bölümler romandan çok, bir devrim tiradı niteliğinde (içinde pek çok anarşist özellik de barındırıyor).* (10)

José Hernández'in şiir kitabı *Martín Fierro* kendisinin en sevdiği eserlerden biri olup aynı zamanda ezbere bildiklerindendir. Bu kitap hakkında şu yorumları yapmış:

Martín Fierro, hâlâ değerli olmasını şiirin hem kurgusal hem de otantik bir tonla yazılmış olmasına borçlu.

Fakat buna rağmen şu sözleri sarf etmekten de geri durmamış:

Kitabın en yanlış olan noktalarından biri, Fierro'nun yaptıklarından bahsedip özür dileme şeklinin kahramanın yapacağı şekilde değil, José Hernández'in yapacağı şekilde *olmasıdır.* (11)

Bu eleştirel notların bazıları kendisinin okumaları ve seyahatleri üzerine yapılan araştırma kısmında zaten analiz edildi. Yine de Guevara'nın metinle diyalog haline girmek, düşüncelerini yazılı biçimde ifade etmek, belli bir kriter oluşturabilmek adına notlar üzerinden tartışmaya girmek ve başka okumalara ve yazılara giden yolu açmak gibi eğilimleri olduğunu, bütün bunların da kendisinin keskin duyarlılığının birer yansıması olduğunu yine vurgulamış olalım.

Devrimci savaştan kesitler: Örnek bir tanıklık

Guevara ilk tanıklık kitabı *Motosiklet Günlükleri*'nden beri fikirlerini ilginç ve eğlenceli bir biçimde ifade edebildiğini ve her şeyden önemlisi de bir yazar olarak sadece kendi anlattığı şeyle değil, aynı zamanda bunu nasıl anlatacağıyla da ilgilenen biri

olduğunu gösteriyor. Kelimelerin şıklığına verdiği önemin farkına varabilmek ve durumları nasıl birbirine bağlayıp yeniden yarattığını, olayların geçtiği atmosferi nasıl oluşturduğunu ve yazının estetik işlevine nasıl vurgu yaptığını görebilmek için bu günlüğün yazımına şöyle bir göz atmak yetiyor. Gelgelelim, kendisinin anlatı araçlarının en çok ön plana çıktığı eser, *Granma* adlı yattan inişi ve Küba Devrimi'nin zaferi arasında geçen efsanevi süreci aktardığı *Pasajes de la guerra revolucionaria* (1963) (Devrim Savaşından Kesitler) kitabıdır. Kübalı araştırmacı Profesör Rosario Mañalich daha önce adı geçen makalede şunu belirtiyor:

Devrim Savaşından Kesitler *kitabında hem bir gazete makalesi, hem geleneklere dair yazılmış bir rapor, siyasi bir makale ve hatta amaçlarının ve yapılarının en çeşitli hallerine büründüğü bir* öykü türü hep bir arada yer alıyor. (12)

Rosario Mañalich, bunca edebiyat ve araştırma türünü saymasıyla aslında bu eserin kritik bir özelliğine vurgu yapıyor: Bu kendine has özelliği kendisini o dönem, edebi tanıklık adlı türün en önemli örneklerinden biri haline getiriyordu. "Alegria de Pío" değerli bir rapor niteliği taşıyor; "A la deriva" gerilim öğeleri içeren, kaygılı bir karaktere sahip bir anlatıdır; "Un año de lucha armada" bir siyasi değerlendirme yazısıdır; "El cachorro asesinado" geleneksel bir öyküdür. Bu kadar tür çeşitliliğinin yanında bir de metin ve yaşam deneyimleri arasında samimi bir ilişki kurmuş olması sayesinde Che bu kitaba gayet uygun düşen "Pasajes" (Pasajlar) adını vermiştir.

Bu metin, Roque Dalton'un *Miguel Mármol*'u ve Rodolfo Walsh'ın *Operación Masacre* adlı eseri ile birlikte tanıklık modelleri olarak kabul edilmiş ve Casa de las Américas'ın düzenlediği edebiyat yarışmasına bu türün de dâhil edilmesinin sebebi olmuştur. Günümüzde pek çok kişinin, tür sınıflandırmalarının yalnızca eleştirmenlerin keyfine veya ihtiyacına göre belirlendiğini düşündüğü biliniyor çünkü farklı türlerin birleşmesi demek, zaten pratikte edebiyatla aynı şey demektir. Buna karşın özellikle Latin Amerika'da farklı döneme ait tanıklıklar tarih açısından hayli aydınlatıcı rol üstlenmiş olup anlatı, gazetecilik, sinema ve görsel sanatların belli başlı öğelerinden yararlanmışlardır. Bu türün en karakteristik özellikleri arasında sayılabilecek başlıcaları

şunlardır: yazarın da anlatılanlarda katılımcı özellik göstermesi (esere otantiklik kazandırır); yazının bir an önce yazılması (neredeyse her zaman olaylarla paralel ilerler) ve iletişim kurma isteği. Che Guevara'nın bu eserinin de tamamen sahip olduğu bu özellikler bir araştırmacıyı da şu sonuca götürmüştür: *"Devrim Savaşından Kesitler*, dramatik açıdan son derece yalın oluşunun yanında temiz, kuvvetli ve doğrudan üslubu sayesinde dönemin tanıklık eserleri arasında örnek bir kitaptır". (13)

Devrim Savaşından Kesitler edebi alanda öyle bir tanınırlık seviyesine erişmiştir ki Küba Milli Şairi ve UNEAC[55] başkanı Nicolás Guillén, Che Guevara ile yaşadığı karşılaşmalardan birinde kendisine Kübalı yazarlar ve sanatçılar birliğine katılması için bir form uzatır. Guevara bu teklifi kendisini hiçbir zaman bir yazar olarak görmediği gerekçesiyle reddeder. Guevara'nın yazı yazmaya karşı bir tutku beslediği doğru, fakat belki de bu mesleğe duyduğu saygı ve hayranlık sebebiyle geri durmuş olabilir. Arjantinli yazar Ernesto Sábato'ya da bir seferinde şu açıklamayı yaptığını unutmayalım: "Beni müthiş etkileyen, Uno y el universo adlı kitabınızı okuduğumda benim için dünyadaki en kutsal şey olan yazarlık unvanına bu kitap özelinde sahip olan kişinin siz olduğunu düşünmemiştim hiç". (14)

Yıllar sonra Roberto Fernández Retamar da *Recuerdo a...* adlı kitabında Che ile aralarında geçen ve bu kesitlerde anlatılan bir olaydan bahsettikleri bir konuşmayı anlatacaktır:

"Alegría de Pío" adlı yazısından bahsettim kendisine. (...) Hatırlayacağınız üzere, burada göğsünden yaralandığında öleceğini zannettiği zaman, Jack London'ın neredeyse ölmek üzere olan bir adamı anlattığı öyküsünü hatırlıyor. Ağzından laf almak için dedim ki bu kadar kritik bir anda bile edebi bir eseri hatırlaman tam zamanlı bir entelektüel olduğunu gösteriyor (...) Bunun üzerine Che, meselenin tıpkı London'ın karakteri gibi yiğitçe ölmekle alakalı olduğunu anlamamış olmama şaşırdığını söyleyerek karşı çıkmıştı.

Elbette ki Retamar meselenin ne olduğunun farkındaydı, sadece "ağzından laf almak" için yapıyordu bunu; buna rağmen

---

55 UNEAC: Küba Ulusal Yazarlar ve Sanatçılar Birliği – ç.n.

Guevara'nın verdiği bu hızlı yanıt bizi bir başka çıkarıma götürüyor: Her ne kadar onun da önemi büyük olsa da, buradaki esas mesele edebi bir eserin hatırlanması değildi. Yazar, edebiyat eserlerini hatırlıyor pozlarına girmemişti; olay, kendisinin entelektüelliğinin kanıtı değil, kendisinin yaşam karşısında aldığı tavrın göstergesiydi; okuduklarını içselleştirmesiyle, eserdeki karakterle özdeşleşmesiyle, okuduğu metinle kendi görüşlerinin de dönüşmesiyle alakalıydı.

Fernández Retamar'ın kendi anlattığına göre, Paris'te yaşamakta olan Arjantinli meşhur yazar Julio Cortázar, bir Küba ziyareti sırasında Alegría de Pío ile alakalı bu anekdottan çok etkilenmiş ve daha sonra "La reunión" adını vereceği bir hikâyesinde kullanmış. *Granma* yatından iniş sahnesinin yeniden canlandırıldığı bu hikâyede bariz bir şekilde Che Guevara'ya atfedilen bir karakter anlatılır. Edebiyatta önemli konuların seçilmesini son derece değerli gören bir yazar olan Cortázar'ın bu hikâyesinde Che'nin tıpkı Jack London'ın karakteri gibi yiğitçe ölmeye hazır olması konusunda kendi kullandığı kelimelerden yararlanmış olması dikkat çekiyor.

Latin Amerika edebiyatı konusunda gerçekleştirdiği okumalar ve belli eserlere ve yazarlara dair sahip olduğu bilgileri kültürel referans olarak alması yine kendi yazdıklarında da etkisini göstermiştir. Ayrıca Guevara'nın *Devrimci Savaştan Kesitler*'in ikinci bölümünde Horacio Quiroga'nın (1878-1937) aynı isimli öyküsüne doğrudan gönderme yaparak bu bölümün adını "A la deriva" koyduğunu da hatırlamak gerek. Bu bölümde *Granma*'dan sağ çıkan küçük bir grubun tıpkı Quiroga'nın öyküsünün kahramanının kişisel yolculuğundaki gibi, düşman ordusu peşlerindeyken ve ölüm etrafta Demokles'in kılıcı gibi kol gezerken bilinmez ve zorlu arazilerde dolaştıkları anlatılır.

İki önemli öykü: "El cachorro asesinado" (*Katledilen Yavru Köpek*) ve "La piedra" (Taş)

Che Guevara'nın yaşamı okuyup beğendiği eserlerle olduğu kadar, kendi yazdıklarıyla da yakın bir ilişki içinde; o kadar ki duygusal anlamda önemli bir olay, kendisine kitap karakterlerini veya şiir kesitlerini hatırlatıyor. Hem de bunları yalnızca sözlü olarak

ifade etmekle kalmıyor, aynı zamanda yazılarına da geçiriyor. Fakat bazen bunu o kadar yoğun bir şekilde yaşıyor ki metinleri kendi taşıdıkları duyarlılıklardan sıyırmaya başlıyor ve böylece kendi entelektüel yanını göstermiş oluyor; bunun sebebi de yalnızca yaşananları doğru bir şekilde aktarmasından değil, aynı zamanda – her şeyden önce – bunu yapış şeklinden ve kullandığı araçlardan ileri geliyor. Bu özelliği "El cachorro asesinado" ve "La piedra" öykülerinde güçlü bir şekilde görülüyor. Bunlar, sırasıyla önce Küba'da sonra da Kongo'da yaşadığı gerilla askeri harekâtlarında edindiği deneyimlere dayalı kuvvetli bir tanıklık temeline oturan metinler. Birincisi *Devrimci Savaştan Kesitler*'de, ikincisi ise tek başına ayrı bir şekilde yayımlanıyor. Bunlarla ilgili metin analizi yapmayacağız, fakat kendisinin bir yazar olarak anlatımındaki etkililiğini, fabl yazım yeteneğini ve ifade araçlarına hâkim oluşunu değerlendirmeye yarayan belli birtakım çıkarımlarda bulunacağız.

Her iki anlatıda da geleneksel öyküye karşılık gelen ve <Serim-Düğüm-Çözüm> sıralamasından oluşan benzer bir yapı bulunuyor. Burada yine anlatı birinci ağızdan veriliyor fakat çeşitli açılardan ele alınıyor.

"El cachorro asesinado" şu şekilde özetlenebilir:

1. Serim: Karakterlerin, mekânın ve ortamın tanıtılması ile başlıyor. Gerilim ortamı (1): "Karşıt güçler ve mekân"
   - Her şey "Valle de Agua Revés" adlı vadide geçmektedir. Burası, Sierra Maestra'daki (Küba) ıssız bölgenin (*firme del muerto*) yakınlarındaki Turquino Zirvesi'nin en zorlu bölgelerinden biridir. (Che, burada kelime oyunlarından faydalanarak anlatısına yan anlamlar katıyor).
   - Batista ordu birliğinin gerillalar tarafından sessiz sedasız infaz edilişi.
   - Karşıt güçlerin birbirlerine yaklaşması (birbirlerinin seslerini duyuyorlar).
   - Anlatıcının birliğine ait evcil köpek arkalarından gelmeye devam ederken havlamaya başlıyor ve yeni bir durum yaratmış oluyor.
2. Düğüm: Gerilim ortamı (2): Köpek havlıyor ve susturuluyor.

Yeni bir durum ortaya çıkıyor ve hikâyenin yönü başka bir yere dönüyor.

– Köpeğin iyice azgın bir şekilde havlamaya başlaması (yakalanma tehlikesi sebebiyle gerilim büsbütün artıyor).
– Anlatıcı, Félix'e köpeği asarak susturması emrini veriyor.
– Félix emri yerine getiriyor. Bu kısım doğal bir şekilde ve ağır ağır ilerleyerek anlatılıyor, böylelikle endişe ve merak hissi uyandırılıyor. Köpek ölüyor.

3. Çözüm: Katledilen köpek, başka bir köpeğin bakışlarında geri geliyor.

– Kamp alanına geri dönüyorlar. Yemek yeniyor. Félix bir kemiğe tekme savuruyor, başka bir köpek yakalıyor.
– Félix ve bu yeni köpek birbirlerine bakıyor. Sonra Félix ve anlatıcı da birbirlerine bakıyorlar; her ikisi de köpeğin gözlerine bakıyor. Köpek ikisine birden bakarken katledilen köpeğin anısı belli bir suçluluk hissiyle birlikte geri dönüyor. Bu hatıra geri gelirken anlatının ritmi tekrar yavaşlıyor.

Bu öykü, yalnızca anlatılan durumla ilgili bir öykü değil; duygusal zemindeki köklerini geçmişten aldığını da söyleyebiliriz: Yazarın kendi günlük yaşamındaki pratiğinde de hayvanları, özellikle de köpekleri çok seviyor olması önemli. Fotoğraflarında ve videolarında etrafında hep birkaç tanesiyle birlikte görülüyor. Çocukluk çağında at biner gibi üzerine bindiği köpeği Hichón öldüğünde ağlıyor ve köpeği toprağa gömüyor. Latin Amerika'daki ilk seyahatine çıktığında kız arkadaşına veda ederken kendisine *Come Back* adlı bir köpek hediye ediyor; Küba'ya gelmek için hazırlık yaptığı Meksika kampında yine bir başka köpeği oluyor. Sierra Maestra'da bulunduğu sırada ise bir elçiden bahsederken şunları söylüyor:

*Yavru **köpekleri ne kadar sevdiğimi** biliyordu ve hep Havana'dan bir yavru köpek getirme sözü veriyordu ama hiçbir zaman tutmuyordu sözünü (...) kısa bir süre sonra kendisinden bir mektup geldi; bana hediye edeceği yavru bir köpek bulduğunu ve bir sonraki seyahatinde getireceğini yazıyordu.* (s. 106)

Küba özgürlük savaşı sırasında Escambray Dağları'nda bulunduğu dönem sahip olduğu evcil hayvanının adı Miguelito'ydu;

Havana'daki evinde bulunan köpeğinin adı ise Muralla'ydı ve bu köpeğe dünyada görülmemiş ayrıcalıklar tanınırdı. Guevara'nın Sanayi Bakanlığı'na geldiği zaman sokak köpekleriyle dostane bir şekilde ilgilendiğini de anlatırlar. Kişisel yardımcısı Harry Villegas da Kongo harekâtının sonunda düşman birliklerinin yakınındaki Tanganika Nehri'nden geri dönerlerken, kendilerine eşlik etmiş olan yavru köpeği geride bırakmamaları emrini verdiğini söylüyor. Yardımcısının gömleği ve göğsü arasına yerleştirilen köpek durmadan derisini yaladığı için köpeği geride bırakmak istiyor fakat Che buna kesinlikle karşı çıkıyor. Bu nedenle, tam bir köpek aşığı olan bu adamın yazdığı öyküdeki gibi askerine bu yavru köpeği öldürerek susturmasını emretmesinin ne kadar zor olacağı anlaşılıyor. Hatta o kadar zor olacaktır ki bu küçük hayvanı anlatısının esas karakteri yapıyor.

Che'nin edebi yeterliliği ve anlatı tekniklerine doğrudan veya dolaylı olarak aşina olması daha konunun seçiminden bile belli olduğu için başka bir tanıklık anlatıcısı veya tarihçi olsa, katledilen yavru köpekle ilgili olan bölümü çıkarır, Küba özgürlük tarihi ve savaşı hakkında çok önemli olayların ele alındığı bir kitapta bu öyküye yer vermezdi. Fakat Guevara buna koca bir bölüm bile ayırıyor ve adını "Katledilen Yavru Köpek" koyuyor; üstelik bunu diğerlerinden ayırarak üzerine daha da dikkat çekmiş oluyor. Ne kadar alelade bir ayrıntı gibi gözükse de o bunun *anlamlı* bir konu olduğunu biliyor.

Che de, tıpkı Ricardo Piglia'nın Öykü Üzerine Tezler adlı meşhur kitabında belirttiği gibi (15), her öyküde aslında iki hikâye anlatıldığını biliyordu (ya da en azından metnin altını çizen başka hikâyelerin olduğunu). Bir numaralı hikaye, görünür olup neredeyse her zaman anekdot değeri taşır. Diğeri, yani iki numaralı hikâye ise öykünün kilit noktasını bağlayan gizli hikâyedir. "Katledilen Yavru Köpek" öyküsündeki görünür hikaye serim ve düğüm kısımlarında gösteriliyor (düşman güçlerinin takip edildiği ve yavru köpeğin fiziksel olarak ortadan kaldırıldığı yerlerde); belli ki bu pek de büyük bir önemi olmayan, ufak bir anekdot aslında. Fakat çözüm kısmında iki adamın bakışları yeni gelen köpeğin bakışlarıyla karşılaşıp bu köpeğin gözlerinde katledilen yavru köpeği gördükleri an gizli hikâye ortaya serilmiş oluyor. Böylece bir

anda öykünün esas anlamı ortaya çıkıyor: Savaşın zalimliği, devrimcileri bu eylemi gerçekleştirmeye mecbur bırakarak kendilerini insanlıklarıyla çelişki içine düşürüyor. Bu noktada anekdot artık başka bir boyuta geçiyor ve insan duygularının alanına girildiği anda mesele evrenselleşmiş oluyor.

Daha ilk sayfalardan itibaren, hatta yavru köpeği "katledilmiş" şekilde ifade eden başlıkta bile yalnızca okurun dikkatini çekmek amacıyla yazılmadığı, anlatıcının duygularının da işin içine katıldığı görülüyor. Sonunda hikâye, yine bir başka etkileyici olayla kapatılıyor (bahsi geçen karakterleri ele geçiren suçluluk duygusu). Tıpkı diğer iyi öykülerde olduğu gibi, burada da hikâyenin altını çizen bir başka okuma daha var aslında: Savaşın mecbur bıraktığı zalimliğe karşın öykünün başkahramanlarının içinde derin bir insanlık yatıyor.

Anlatıcının kendisini de karakterlerden biri olarak birinci ağızdan vermesi, yazarın durumu dramatikleştirmesini ve samimi bir anlatı tonu kurmasını sağlıyor ki bu da metnin bütünlüğünü mümkün kılıyor. Bu hikâyede karakter aslında bir yan karakter, çünkü kendi hikâyesini değil başka bir hikâyeyi (infaz, gerilim, bozulan sessizlik ve köpeğin ölümünü) anlatıyor fakat bizi etkileyen şey hayvanın ölümünden ziyade, bu hikâyenin öğrettikleri, karakterleri sarsan o his oluyor; zira her ne kadar başkalarının hikâyesini anlatıyor olsa da, bakış açısının taşıyıcılığını yapan da (bütün hikâyenin hâkimi kendisi) olaylarla birlikte değişime uğrayan da kendisi. Bu da bize kendimizi duygusal anlamda onunla özdeşleşmiş hissettiriyor. "Bence başarılı bir eserde her zaman olacak olan budur (...) bakış açısını aktaran karakter, olaylarla birlikte değişen karaktere dönüşecektir". (16) Küba'da "Katledilen Yavru Köpek" öyküsünün bu anlatı özelliklerinden dolayı kısa anlatı koleksiyonu kapsamında ayrı bir baskısı daha yapıldığını da belirtelim.[56]

"La Piedra" (Taş) adlı bir başka öykünün de yazarı olan Che, burada gerçek bir dramatik olayı aktarıyor. Bu olaylar Kongo gerilla harekâtı sırasında, annesinin hastalandığı ve ölmek üzere olduğu haberini aldığı sırada yaşanıyor.

---

[56] Bkz. *El cachorro asesinado*, Editorial Letras Cubanas, Colección Mínima de Narrativa, Havana, 1978. Bu koleksiyon, şiirsel niteliği ve gücü üzerinden seçilen kısa anlatılardan oluşuyor.

"Taş" adlı öykünün içyapısı da şu şekilde özetlenebilir:

1. Serim: başkarakterin, mekânın ve çatışma çizgisinin tanıtımı.
- Annesinin hastalığının ciddiyeti kendisine açıklanıyor; lider konumunda olduğu için ne acı ne de endişe belirtisi gösteriyor.
- Anlatıcı-başkahraman kendi kendine acaba biraz ağlayabilir mi diye soruyor. Ağlamaması gerektiğine karar veriyor: Bir liderin ağlamaya hakkı yoktur, "sert" bir insandır, duygularıyla yumuşadığını göstermemesi gerekir; belki askerlerinin duygularından etkilendiğini gösterebilir, ama kendi duygularını gösteremez (çatışma başlamaya çok yakın ve ortaya çıkmak üzere olan olayların haberciliğini yapıyor).
- Annesinin hastalığının ölümcül olup olmadığını soruyor. Öyle olduğunu, beklemekten başka yapacak bir şey olmadığını söylüyorlar. Daha sonra üzüntüsünü gösterip göstermeyeceğine karar verecek. Göstermemesi gerektiğini düşünüyor.

2. Düğüm:
- Pipo içmenin önemi – biraz kaçınabilmek – "dumanın yollarında kendini kaybetmek" üzerine düşünüyor. Pipoyu kaybeden askerleri eleştiriyor. Önemli şeylerin, vazgeçilmez olanların kaybedilemeyeceğini düşünüyor.
- Savaşa gelirken iki önemli şey getirdiğini hatırlıyor: şifon bir eşarp, bir de annesinin anısı bir taş parçası. Ölüm hakkında yorumlar yapıyor ve kendi ölüm fikrini alaya alıyor.
- Yanına bir asker yaklaşıyor, askere bir şey kaybedip kaybetmediğini soruyor. Asker kendisine bir gün bir anahtarlıkta gördüğü bir **küçük taş parçasını** gösteriyor.
- Anlatıcı-başkahraman feryadı basıyor: "Hassiktir be!" (vazgeçilmeyecek bir şey kaybetmiş olduğunu fark ediyor). Taşın bulunmuş olmasıyla geçmişe gidiyor: Annesine karşı duyduğu hisler gün yüzüne çıkıyor.

3. Çözüm:
- Bu taş, hikâyenin sonundaki suçluluk-şefkat duyguları ve

anneye olan ihtiyaca karşılık geliyor. İçindeki hüzün, dizginlenemez bir sıla özlemi kabarıyor: "annemin gelmesi ve başımı kucağına yaslayabilmek için fiziksel bir ihtiyaç duyuyorum".

– Asker, kendisiyle konuşuyor. Havadaki özlem duygusu devam ediyor; kalbinin en derinliklerindeki acıyı yansıtır halde diyaloğun gerisinde hissediliyor.

"Taş" adlı öyküde yaptığı imalarda birinci kişi ağzından anlatmaya devam ettiği görülüyor fakat burada anlatıcı bir yan karakter değil, merkezi bir konumda: Karakter, kendisinin duymasını istediği bir monolog içerisinden yine kendi hikâyesini anlatıyor (yalnızca kendi zihninde yaşanmakta olan, özel bir itiraf bu). Gizli bir hikâye olduğu için daha da mahrem bir hikâyeye dönüşüyor. Hikâyenin çatışması, olaylara birdenbire girilmesinden dolayı daha ilk baştan belli edilmiş oluyor.

Bu hikâyeleri olayları bir gelişim ve ilerleme halinde tutarak anlatması ilgiyi ayakta tutan bir özellik zira bu şekilde okur da ileriye bakıyor: Böylece heyecan canlı tutulmuş oluyor.

Yine bu hikâyede yazarın yaşamöyküsü de konu bakımından önemli bir rol üstlenmiş durumda. Che Guevara'nın annesi ile arasındaki yakın ilişkiyi bilen (pek çoğu bu kitapta da alıntılanmış olan, hayatı boyunca yazmayı bırakmadığı mektup-diyaloglarda görülebilir); toplumsal gelişiminin yanında, bağımsız ve pervasız karakterinin oluşumunda bu kadının nasıl bir yerde durduğunu görmüş olan; anne-babasına yazdığı veda mektubunu okuyan (bu mektupta her ne kadar nasıl göstereceğini bilmese de onları çok sevmiş olduğunu yazıyor); nerdeyse iki taraf arasında itiraf niteliğinde olan mektupları incelemiş ve bu mektuplarda ifade edilen sevgiyi görmüş kim varsa, kendisi Afrika ormanlarındayken annesinin ölüm döşeğinde olduğu haberini aldığında yaşadığı varoluşsal endişe halini çok iyi anlayacaktır. Gerçekte yaşadığı duygusal boşalma hissi, yazarın duygularını göstermesinin yanında (kendi) edebiyatı ve yaşamı arasındaki derin ilişkinin su götürmez kanıtı olan etkileyici bir öyküye dönüşüyor. Fakat anlatıcı, annesiyle arasındaki bu yakın ilişkinin detaylarını açıklamıyor, hatta tıpkı Hemingway'in de buzdağı teorisinde olduğu gibi bu ayrıntıları

bilerek gizliyor: Kendisi bunu anlatmıyor ama başkahramanın belki çoktan ölmüş olan annesinin kucağına duyduğu özlemle yıkıldığı final sahnesindeki iç hüznün doruk noktasına çıkmasıyla bu ilişki zaten anlaşılmış oluyor.

Bu öyküde konu seçimi de oldukça iyi; tıpkı Julio Cortázar'ın *Acerca del cuento breve y sus alrededores*[57] adlı eserinde salık vereceği gibi, hayli anlamlı bir konu seçiyor. Uzaktaki annesinin ölme ihtimali her şeyden önce yazar açısından ve tabii okurlar için de sarsıcı diye nitelendirilebilecek, etkileyici bir mesele oluyor.

Görünür hikâye, anlatıcı-başkahramanın askerleri karşısında sarsılmaz bir lider olarak "sert" bir görüntü sunmaya çalışması olsa da aslında bu durum kendisini içten içe paramparça ediyor. Bir liderin askerleri önünde ağlamaması gerektiği anlayışından dolayı ağlama hakkını kendinde görmüyor ve ağlamamak için çaba sarf ediyor. Diğer yandan esas gizli hikâye ise annesiyle ve gerçek duygularıyla kurduğu samimi ilişkide yatıyor.

Her iki hikâyede de anlatıcı – bir tür oyuncu/yazar yorumcusu denebilir – olaylardan etkilenmediği görülen askeri bir lider konumunda. "Katledilen Yavru Köpek"te olduğu kadar "Taş"ta da başkahramanlar "sert" kalabilmeyi başarsalardı, okur karşısında hem zalim hem de insanlık dışı görünürlerdi. Dolayısıyla, muhtemelen Che'nin gerçek yaşamında gerçekleştiği üzere, her iki durumda da olaylar tersine dönüyor (sertlik, şefkate dönüşüyor) ve sonundaki duygusal yoğunlukla beraber anlatılan anekdotlar da hikâyeye etkileyici bir güç ve insani bir dönüşüm duygusu katıyor.

Küba'da sosyalizm ve insan

Araştırmacıların tanımlamalarına bakarsak deneme türünü, yazarın "bir meseleyi tıpkı düşünen bir sanatçı gibi ele aldığı" (17) ve kendi düşüncelerinin yanında kişiliğini de ifade ettiği bir tür kaynak olarak kabul edeceğiz demektir. Bu durumda Guevara'nın "Küba'da Sosyalizm ve İnsan" başlıklı derinlikli kuramsal deneme yazısında kendi kişisel deneyimi üzerinden genellemeler çıkardığını, yeni bir toplum inşa etmekte olan bireylerin yaşadığı endişe halini anlattığını ve her şeyden önemlisi, kendisinin yaşamı boyunca

57 Kısa Öykü ve Benzerleri Hakkında – ç.n.

karakteristik bir özelliği olacağı üzere, çok temel bir hümanizmi aktarmaya çalıştığını söyleyebiliriz:

İzin verin ahmakça görünmek pahasına da olsa söyleyeyim; gerçek devrimcinin kılavuzu büyük bir sevgi duygusundan gelir. Bu özelliğe sahip olmayan birinin *devrimci olması düşünülemez (...) Devrim idarecilerinin çocukları ilk kelimelerinde babalarının ismini öğrenmez; kadınlar da genel fedakârlığın bir parçası olmalı, Devrimi gitmesi gereken yere götürebilmek için bunu hayatlarında uygulamalıdırlar.* (18)

Mektup yapısı içinden yazılmış kısa bir deneme olan "Küba'da Sosyalizm ve İnsan" aslında Uruguay gazetesi *Marcha*'nın (Yürüyüş) yayın yönetmeni Carlos Quijano'ya gönderilmiş bir mektuptur. İlk başta bir tür sapkınlık olarak görülmüş olsa da, bugün Marksist literatürün içinde küçük bir cevher sayılıyor zira bir avuç sayfada birey ve kitle arasındaki ilişki, kitle ve kitle idarecileri arasındaki bağ ve sosyalizmin inşasındaki ahlaki motivasyonların oynadığı önemli roller gibi karmaşık konularda derin bir berraklık ve sadelik seviyesi tutturuyor. Guevara bu denemede, yeni insan kavramının hatlarını çiziyor ve ayrıca Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerin kültürel alanlarında sosyalist gerçekliğin baskın sanatsal yaratım metodu olarak alınması meselesinde çok yerinde bir kamu eleştirisinde bulunuyor. Konu hakkındaki yorumları şu şekilde:

Benzer bir süreçten geçmiş olan ülkelerde bu eğilimlere karşı abartılı bir dogmatizmle mücadele verilmek istendi. Genel kültür neredeyse bir tabu haline gelerek kendisini kültürel isteklerin doruk noktası *ilan etti. Biçimsel açıdan doğanın tıpatıp aynısı olan bir teslim şekli daha sonra, görülmek istenen toplumsal gerçekliğin, ne çatışmalara ne de çelişkilere yer olmayan bir ideal toplum arzusunun mekanik bir temsili haline geliyordu. Fakat bunun tek geçerli tarifi, neden sosyalist gerçekçiliğin değişmez biçimlerinde aransın ki?* (19)

Che'nin öne sürdüklerine benzer kriterlerin 1960lı yılların Küba'sında ortaya çıkmakta olan[58] kültürel araçlar içinde hem kültürel siyaset yönetiminde hem de başta sinema olmak üzere sanat

[58] Bkz. *Polémicas culturales de los 60* (60'ların kültürel polemikleri – ç.n.), Dr. Graziella Pogolotti'nin prolog yazısı ve notları, Ediciones Unión, Havana, 2007.

alanında görülen sosyalist gerçekçilikle alakalı tartışmalar yaratması, bu yöntemin başka alanlarda görülen aşırı değer biçme ve dogmatizm içinden kendisine kalıcı bir yer bulamamasının sebepleri arasındadır. Yetmişli yıllarda siyasi kültürün uygulanmasında sanata ve edebiyata zarar veren yanlışlara düşülmüş olması bunu değiştirmez.

Sanayi Bakanlığı'nda kendisinin komutan muavinliğini yapmış olan Orlando Borrego, diğer arkadaşlarıyla birlikte müthiş değerli bir çalışma yürüterek, Che Guevara'nın Küba Devrimi sırasında kaleme aldığı çeşitli ve kapsamlı eserlerini yedi ciltte topladı. Kongo harekâtının ardından Tanzanya ve Praga'da bir süre saklanarak vakit geçirdikten sonra Che – Fidel'in uzun süren ısrarlarına dayanamayınca – Küba'ya gizli bir şekilde geri döndü. Bolivya harekâtına hazırlandığı süre boyunca Borrego ile birkaç kez görüşmüştü. Kitaplarından yaptıkları *El Che en la Revolución Cubana* (Küba Devrimi'nde Che) adlı derlemeden kendisine de bahsetmişti:

Sen de biliyorsun: insan bunca yıl boyunca bütün söylediklerini ve yazdıklarını okuyunca rahatsız oluyor, üzerine yeni bir şeyler eklemek için büyük bir istek duyuyor. Bu da gayet normal çünkü insan öğrenmeye ve olgunlaşmaya devam ediyor. Bütün bunlara bakınca *en nihai biçimini almış eserin "Küba'da Sosyalizm ve İnsan" olduğunu düşünüyorum".* (20)

Okumadan tartışmaya, tartışmadan tekrar okumaya

Che, kendi dogma karşıtı kişiliğine de uygun olacağı üzere, tartışma ve polemik yaratmayı kendine çalışma yöntemi bellemişti. Sanayi Bakanlığı'ndaki toplantılarda alınan kararlar da bunu destekliyor: Kendi astları ve idari kadro ile sık sık tartışmaya girer, hatta bunlar hararetli atışmalara bile dönerdi; fakat bunların hiçbiri kendi kriterlerini eleştirenler karşısında tutum değiştirmesine sebep olmazdı. Hatta Tarım Reformu ve pratik savaş meseleleri konusunda onun fikirlerine açıktan karşı gelenlerden biri olan Enrique Oltulski daha sonra kendisinin en iyi çalışma arkadaşı ve dostlarından biri olmuştur. Roberto Fernández Retamar da konu hakkında şunları belirtiyor:

Önce tartışıyorduk – özellikle sevdiği şeylerden biriydi – fakat

sonrasında fikir ayrılıkları ortadan kalkıyordu çünkü her ne kadar kendisine karşı çıkılmasını nasıl sevdiğini bilsem ve hatta sonunda illa ki karşı çıkıyor olsam da bu adam beni kelimenin tam anlamıyla büyülüyordu. (21)

Che'nin tartışmacı karakterini gösteren bir başka olay da yine Roberto Fernández Retamar tarafından anlatılıyor. "Küba'da Sosyalizm ve İnsan" başlıklı yazısının yayımlanması konusunda Guevara ile konuştukları sırada kendisine metinde yer alan ve fikir ayrılığına düştüğü bazı yerleri belirtiyor. Che önce dinliyor, fakat hemen akabinde bunları kendisine söylemekten ziyade, yazmasını ve yayımlatmasını, böylece yanıtını yine yazılı olarak verebileceğini söylüyor. Bolivya'da öldüğü ana kadar uzun yıllar boyunca kendisinin başkorumalığını ve yardımcılığını üstlenmiş olan, en yakın çalışma arkadaşlarından Leonardo Tamayo da yine aynı mesele hakkında şunları belirtiyor:

Alberto Castellanos bana hep şöyle derdi: "Sen ne biliyorsun Arjantinliyle ilgili? Sen ona cevap vereceksin de o sana bir şey demez mi sanıyorsun?" "Yok bir şey, ben korkmuyorum kendisinden. O bana bir şey söyler, ben de başka bir şey der, karşılık veririm". Che, karşısında suskun kalınmasından hoşlanmazdı, karşı çıkılmasını isterdi. Hatta suskun kalanları biraz uzakta tutardı, ama cevap verenleri kendisine yaklaştırırdı çünkü itaat eden insanın yolunu açamayacağını söylerdi. O yüzden eğer bana saçma sapan bir şey söylerse ben de aynı saçmalıkla karşılık verirdim, hiç çekinmezdim. (22)

Dolayısıyla tartışmaya girmenin de Guevara'nın okudukları, yazdıkları, seyahatleri ve kendi yaşamı arasında pratikte yine bir köprü görevi gördüğü rahatlıkla söylenebilir.

Okumadan yazı projelerine

Yalnızca proje olarak kalmış ve hiçbir zaman yazılı bir eserde toplanmamış olan daha başka notlar ve konular da var. Fakat geçirdiği değişikliklere dair yapılacak bir analizle kendisinin yazı konusunda nelere ilgi duyduğuna dair bir fikir elde edilebilir ve bunları gereken derinlikle ele alması için elinde yeterince vakit bulunmadığı görülebilir.

Büyükannesinin ölümünden sonra tıp okumaya karar verdiği

dönemden beri Guevara tıbbın Latin Amerika'daki toplumsal işlevi konusuna hep bir merak duymuştu. Granado da keza ilk Güney Amerika seyahatlerinin başlangıcında bir Arjantin plajındayken arkadaşının bir grup insanla bu meseleye dair hararetli bir konuşmaya daldığından bahseder. Savunduğu kriterleri öyle iyi anlatmış ki sonunda karşısındakileri de ikna etmiş. Daha sonra hiçbir zaman yazılı olarak net bir biçim veremeyeceği bu mesele yıllar boyunca hiçbir zaman peşini bırakmıyor. Yine annesine konuyla ilgili şu açıklamayı yapmış:

Senin de hatırlayacağın üzere, eğer hatırlamazsan şimdi hatırlatmış olayım, doktorların işlevi falan filan gibi meselelerle ilgili bir kitap yazmaya başlamıştım da sonunda bir iki bölüm yazabilmiştim. "Bedenler ve Ruhlar" gibi berbat bir melodram romanını anımsatıyordu. Konu hakkında bundan daha kötü yazılmış ve her noktasında üzerinden safi bir cehalet akan başka bir şey yoktur; bunun üzerine okumaya karar verdim. (23)

Yani yalnızca ele aldığı meseleyi derinlemesine öğrenmek değil, aynı zamanda kendisine biçimsel açıdan yeterli seviyede bir değerlendirmeyi de şart koşuyordu. Yazdıkları kendi gözüne ucuz bir roman gibi gözüktüğü zaman içindeki yapmacıklığın kokusunu kendisi de alıyor ve tıpkı Hemingway'in her yazara edinmesini önerdiği o meşhur zırvalık dedektörü (*bullshit detector*) gibi içsel bir inkâr mekanizması işletmeye başlıyor.

Bunu da "Küba'da Sosyalizm ve İnsan" adlı denemesinde ifade ettiği kriterlerle yakından ilişkili ve yine okumaları ve derin analizlerinin sonucu olan bir kitap projesi gibi düşünebiliriz.

Gerçek okurun metinle diyaloğa giren, tartışan, soru soran ve kendisi de bu sorulara yanıt vermeye çalışan okur olduğu konusunu artık netleştirdik. Guevara da pek çok metinde, özellikle de ilgisini uyandıran metinlerde tam olarak bunu yapmıştır. Felsefe okumaya başladığı andan itibaren başta Marksizm-Leninizm ve siyasi ekonomi ile alakalı çalışmalar olmak üzere bu alana büyük bir ilgi duymaya başlamıştı. Kendisinin bir felsefe sözlüğü yazma arzusu herkesçe malum; bu yazdığı sözlüğü yıllar içinde büyütmüş, hatta birkaç defter bitirmiştir. Meksika'da bulunduğu süreçte bu çalışmalarını iyiden iyiye derinleştirmiş, hatta bu konuda annesine şu şekilde açılmıştır:

Eskiden kötü bir şekilde de olsa tıp alanında çalışıyor, boş kalan vakitlerimi de kendi kendime yaptığım San Carlos çalışmalarına ayırıyordum.[59] *Hayatımın yeni döneminde bu sıralamayı da değiştirmem gerekiyor; artık öncelikli olan San Carlos. Her şeyin merkezinde o duruyor ve şu dünya bana üzerinde durma iznini verdiği sürece de öyle olmaya devam edecek.* (24)

Guevara, Marksizmin klasik isimlerinin eserleri ve bu kişilerin birer insan olarak kendi yaşamları üzerine yaptığı çalışmalar sonucunda, toplumun devrimci bir dönüşümden geçmesi konusundaki hayallerini oturtabileceği en bütünlüklü teorik temeli bulmuştu. Daha sonra Sanayi Bakanı olup kendisine verilen görevleri yerine getirdiği sırada hem Avrupa'da hem Asya'da bulunan sosyalist bölgelere birden çok ziyarette bulundu. İşi sayesinde bu ülkelerdeki gerçek sorunlara dair genel bir bakış kazanabildi. Diğer meslektaşlarıyla birlikte SSCB Bilim Akademisi'nin siyasi iktisat el kitabı (1954 yılında Stalin'in emriyle yazılan metin daha sonra başka versiyonlarının da çıkmasıyla birlikte *Kapital*'i de geçerek ekonominin bir nevi *Kutsal Kitap*'ı haline gelmiştir) metnini çalıştıktan sonra bunun üzerine derinlikli bir eleştiri kaleme almış ve kendisini yeterli görmediği için arkadaşı Orlando Borrego'a bir kitap yazmasını teklif etmiştir. Borrego, Che'nin yukarıda bahsi geçen *Siyasi İktisat El Kitabı*'na yaptığı yorumları *Che. El Camino del Fuego* (Che. Ateşin Yolu) adlı kitabında dipnot olarak geçmiştir. Bu notlar, bize Guevara'nın analizinin derinliğini ve kapsamlılığını değerlendirebilme imkânı sunmasının yanında metinle tartışmaya giren, soru soran, diyalog kuran ve kendi sorularına yanıt da bulmaya çalışan katılımcı okur olarak verdiği emeğin su götürmez bir kanıtı niteliğindedir. Prolog kısmında SSCB ve sosyalist Doğu Avrupa ülkelerindeki duruma atıfta bulunarak yakın gelecekte olanları öngörmüş ve "kapitalizm geri geliyor" yorumunda bulunmuştur. Yine bu el kitabına yaptığı yorumlardan bir başkasında şöyle söylemiştir: "Sosyalizmin büyük Truva Atı: ekonominin kaldıracı olan maddi çıkarlar". O yılların en büyük Sovyet idarecisi olan Nikita Kuruşçev'e ise bu el kitabı hakkında gayet

59 Karl Marx'tan (1818-1883) bahsediyor. Alman filozof. Kapital'in yazarı. Friedrich Engels ile birlikte bilimsel sosyalizmi kurmuştur ve modern dünya tarihinin en dikkat çeken ve etkileyici düşünürlerinden biridir.

kategorik beyanlarda bulunuyor:

Artık dünyada ülkemize kapitalizmi geri getirebilecek, sosyalist doğu bloğu yıkabilecek hiçbir güç kalmadı. Kapitalizmin SSCB'ye geri getirilmesi tehlikesi ortadan kalkmıştır. (25)

Pozisyonunu yalnızca teorik düşüncelere değil, aynı zamanda kişisel gözlemlerine ve bu ülkelere dair yaptığı çalışmalara da dayandıran tartışmacı okur Che, metnin kenarına bir tür not-yanıt yazarak bu sosyalist idareci ile zihinsel bir tartışmaya giriyor:

SSCB'nin en son gerçekleştirdiği ekonomik çözümler, Yugoslavya'nın kendisini yavaş yavaş kapitalizme geri döndürecek olan yolu seçtiği zaman gerçekleştirdiği çözümleri andırıyor. Bunun geçici bir tesadüf mü yoksa kesin bir geri dönüş mü olduğunu zaman gösterecek. (26)

Bu çöküşün birden çok sebebi olmasına ve Guevara'nın hepsini sıralamamasına rağmen, gerçek olan bir şey var ki neredeyse 30 yıl sonra SSCB'nin ortadan kalkması ve Doğu Avrupa ülkelerindeki sözde gerçek sosyalizmin yaşadığı büyük çöküşle birlikte Che haklı çıkacaktı.

Kongo askeri harekâtından sonraki günlerde Tanzanya'daki Küba Büyükelçiliği'nde gizlice bulunduğu sırada Guevara yalnızca kendi siyasal-askeri deneyimine dair eleştirel bir çalışma gerçekleştirmekle kalmamış, aynı zamanda *Devrim Savaşından Kesitler: Kongo* adlı günlüğünü de yazmıştır. Tekrardan felsefe ve siyasi iktisat çalışma fırsatı elde etmiş ve bu iki alanın Küba'da öğretilmesi ve çalışılması konusunda düşünebilmek için vakti olmuştur. O halde Guevara'nın Orlando Borrego ile aralarında geçen mesajlarda ve konuşmalarda ve ayrıca Armando Hart'a gönderdiği meşhur mektupta artık kendisinin gerçekleştirmeye vakti olmadığı projeleri önermesi de şaşırtıcı değil. Eğitimde reform yapmak ve hem siyasi iktisat hem felsefe konularında kitaplar ve dersler düzenlemek bu projelerden bazılarıdır. Bu çalışmaları da kendisinin Marksist skolastik felsefe olarak adlandırdığı çalışma biçiminden hayli farklı bir biçimde kurgulamak istemiş, tartışmaya ve farklı kaynakların öğrenilmesine açık, dogmatik olmayan bir çalışma yöntemi önermiştir:

Bu sebeple kendim için bir çalışma planı hazırladım. Zannediyorum gerçek bir düşünce okulunun temelini oluşturmak adına bu plan üzerine çalışılıp çok daha iyi hale getirilebilir. Bugüne kadar

pek çok şey gerçekleştirdik fakat bir gün düşünmek durumunda da kalacağız. Benim geliştirdiğim plan haliyle okumalar üzerinden takip edilen bir plan ama Editora Política yayınevinin çıkaracağı yayınları içerecek şekilde düzenlenebilir elbette. (27)

Her iki durumda da yararlı gördüğü kriterleri ve deneyimleri aktarabilmek arzusundan yola çıkarak hem genel anlamda hem de odak noktası oluşturacak konu önerileri yapmıştı. Bütün bunları göz önüne alarak Centro de Estudios Che Guevara (Che Guevara Araştırma Merkezi), Ocean Press ve Editorial de Ciencias Sociales (Sosyal Bilimler Yayınevi) 2006 yılında Ernesto Guevara imzasıyla *Apuntes críticos a la Economía Política* (Siyasi İktisatta Eleştirel Notlar) adlı bir kitap yayınladılar. Bu derlemede Che'nin 60lı yılların konjonktürü ve gelişmemiş bir ülkede sosyalizmin inşa ediliş şekli ışığında *Kapital*'i ve Lenin'in ve diğer yazarların eserlerini yeniden düşünmek gibi devasa bir görevi nasıl üstlenmiş olduğu görülebilir.

Üslup ve insan

"Üslup, insandır". İnsan Che'nin eserlerini çalıştığı zaman bu eski cümle yeniden hayata geçiyor. Kelimelerde girdiği mücadele, Guevara'nın yazılarına kişiliğindeki sanatçı yanları ortaya çıkaran, kendisini tasvir edici nitelikte ve tekrar tekrar karşımıza çıkan birtakım özellikler sayesinde kendisine pek çok referansa ve nota konu olan net bir üslup kazandırmış fakat bu üslup üzerine bugüne kadar tam anlamıyla derinlikli bir çalışma yapılmamıştır. Cintio Vitier, Graziella Pogolotti ve Adolfina Cossío (Küba'da Che'nin üslubu hakkında en çok yazı yazmış olan kişidir) üslubunun belirleyici özelliklerinden bazılarını şöyle sıralıyor: (28)

- Süslemeler, gereksiz sıfat kullanımı olmayan düzyazı.
- Duygusallıktan, dokunaklılıktan ve tumturaklı kelimelerden kaçınmaya çalışarak etkili iletişim kurmaya çalışma.
- Hem klasik hem güncel, tüm Latin Amerika ülkelerinde geçerli olcak doğrudan bir dil kullanımı. Kastisizmden[60] uzak.

60 *Casticismo:* İspanya'da 18. Yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan ve Fransız ve İngiliz etkilerine karşı çıkış üzerinden İspanya'nın kendi yerel özelliklerini savunan edebi, kültürel ve ideolojik bir tavır. – ç.n.

- Çoğunlukla kendisine yönelttiği espirili ve ironik bir tavır. Zaman zaman kinayeli kullanımlar üzerinden ilerliyor.
- Çoğunlukla mizahi benzetmelerin eşlik ettiği basitleştirme kullanımları. Bu kullanımının en çok görüldüğü yazıları, ailesine ve arkadaşlarına yazdığı mektuplardır. Bu mektuplarda dramatik etkiyi azaltarak içinde yer aldığı eylemlere kendi katılımının önemine vurgu yapmak amacı taşır. Örnek olarak, Guatemala devrim sürecinin trajik sonunu halası Beatriz'e anlattığı cümleler verilebilir: "Burada her şey kurşunlarla, bombalarla, tartışmalarla ve hayatımın monotonluğunu bölen diğer şeylerle birlikte her şey çok keyifliydi". (29)

Bana artık para gönderme. Sana bir servete maloluyor, ben de zaten burada yere eğilecek olsam dolar buluyorum. İlk başlarda bunları toplamak için eğildiğimde belim ağrırdı. Artık onda bir sefer alıyorum, o kadar. O da toplum içi hijyeni muhafaza edebilmek için, çünkü havada karada bunca paranın uçup durması tehlike işaretidir.[61]

1955 yılında annesine yazdığı mektupta ölüm ihtimalinden bahsederken de espirili bir doğallıkla, dokunaklılığa yer vermeden yazıyor:

Belki bir gün Karayipler'in bu kurşun bolluğunda bir tanesi gelir benim varlığıma isabet eder (palavradan laflar değil bunlar, ama kesin bir ihtimal de değil; buralarda çok kurşun dolaşıyor, o kadar). (30)

Sadık dostu Tita Infante de Che'nin mektuplarındaki üslubunda şu özellikleri görüyor:

Ernesto'dan gelen her mektup şefkatle, zarafetle ve ironiyle dolu edebi birer sayfaydı: Yaşadığı maceraları ve talihsizlikleri öyle bir komiklikle anlatırdı ki en zor anların bile vahameti ortadan kalkardı (...) Olayları ve insanları hiçbir göndermeye başvurmadan, nesnel bir gerçeklikle anlatırdı.[62]

---

61 Halası Beatriz'e mektup. 12 Şubat 1954.

62 Bkz. *Calida presencia: su amistad con Tita Infante.* Tita'nın Ernesto Guevara'nın yaşam öyküsüne dair notları. Burada Tita'nın gözlemlerine dikkat çekmemin sebebi, Guevara'nın üslubunda yer alan, espiri öğelerini

Söylemleri ve yazılarında kullandığı dile yakından baktığımızda, Latin Amerika'nın gündelik konuşma öğelerini bir arada kullanmayı ne kadar sevdiği ve bunları çok iyi kullandığı için kurduğu iletişim biçimine zenginlik katıp hayat verdiği görülüyor. Paco Ignacio Taibo II, Arjantin gazetesi *Página 12*'nin "Cultura & Espectáculos" ekinde "El Che era grafómano, ponía en papel todo lo que vivía" (Che, yazı yazma delisiydi, yaşadığı her şeyi kâğıda dökerdi) başlığıyla yayımlanan röportajında bir gün Che'nin dili üzerine bir deneme yazmak zorunda kalacağını itiraf ediyor:

Küba ve Meksika kullanımlarıyla bezeli birArjantin dili kullanıyordu. Buna yavaş yavaş Altiplano[63]*, Bolivya ve Peru'da kullanılan kelimeleri de yedirmişti. Kendisi, ortak bir Latin Amerika dilinin öncüsüdür.*

Che, Latin Amerika seyahatlerinde gezdiği yerlerden, gözlem gücünden ve farklı halkların kullandığı diller ve bunların kendilerine has özelliklerini bir araya getirme isteğine bağlı olarak yazılarında yararlandığı Amerika kullanımlarını, terimleri, cümleleri, deyişleri, atasözlerini ve yeni deyimleri kendi diline yedirmiştir. Özellikle epey gündelik bir dille yazılmış, en samimi yazıları olan mektupları başta olmak üzere yine birinci ağızdan yazdığı günlüklerine ve anlatılarına da kısa bir bakış atıldığında ilginç bir çeşitlilikle karşılaşılıyor:

Motosiklet Günlükleri:

(...)... ***"la perra vida*** (şu köpek yaşam)"da başımıza gelen son olayları anlatıyorduk. (s. 18) *(Hayatın zorluklarını anlatan, kaba bir kullanım.)*

(...)... ya ligamos una fiesta en la que yo no pude chupar por estar con asma pero que sirvió para que Calica se pescara una nueva curda.[64]

---

kullanarak durumları basitleştirip alaya alma özelliğine dair araştırmacılar Adolfina Cossío ve Cintio Vitier'le örtüşüyor olmalarıdır.

63 Altiplano: Yüksek plato. Güney Amerika'da Ant Dağları'nın en geniş halini aldığı bölgenin adıdır. Ant Platosu veya Bolivya Platosu olarak da bilinir – ç.n.

64 *...bir partiye düştük, ben astımlı olduğum için içki içemedim ama Calica'nın yine sarhoş olmasına yaradı.* – ç.n.

Tekrar Yollarda: (s. 20)

Ligar. *Küba, Ur. ve Ven.* Özellikle şans oyunlarında şans getirsin diye kullanılıyor.

Chupar. *El Salv., Par. ve Peru. Alkollü içecek almak.*

Pescar. *Gündelik. Bir şeyi almak, tutmak, yakalamak.*

Curda. *Gündelik. Sarhoşluk (sarhoş olma etkisi).*

Guevara'nın kendisi bu terimlerin ve cümlelerin bazılarının altını çizerek tanımlarını yapıyor.

Me puse tan salado (Küba): Şansızlık ifade ediyor.

Como yo estaba chueco en mis papeles: *El Salv. ve Hond. Bir şey hakkında kötü, eksik ya da işe yaramaz olduğunu anlatmak için kullanılıyor.*

(...) Orası doğru, ama bize kalırsa burada ***hay gato escondido.*** *(saklı bir kedi var, – çn)* (s. 23) *Gizli bir sır, tuzak veya saklılık belirtir cümle.*

Se va a armar un quilombo de ordago. **(s. 25)**

Quilombo. Kaba. Arj., Bol., Hond., Par. ve Ur. Kargaşa, şamata, gürültü, kaos.

Ordago. *Sıfat. Gündelik. Olağanüstü (normalin dışında).*

Morgan ***boludo'nun*** *teki çıktı.* (s. 46)

Boludo, da. Sıfat. Arj. ve Ur. Çok zeki olmayan kişiler için kullanılır.

(...) Dışişlerindeki mesele, ülkeden sıvışmak ***(rajar)*** *zorunda kalacağı şekilde çözüldü* (s. 47)

Motosiklet Günlükleri'nde geçen ***"Rajar"*** fiilini, *Kongo'dan Kesitler*'de geçen ***"dejar una raja"*** fiili ile eş anlamlı kullanıyor.

Rajar. Gündelik. Arj., Küba ve Ur. Bir yerden alelacele kimse fark etmeden gitmek.

Dejar una raya *(çizgi) (Küba): Benzer bir anlamı var ama eylemin hızlılığına daha çok vurgu var. Gökyüzünde çizgi şeklinde iz bırakan süpersonik uçaklar gibi.*

Kullanılan pek çok terimden bazılarını belirtebiliriz:

Balandronada. *Arj., Hond., Peru, Ur. ve Ven.* Övünmek, *cesaretiyle şişinmek.* (Annesine mektuptan)

Charqui. *Arj., Bol.,* Şili, *Peru ve Ur. Daha sonra saklayabilmek için tuzlanıp havada ya da güneşte kurutulmuş et.*

Descarga: *"İyi bir fırça (**descarga**) attım".* (*Bolivya Günlüğü*, 22 Mart)

Küba. Azarlamak (azarlama eylemi).

Chapear: *Orta Amer., Küba, Guat. ve Dom. Cum. Toprağı otlardan ve zararlı bitkilerden maçete ile temizlemek.*

Yeni Kullanımlar:

*"Senin **pinchurriente** oğlun ..."* (Annesine mektuptan)

***Pinche'**den geliyor (hakaret sözü): Meks. Rezil (hakaret sözü).*

Cara de cerco: yüzünde korku ifadesi olan savaşçı. (*Devrimci Savaştan Kesitler*, s. 52)

Her ne kadar Che, kültürel özünü unutmayarak kişisel mektuplarında *"vos"* kelimesini kullanmış ve bazı kelimelerin diyakritik imlerini son heceye koyarak yazmış olmasına rağmen[65], Roberto Fernández Retamar *Recuerdo a...* adlı kitabında Che'nin Küba'da kaldığı dönemde memleketi Arjantin'e has kullanımlar olan "vos" veya "macanudo" gibi kelimeleri artık bıraktığını belirtiyor. Diğer yazılarında kullandığı dilde ise pek fazla bölgesel olmayan ama her okur için anlaşılır olacak Amerikan kullanımlarına yer vermiştir.

Che'nin yazılarında kullandığı mizahi dil, günlük hayatında sıkça kullandığı mizahın daha da üst seviyeye çıkarılmış haliydi. İltifat etmesi epey zor bir adamdı. Her türlü övgü sözüne veya – bazen – basit hayranlık belirtilerine bile keskin bir cümleyle, alaycı bir tavırla yanıt vermeye hazırdı. Yazılarında başvurduğu ironinin seviyesini de duruma göre azaltıp arttırdığı oluyordu.

Annesine yazdığı 15 Temmuz 1956 tarihli bir mektupta Meksika'daki Kübalı devrimci grupla kurduğu ilişkide "ben" algısının yerine artık nasıl bir "biz" algısının geçtiğini açıklıyor:

... bu biz değişikliğini hissetmek çok güzel bir duygu...

Fakat (kaçınmaya çalıştığı) aşırı duygusal tonu fark edince hemen ekliyor:

Lekeler kan lekesi değil, domates lekesi.

Devrimci Savaştan Kesitler: Kongo kitabında yine anlatıya mizah duygusu hâkim ve alttan alta alaycı bir ironi seziliyor:

Şen şakrak bir havayla dolaşan sempatik Yarbay Lambert bana

---

65 Bu kullanımlar, yalnızca Arjantin İspanyolcasına has kullanımlardır – ç.n.

uçakların onlar için neden hiçbir önemi olmadığını açıkladı; çünkü kurşunları etkisiz hale getiren bir ilaç (Dawa) kullanıyorlarmış. Bana da birkaç kez verdiler; kurşunlar hiçbir etki etmeden yere düşüveriyor.

Bana bunları anlatırken gülüyordu, ben de kendimi bu şakaya karşılık vermek durumunda hissettim (...) Kısa bir süre sonra işlerin ciddiye gittiğini ve Kongo ordusunun zaferinin en büyük silahlarından birinin bu sihirli koruyucu olduğunu fark ettim. (s. 50-51)

Che'nin mizah anlayışı bazen küçümseyici bir ironi tonu da kazanabiliyordu, özellikle de yalancı, vasat insanları tanımladığı zamanlarda (bkz. Devrimci Savaştan Kesitler); mesela Devrimle anlaşma yaparak geleceklerini garanti altına almak için Sierra Maestra'ya çıkan "burjuva devrimcilerinden" bahsederken kinayeli bir tanıma başvurur. Raúl Chibás ve Felipe Pazos'u o dönemin "starları" şeklinde tanımlıyor. İlki için şöyle diyor:

Ortodoks Parti'nin eşi benzeri olmayan sembolü haline gelebilmesi de o katıksız vasatlığından ileri geliyordu.

İkincisi için ise şu ifadeleri kullanıyor:

Kendi küçük Makyavelci kafasında, ülkenin geleceğine yön vermek için seçilmiş adam olduğunu düşünüyordu. (Bkz. *Se gesta una traición*, s. 123)

Che'nin yazılarında kullandığı mizahi üslup, duygusal bir denge bulmaya çalıştığı dramatik koşullarla birlikte de değişiyordu. Bunun en güzel örneklerinden biri "La Piedra" adlı yazısında görülüyor. Bu yazıda kendisi Kongo askeri harekâtında görevdeyken annesinin muhtemel ölüm haberini aldığında ortaya çıkan dramatik durumu anlatıyor (bir yandan haberin doğrulanmasını bekleme anında yaşadığı gerginlik artmaktayken, anlatıcının aktardığı monolog, metnin dengesini muhafaza etmeye yarayan ve gerçeklikten uzaklaşan bir kara mizah kullanarak annesinin ölüm ihtimalini alaya alıyor).

Makale ve deneme yazılarında metni özet açıklamalarla sonlandırmaktan, kavramlar ve deneyimlere dair yararlı sonuçlara varmaktan hoşlanırdı ("Küba'da Sosyalizm ve İnsan" başlıklı deneme yazısında vardığı sonuçlara, *Kongo Günlüğü*'nün finaline ve *Bolivya Günlüğü*'nde ayın sonlarına doğru yazdığı özet açıklamalara bakılabilir).

Cintio Vitier, ilk notlarından oluşan *Motosiklet Günlükleri* kitabına yazdığı Prolog kısmında bu notların adeta manzarasının karşısında duran bir ressam gibi büyük bir görsel imgelemden yararlanılarak oluşturulmuş bir "göz yazısı" olduğunu belirtiyor.

Yol, büyük sıradağların henüz başladığı alçak tepelerin arasında yılankavi bir hal alıyor, kasvetli ve yalın olmasına rağmen sulak yeşilliklerle dolu muhteşem tepelerle çevrili kasabaya varana kadar keskin dönüşlerle aşağıya inmeye devam ediyor. (31)

Bu üslubu *Notas sobre Machu Picchu*'da ve Palenque ve Chichen Itzá hakkında yazılmış olan *Notas del segundo viaje*'de ve en çok da Kongo metinlerinde iyice ortaya çıkıyor:

Yarbay Lambert'in kurduğu barikat, saman veya tenekeden yapılmış, etraflarında saklanacakları hiçbir bitki örtüsü bulunmayan, ne bir sipere ne de sığınağa sahip, birkaç uçaksavar makineli tüfekten başka hiçbir koruması olmayan bir küçük kulübeler grubundan ibaretti. (32)

Farklı dönemlerde kullandığı ifade biçimlerini karşılaştırdığımızda, yıllar geçtikçe ve yaşam deneyimi genişledikçe, daha etkili bir iletişim biçimi oluşturabilmek adına daha yalın kelimeler kullanmaya başladığı sonucuna varıyoruz çünkü böyle bir anlatı kurduğu zaman vurgu mizansenden çıkıp olaylar ve olgular üzerinde yoğunlaşmaya başlıyor.

Guevara'nın üslubunda kendi kişilik özellikleri de başka yerde görülmemiş bir şekilde ortaya dökülüyor: Che, ne kadar acı olursa olsun hakikate büyük bir bağlılık göstermiştir. Bu bağlılığını her daim koruduğu bir gerçek, fakat özellikle tanıklık ve tarihsel anlatılarında bunun daha da önem kazandığı görülüyor. Çeşitli yazılarda bu özelliğinden defalarca bahsedilmiştir:

Herkesin kendi eğitim ve tarzına uygun olacak şekilde, kendi becerebildiği kadarıyla birkaç sayfa yazdıktan sonra, buradan gerçek olgulara atıfta bulunmayan her bir kelimeyi çıkarabilmek için son derece ciddi bir özeleştiri yapmasını rica ediyoruz. (33)

Bu da gereksiz sıfatların, fiillerin ve cümlelerin kullanılmasına yer verilmeksizin, olayları ve anlatının kahramanlarını temiz bir dille anlatmak anlamına geliyordu. Che cafcaflı kelimelerden hoşlanmaz, yazdıklarında sanki bir yol kenarında alçak sesle bir şeyler anlatıyormuş gibi, yumuşak ve hafif bir ton kullanırdı.

Yazıları üzerinde yaptığımız bu genel inceleme sayesinde Ernesto Guevara'nın, edebiyatı kendi kişiliğinin ve yaşamının bir parçası yapabilmeyi başarmış bir yazar olarak hem insani yanını hem de sahip olduğu değerleri görme imkânı elde etmiş bulunuyoruz.

Kaynakça

1. Fernández Retamar, Roberto: *Sobre Pasajes de la guerra revolucionaria, Casa de las Américas* içinde, no. 206, Ocak-Mart, Havana, 1977, s. 108.

2. Guevara de la Serna, Ernesto: *Otra vez*, s. 173.

3. Mañalich Suarez, Rosario: "La competencia literaria en Ernesto Che Guevara", *Bimestre Cubana* dergisinde, Havana. İnternetten erişilebilir: <http://www.bimestrecubana.cult.cu/articulo.php?id=155>. Son erişim tarihi: 18 Mayıs, 2009.

4. López Valero, Armando: "Repensando la competencia literaria. Hacia una orientación axiológica", *Puertas a la lectura* dergisinde, Eylül-ekim, Universidad de Murcia, 2000, s. 89-94. Makaleye İnternetten erişim mümkün: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=206251>. Son erişim tarihi: 30 Nisan, 2009.

5. Guevara de la Serna, Ernesto: "Poesía", *Sobre arte y literatura* içinde, s. 13-27.

6. Castro, Fidel: "Una introducción necesaria", *El Diario del Che en Bolivia* içinde, Instituto Cubano del Libro, Havana, 1968.

7. Taibo II, Paco Ignacio: "El Che era grafómano", Silvina Friera'nın *Página 12* gazetesinin "Cultura & Espectáculos" ekindeki röportajı, 14 Eylül 2007. Şuradan erişilebilir: <https://www.pagina12.com.ar/diario/suplementos/espectaculos/4-7616-2007-0914.html>. Son erişim tarihi: 30 Nisan 2009.

8. Guevara de la Serna, Ernesto: *Notas de viaje*, Casa Editora Abril, Havana, 1973, s. 17-18.

9. Belie, Oldrich: *Introducción a la teoria literaria*, Editorial Arte y Literatura, Havana, 1983.

10. Guevara de la Serna, Ernesto: "La rebelión de los colgados",

Sobre arte y literatura içinde, s. 51.

11. .....: "Martín Fierro", *Sobre arte y literatura* içinde, s. 42-43.

12. Mañalich Suárez, Rosario: A.g.e.

13. Casaus, Víctor: *Defensa del testimonio*, Editorial Letras Cubanas, Havana, 1990.

14. Guevara de la Serna, Ernesto: "Carta a Sábato", Nisan, 1960. İnternetten erişilebilir: <https://www.juventudguevarista.com/apartados/carta%20a%20sabato.htm>. Son erişim tarihi: 18 Mayıs 2009.

15. Piglia, Ricardo: "Tesis sobre el cuento". Heras León, Eduardo (derleyen): *Los desafíos de la ficción (técnicas narrativas)* içinde, Havana, Casa Editora Abril, 2002, s. 476.

16. Burroway, Janet: "Punto de Vista", birinci kısım, Heras León, Eduardo (derleyen): *Los desafíos de la ficción (técnicas narrativas)* içinde, s. 159.

17. Henríquez Ureña, Camila: "El Ensayo", *Invitación a la lectura* içinde, Editorial Pueblo y Educación, Havana, 1970.

18. Guevara de la Serna, Ernesto: *El socialismo y el hombre en Cuba*, Editora Política, Havana, 1988, s. 26.

19. A.g.e., s. 20.

20. Borrego, Orlando: *Che, el camino del fuego*, Ediciones Imagen, Havana, 2001, s. 378.

21. Fernández Retamar, Roberto: *Recuerdo a ...*, s. 72.

22. Tamayo, Leonardo: "Soy lo que soy, gracias al Che", Baja la piel del Che içinde, Centro Cultural Pablo de la Torriente Brau, Havana, 2005, s. 118.

23. Guevara de la Serna, Ernesto: *Otra vez*, s. 173.

24. A.g.e., s. 172.

25. Borrego, Orlando: *Che, el camino del fuego*, s. 410.

26. Aynı eser içinde.

27. Guevara de la Serna, Ernesto: "Carta a Armando Hart", 4 Aralık 1965, *Evocación* içinde, s. 177.

28. Vitier, Cintio: *Notas de viaje,* Prolog yazısı, Casa Editora Abril, Havana, s. 3-16.

29. Guevara de la Serna, Ernesto: *Otra vez*, s. 151.

30. .....: "Carta a la madre", 24 Eylül 1955, *Otra vez* içinde, s. 163.

31. Vitier, Cintio: *Notas de viaje,* Prolog yazısı, s. 7.

32. .....: *Pasajes de la guerra revolucionaria: El Congo,* Grijalbo Mondadori, Barcelona, 1999, s. 163.

33. .....: *Pasajes de la guerra revolucionaria,* Giriş yazısı, s. 4.

Kenar Notları

Che Guevara, tabiri caizse,
doğumundan evvel de vardı.
Che Guevara, söylemesi caizse,
ölümünden sonra da var olmaya devam etti.
çünkü Che Guevara insan ruhunda onurlu ve adil
olan ne varsa onun adından başkası değildir.

José Saramago
(Che Guevara portresi karşısında kısa bir düşünme)

İzin verin ahmakça görünmek pahasına da olsa söyleyeyim
gerçek devrimcinin kılavuzu
büyük bir sevgi duygusundan gelir.
Bu özelliğe sahip olmayan birinin
devrimci olması düşünülemez.

Ernesto Che Guevara
("Küba'da Sosyalizm ve İnsan")

Genç Guevara *Motosiklet G*ünlükleri'nin sonunda, o dönem yaşadıklarını ve ilgisini çeken şeyleri aktarmanın yanında bir de "Kenar Notları" adını verdiği bir kısım daha yazmıştı. Metinle doğrudan bağlantılı olmayan bu tuhaf bölümde kendi ölümüne dair

yaşadığı bir tür aydınlanmadan bahsediyordu.[66]

Yaşamını benzersiz bulduğum bir sanatçı üzerine yazmış olduğum bu kitaba şimdi ben de bir kenar notu ekliyorum. Elbette Che'nin ölümü hakkında yazmayacağım. Niyetim onun ilgi alanlarını özetlemek, genel kültürü ve insanlık değerleri ile alakalı birtakım yorumlarda bulunmak ve belki de kendisinin bile hiç düşünmediği bir konu olan Che'nin imgesinin devamlılığı hakkında bir iki kelam etmek ve bu sayede yaptığı işlerle büyüyüp gelişen karakter özelliklerini araştırabilmektir.

Edebiyat, değerler ve insan

Buraya kadar görülebildiği üzere genel kültür, özellikle de edebiyat ve sanat Guevara'nın çocukluğu, ergenliği ve gençliğinden itibaren Bolivya'da fiziksel ölümünün gerçekleştiği ana kadar insani değerlerin oluşumu ve gelişimi açısından hep çok temel birer kaynak görevi görmüştür. Fakat bu durum öyle tesadüfen ve kendiliğinden gelişerek değil, Che'nin de kendi kişisel eğitiminin bilincinde olduğu bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Edebiyatın, duygular üzerinden yürüyen ve dolaylı bir şekilde sahip olduğu aksiyolojik bir işlevi daha bulunur. Zira bizlere olası gerçekliklerin yer aldığı evrenler sunmanın yanı sıra insanlık durumuna dair düşünme ve araştırma imkânı da sağlar. Okur, kitap üzerinden bu gerçek veya kurgusal dünyaları analiz edebilir ve bu gerçekliklere dair kendi yorumlarını geliştirebilir.

Moncada'nın kahramanı ve Casa de las Américas organizasyonunun ilk başkanı olan Haydée Santamaria kahramanımızla öldükten sonra zihninde yaptığı bir konuşma sırasında Che'nin hayat karşısındaki tavrını çok iyi özetleyebilecek bir fikir ortaya atmıştır:

Sen eşsiz bir şeyi, kendini yarattın. (1)

Tıpkı bir heykeltıraşın fırçasıyla taşı parlatması gibi günbegün cilalanan iradesi ve karakter yapısıyla her zaman kendisini bir insan olarak daha iyiye götürebilmekti onun amacı. Che'nin

66 Daha sonra doğru çıkacak olan bu aydınlanmayı şöyle belirtiyor: "Nefretin ve mücadelenin mükemmel bir göstergesi olarak yumruğunuz ve çeneniz bağlı şekilde öleceksiniz." (s. 116)

kişiliğinin en belirgin ve önemli özelliklerinden biri budur.

Eğer yazıları kendi yaşamını çok güzel bir şekilde yansıtmanın yanında bir insan olarak büyüyüp gelişmesinin ve vicdanında yaşanan dönüşümlerin de bir tarihini sunuyorsa, bu yazıların aynı zamanda adada yaşadığı toplumsal sürecin de bir tarihsel yansıması olduğu söylenebilir. Kübalı filozof Fernando Martínez Heredia'nın da belirttiği gibi, "Guevara'nın düşünceleri, 60'lı yılların Küba Devrimi'nin ilk teorik oluşumlarıdır". (2) Aynı zamanda Che'nin günlük tavırları da ilkelerini muhafaza edebilmek adına her gün sürdürdüğü nöbet halinin ve kişisel mücadelenin de bir kroniği olarak görülebilir. Zira bu ilkeler, kendisini özgün bir devrimciye ve daha bütünlüklü bir varlığa dönüştürecek olan bir ahlak çizgisinden meydana gelmekteydi.

Che'nin siyasi, askeri ve iktisadi kavramlarından çokça bahsedildi, ancak düşüncesinin kalbini ve esasını oluşturan şey aslında ahlak anlayışıydı. Che üzerine çalışan araştırmacılardan birinin bu konu üzerinde ısrarla durması da bundandır:

Bu adamın iktisatta, siyasette, askerlikte veya kültür-sanat alanında insanlığa duyduğu ilgisinde başlangıç ve bitiş noktası olarak aldığı tek bir yaklaşım bulunmuyor. (3)

Genç Guevara'nın okudukları üzerinden giderek bir Felsefe Sözlüğü yazmaya başladığı zamandan beri odak noktası her zaman insan olmuştur; bu sözlük üzerine çalışan araştırmacının konu hakkında yaptığı beyanı hatırlayalım: "Tuttuğu tüm defterlerde insanın tarihte ve toplumda aldığı rolü bulma çabası yer alıyor". Hiçbir zaman bir anlaşma formunda düşünmediği, fakat hem söylediklerinde hem yazdıklarında görülebilen, kişisel bir ahlak anlayışı geliştirdiğini söylemek doğru olacaktır. Bu anlayışın en bütünlüklü biçiminin, "Küba'da Sosyalizm ve İnsan" başlıklı yazısında anlatılan yeni insan kavramında görüldüğü söylenebilir ama bunun pratik anlamda en iyi görüleceği yerler hem kendisini tanıyan kişilerin onun hayatı hakkında kaleme aldıkları tanıklık yazıları ve anekdotlar hem de kendi yazıları olacaktır. Yani kısacası Guevara'nın düşüncelerini birleştirip bütünleyen, içindeki ahlaksal öğelerdir aslında.

Sahip olduğu değerler, insan yaşamına gerçek bir anlam atfedebilmeyi mümkün kıldıkları için yaşamı boyunca kendisi için

her zaman bir tür davranış pusulası olmuştur. Her bireyin ahlakı kendi kişisel tarihinin ve kültürünün bir sonucudur zira değerlerin oluşumu ile kültürün arasında yakın bağlar bulunduğu yadsınamaz. Che, bugün tanıdığımız ahlaki kişiliğinin oluşumunu, kendi dünya anlayışında asli gördüğü değerleri muazzam bir düzeyde benimseyebilmiş olmasıyla sağlamıştır. Bu değerler onun eylemlerinde ve davranışlarında kendilerini hep gösterdikleri gibi Che'nin eriştiği ruhsal gelişim seviyesinin de bir ifadesi sayılırlar. Che Guevara'nın davranış biçimini gösteren ve okuduklarında, yazdıklarında ve hayat karşısındaki tavrında her zaman belli olan estetik değerleri sahip olduğu ahlaksal ilkelerle yakından ilişkiliydi. Haydée Santamaria Che'nin kendi kendisini yarattığını söylerken aslında kendi eylemlerinin öznesi olabilmesini sağlayan ahlaki motivasyonlarına dayandırdığı davranış biçimini bilinçli bir şekilde düzenleyebilme özelliğinden bahsediyordu.

Guevara'nın bütün varlığı, çocukluğundan tam olgunluk çağına varana kadar uzun bir öğrenme süreci olarak tanımlanabilir. Bir insanın sahip olduğu değerlerin oluşmasının kişinin kendisini bilinçli bir şekilde düzenlemesi ve kendisine sağlam bir değer hiyerarşisi kurmasından oluşan toplumsallaşma sürecinden geçmesiyle gerçekleştiği bilinen bir gerçek. Kişinin ahlaki ve kişisel gelişiminin bir öğrenme süreci gerektiğini söylersek de yanlış olmaz. Guevara'nın yaşam boyu öğrenim sürecinde yararlandığı esas araçlar okumaları ve seyahatleri olmuştur. Ancak Uruguaylı yazar Eduardo Galeano'nun da belirteceği üzere, Guevara'nın deneyiminde eylem ve söylem her zaman birbirine sıkı sıkıya bağlı olmuştur. Öğrenimini yalnızca kitaplar üzerinden değil, aynı zamanda günlük pratiklerle, bir insan olarak her zaman kendi kendini mükemmelleştirme çabasıyla ve kendi kendini eğitme süreciyle de gerçekleşmiştir.

Sahip olduğu değerleri yaşamı boyunca muhafaza edebilmek için verdiği kişisel savaşa ve sürekli olarak bir nöbet halinde bulunmasına tanıklık edecek sayısız pratik örnek bulunuyor. Davranış biçimiyle alakalı olarak edindiği değerleri göstermeye çalışmak, gereğinden fazla spekülatif bir iş olacağı gibi bu kitapta geçen çok sayıdaki yoruma, anekdota ve Che Guevara hakkında oluşmuş geniş kaynakçaya başvurmak da zaten yeterli gelecektir.

"Küba'da Sosyalizm ve İnsan" başlıklı yazısında tanımladığı ve toplumla birlikte dönüşen, acı çeken, kendini inandıklarına adayan, feda eden ve kendi elleriyle yarattığı eserden zevk alan yeni insan pek çokları için Guevara'nın kendi kişisel hayatının bir kopyasıydı.

Bir gün Che'nin hayatıyla yakından ilişkili birisine Che'nin kusurlarını sordum ve bana hiç beklemediğim, çok net bir karşılık verdi: "Sıfır. Hiçbir kusuru yoktu".

Ernesto Guevara'nın olumlu özelliklerinden bahsederken illa ki hiç mi olumsuz özelliği yok diye soruluyor. Her insan gibi onun birkaç tane olumsuz yanı olması gerekirdi. Kendi yazdığı kitapların bazılarında pot kırdığı, haksız yere öfkelendiği, şüphe duyduğu, korktuğu, ümitsizliğe kapıldığı, inatçılık ettiği, yabancı olduğu yerlerde komples duygusu hissettiği, karşısındaki kişiye duyduğu şefkati görünür bir biçimde ifade edemediği, kısacası devrimci çalışmalarını ve kişisel çabalarını o an için sekteye uğratmış ya da zedelemiş bazı insani tavırlar sergilediği anlardan bahsettiği oluyor. Kendisini idealize edenlerin söylediği gibi kusursuz bir insan olsaydı kendisini eğitme, öğrenmeye hep devam etme, iradesini kuvvetlendirme ve kendisine yine kendini daha büyük bir insan yapacak hedefler koyma ihtiyacı duymaz ve elbette gerçekten bir insan olmuş olmazdı. Ama esas önemli olan, koşullar aleyhine işlediği zamanlarda bile hiç yorulmamış, kendini kandırmamış ve her zaman savaşmış olmasıdır.

Guevara kendi kendini eğittiği süreçte, vicdanı ile çile çeken inzivacı tavrını birleştiren bir tür yaratıcı gibi yaşamıştır. Kendi kendini mükemmelleştirmek ve değerlerini doğrulamak için edebiyatı ve devrimci *praksisi* kullanmıştır.

Edebiyat, seyahatler, gerçeklikle kurduğu bağ, hem eleştirel hem özeleştirel bir ruh geliştirebilmiş olması, bütünlüklü bir kültür edinmişliği, devrimin teorisine de pratiğine de dogmatik olmayan bir yerden yaklaşması, ahlaksal ve estetik değerleri insanın büyüyüp gelişmesini mümkün kılacak şekilde benimsemesi, kültürel bir kimlik oluşturmuş olması, devrimci bir hümanizmin ve güçlü bir adalet duygusunun varlığı, Fransız yazar ve filozof Jean-Paul Sartre'a Guevara'nın kendisi duysa onun bile yüzünü kızartacak kadar yüceltici olan o meşhur iltifatı yazdırmaya iten özellikleri olmuştur:

Gerçekten bu adamın yalnızca bir entelektüel değil, aynı zamanda kendi döneminin en bütünlüklü şahsiyeti olduğunu düşünüyorum. (4)

Che imgesi ve devamlılığı

Her ne kadar edebiyat her zaman hayatının en öncelikli alanlarından biri olmuşsa da, başka sanatsal ifade biçimleri de Guevara'nın dikkatini çekmiştir. Bunlar arasında plastik sanatlar, tiyatro, sinema ve fotoğrafçılık sayılabilir.

Sanat beğenisi

Aborijin eserlerde (Maya, Aztek, İnka) kullanılan teknikler ya da Rivera, Tamayo, Siqueiros ve Orozco adlı ressamlar üzerine yaptığı ve yukarıda daha evvel bahsetmiş olduğumuz yorumlarını hatırlamak sanata verdiği değeri anlamak adına kâfi gelecektir: "En çok Siqueiros'tan etkilendim," diyordu ressamlardan bahsederken. Yine bu konuda aydınlatıcı olacak anekdotlardan biri de Lima Ulusal Kütüphanesi'nde Granado ile birlikte "Miguel Ángel'den Picasso'ya" adlı bir İtalyan sanatı sergisini ziyaret ettikleri sırada gerçekleşiyor:

Birkaç modern sanat tablosunun önünde duruyorduk. Ernesto'ya dedim ki ben bu acayiplikleri birbirinden ayırt edemiyorum. O da gayet ciddi bir şekilde dönüp benimle aynı fikirde olmadığını, bir şeyi beğenebilmem için anlamam gerekmediğini söyledi. Eğer incelemeye başlarsam bazılarının diğerlerine nazaran daha çok hoşuma gideceğini de ekledi. Her bir tabloyu dikkatle incelemeye koyuldum ve bir süre sonra kontrastları, renkleri, biçimleri ve çıkardıkları farklı etkileri ayırt etmeye başladım. Ernesto'ya da söyledim hangilerinin daha çok hoşuma gittiğini. Kataloğu açıp baktı ve açıkladı: "bu hoşuna giden beş tablo arasında dördü Picasso'nun, biri de Pisarro'nun". (5)

Küba devrim hükümeti bakanı olarak yaptığı geziler sırasında bir gençlik rüyasını da gerçekleştirme fırsatı buldu: Paris ve Roma'yı ziyaret etti. Afrika'da uzunca bir süre dolaştıktan sonra bir gün boyunca Fransa'da kaldı ve tam dört saatini şehrin çok önemli bir mekânında geçirdi: Louvre Müzesi'nin resim

salonlarında El Greco'nun, Rubens'in, Leonardo Da Vinci'nin eserlerini ve özellikle de *Mona Lisa* tablosunu uzun uzun inceledi. Roma'ya ise bir gün gerekli belgeleri taşımadan üstelik beş parasız bir şekilde gitti, fakat buna rağmen şehirde dolaşıp Aziz Petrus Meydanı'nda bulunan Aziz Petrus Bazilikası'nı, Kolezyum'u ve Barok döneminden kalma Trevi Çeşmesi'ni ziyaret etmeyi başardı.

Zaman zaman da Einstein'ın *Potemkin Zırhlısı* gibi meşhur sinema eserlerini de görme imkânı bulduğu da oluyordu. Guatemala'da kaldığı süre içerisinde yine şu yorumları yapmış:

Gringo *beni Rimski-Korsakov'la ilgili Rus bir filmi izlemeye davet etti. Müzikler çok güzeldi, şarkı söyleyen bir kadın vardı, epey duygulu söylüyordu, ama her zamanki gibi olay örgüsü çok ağır ve yavaştı. Oyuncular da rollerini çok iyi kotaramamıştı; sadece esas karakter iyiydi, gayet doğaldı.*[67]

Yazılarında da yine filmlere ve film karakterlerine referanslar yapıyor. Aleida March'ın *Evocación* adlı kitabında da Küba'daki film kütüphanesine yaptığı ziyaretlerden bahsettiği yerler var.

Özellikle Kongo harekâtından sonra kendisinin korumalığını üstlenen Ulises Estrada'nın Che'nin bir süre gizlenebilmek için gittiği Prag yolunda Kahire üzerinden yaptıkları kısa süreli aktarmaya dair anlattığı anekdot da epey ilgi çekici: Che bir an sıvışıp eski kente çıkıyor ve Tokyo Olimpiyatları hakkında ilgisini çok çekmiş olan bir filmi görmeye gidiyor:

Che, ikimizden oluşan grubun başkanı ilan etmişti beni. Çok yorulmuştum, biraz kestireyim dedim. Uyandığımda yoktu, kendisini aramaya koyuldum. Birdenbire aklıma geldi: Filmi izlemeye gitti bu, dedim. Sinemaya gidip bakındım, oradaydı. Gittim arkasına oturdum. Beni görsün diye hareketler yapmaya başladım. Fark eder etmez ayağa fırladı ve dışarı çıktı. Dışarıdayken de "Ne büyük hata ettim, hakikaten... Bir daha olmaz, başkan," dedi. Mekâna gitmesiyle nasıl bir risk almış olduğunu konuştuk. Çok tehlikeli bir disiplinsizlik ettiğini ve güvenlik önlemlerini çiğnediğini hiç çekinmeden kabul etti. (6)

Yeni Latin Amerika Sineması'nın ve Küba Ulusal Ödülü'nün kurucularından Alfredo Guevara, Che ile edebiyata ve sinemaya dair

67 Bkz. *Otra Vez* (Tekrar Yollarda), s. 45.

yürüttükleri uzun sohbetlerde Che'nin konuyla alakalı yazılı eserlerin filmlerinin yapılması gerektiğini savunduğunu, buna karşılık Alfredo Guevara'nın da sanatsal dil farklılıkları yüzünden bu çabaların olumsuz sonuçlandığı pek çok örnek vererek kendisine karşı çıktığını anlatıyor.

Che, tiyatroya karşı da büyük bir ilgi duyuyordu; dünya sahnelerinin klasik tiyatro eserlerinin azılı okurlarındandı.[68] Guatemala'dayken tiyatro üzerine şöyle bir not almış: "Sofokles'in *Elektra*'sını izledik bir yerde, çok kötüydü". (*Otra vez* içinde, s. 46)

Bir başka seferinde Küba'nın temsilcisi olarak Birleşmiş Milletler'i ziyaret ettiğinde, buradaki Küba Temsilciliği'nde kalmıştı. O sırada New York'ta ikamet etmekte olan Kübalı ressam Julio Girona, kızı Ilse'nin o dönem Küba diplomatik görevinde çalışmakta olan halasını araya sokarak Che'yle tanışmaya gittiğini anlatıyor. O sırada on dört – on beş yaşlarında olan genç kadın, geldiğinde Che'yi bir halının üzerine uzanmış buluyor.

Che, kendisini yere, yanına oturmaya davet etti. Elindeki kitapları görünce sordu:

– Ne olmak istiyorsun sen bakalım?
– Oyuncu olmak istiyorum.
– Pekâlâ. O zaman sakın ismini değiştirip Mary Brown falan koymalarına müsaade etme. Ilse Girona çok güzel bir isim. *(...)*

Bir genç delikanlı geldi, üst manşette Che'nin Birleşmiş Milletler ziyaretinin haberi olan bir gazete getirdi. Che, gazeteyi eline aldı, açtı ve oturduğu yerden doğaçlama şekilde uydurduğu bir haber okumaya başladı yüksek sesle: "Dün gece Broadway'de oyuncu Ilse Girona, bir Çehov oyununun prömiyerini gerçekleştirdi. Genç oyuncu, üç kız kardeşten birini canlandırdığı rolünde müthiş bir başarı göstererek büyük yeteneğini sergilemiş oldu". (7)

---

68 Bkz. Bu kitabın Okumalar kısmında listesi verilmiş olan ve Che'nin karısından kendisine ulaştırmasını istediği klasik drama metinleri. Ayrıca bkz. Tanzanya'da bulunduğu sürede karısıyla bir araya geldiği dönemde çekilen fotoğrafı. Burada kapağında *Strindberg/Tiyatro* başlığı seçilen bir kitabı birlikte okudukları görülüyor. Kitap, İsveçli ünlü tiyatro yazarı August Strindberg'e (1849-1912) ait. Kendisi ayrıca *La señorita Julia* (1889) (Bayan Julie – ç.n.) adlı eserin de yazarıdır.

Guevara Meksika'da ve kaldığı başka ülkelerde, hayatını kazanmak için diğer işlerin yanında bir de büyük şehirlerin sokaklarında dolaşarak fotoğrafçılık yapmıştı. Ayrıca yine Maya ve Aztek kültürleri gibi ilgisini çeken şeylerin bulunduğu yerlerin, spor etkinliklerinin vs. fotoğraflarını çekerek foto haberler de hazırladı. Bu fotoğraflar incelendiğinde uygun tonlamaların kullanıldığı, detayları görebilen keskin bir bakışı olduğu, dikkat çekici kompozisyonlar oluşturduğu görülüyor. Bu da imgeleri sanatsal bir anlam katarak ifade etmek istediğini ortaya koyuyor. Bu fotoğrafların bazıları hem Küba'da hem ülke dışında çeşitli sergilerde kullanıldı; ayrıca *Tekrar Yollarda* kitabının görselleri arasında da yer alıyorlar.[69] Fotoğrafçılığı çok sevdiği için yurt dışına yaptığı seyahatlerde yanında resmi fotoğrafçılar götürmezdi. Hangi düzeyde olursa olsun, bir görüşmenin ortasında ilginç bir kare görürse birkaç saniye durup fotoğraf çekmekten de kaçınmazdı.

Sanat ve edebiyatta Che imgesi

Che Guevara'nın yaşamı, imgesi ve hatırası, tanınmış entelektüeller ve sanatçılar kadar, halktan gelen pek çok sıradan insan tarafından da sayısız kez kullanılmıştır. Bunların arasında kendisinin yaşamındaki eylemleri üzerinden ortaya çıkmış olan çok sayıda eser bulunuyor olsa da, çoğunluğu ölümünden sonra yapılmıştır.

Kimileri Che'nin duygusal hatırasının bir mite, efsaneye, turistik bir araca dönüşmesini nerdeyse bir hata olarak görüyor. Yüzünü gömleklere, posterlere, pankartlara basmayı kendisine hakaret; resminin kâğıt paralara, bozukluklara, dini inanç kartlarının üzerine konarak hatırasının turistik hale getirilmesini çok büyük bir kabalık olarak alıyorlar. Che'nin yaşamı ve imgesinin bütün dünyaya yayılmış olduğu bir gerçek. İster sanatsal, siyasi, tarihsel, propaganda amaçlı, ister sadece ticari amaçlı olsun sıradan insanlara pek çok açıdan yaklaşmış olması artık hiç değişmeyen bir gerçek olarak kalacak. Eğer kitle iletişim araçlarında, kitlelerin duygusal hafızasında, sanatsal ve edebi alanlarda gösterildiği mecralarda ne kadar tekrarlandığına bakacak olursak, dünya çapında en çok görülen figürlerden biri olduğu anlaşılacaktır.

---

69 Bkz. *Otra Vez* kitabının görsel tanıklık bölümü, s. 83-117.

Büyük basın yayın kuruluşlarının 20. yüzyıla ve son milenyuma en çok damgasını vurmuş kişileri seçmek adına gerçekleştirdikleri anketlerde Guevara'nın en çok tanınırlık sahibi olanlar arasında her seferinde şaşmaz bir şekilde yer alması tesadüf değil.

Che'nin görüntüsüne birbirinden çok farklı sahnelerde rastlayabilirsiniz. Uluslararası bir toplum forumundan tutun, 1968 yılının Mayıs ayında Fransa'da gerçekleşmiş ayaklanmalar gibi birtakım sokak isyanlarına kadar her yere yayılmıştır. Üzerinde resminin bulunduğu bir pankart Chiapas'taki gerillaların haykırışları arasında da görülebilir, bir üniversite meydanında da. Bu görüntüden Avrupa solu kadar, Latin Amerika'daki devrimciler ya da değişim süreçlerini işletenler de yararlanabilir. Kimileri, onu yoksulların kurtarıcısı İsa olarak görür, kimileri ise bir maceraperest ya da devrimci kişiliğin ve ahlaki paradigmadaki saflığının bir sembolü olarak algılar.

Örnek bir davranış sergilemesi, taşıdığı insani değerleri yansıtabilmiş olması, iktidara karşı çıkması, başka insanların onuru ve özgürlüğü adına kendi yaşamı dahil her şeyi feda etmiş olması, haince öldürülmesi, ellerinin kesilmesi, yas tutulması için bir yeri olmaması amacıyla cansız bedeninin yıllarca kayıp olması, hatta düşmanlarının eylemlerine kadar her şey efsanesini daha da büyütmüş, ölümünden sonraki görkemini daha da sağlamlaştırmıştır. Henüz diktatörlerin insanları "kaybetme" pratiğinin yaygınlaşmadığı bir dönemde tıpkı Eva Perón gibi bedeni gizlenen meşhur figürler arasında yerini almıştı o da. Fakat gerçek olan bir şey var ki o da Che'nin de aborijin liderleri Lautaro ve Túpaj Katari ile aynı efsaneyi paylaşarak yanan ateşiyle birlikte artık adeta bir Prometheus'a dönüşmüş olduğudur.

Sözlü destan, efsane, mit

Fakat Che hakkındaki efsanelerin hepsi ölümünden sonra ortaya çıkmadı.

Küba dağları ve düzlüklerinde verdiği mücadeleden beri askeri zaferleri, karakteri, sadeliği, mütevazılığı, ilişki kurma biçimi, adalet duygusu ve örnek ahlak anlayışı sayesinde, etrafı kendisini efsanevi hale getiren sayısız tanıklık ve anekdotla dolu, sevilen ve saygıdeğer bir insana dönüşmüştü. Ta o zamanlar Küba adasında

bu efsane dolaşıp duruyor, hatta bazen eylemlerinden bile önce gelerek kendisini her an her yerde bulunabilen bir varlığa dönüştürüyordu: *Bu fabrikayı Che başlattı; şu kesme aletini kullanarak bizimle birlikte yüz* arroba[70] *şeker kamışı kesti; şu duvar bloğunu o yükseltmiştir; burada çuvallarla mal taşıdı; Ekim Krizi yaşandığı zaman şu mağaranın içindeydi; Küba ulusal satranç şampiyonasını şu satranç masasında oynayıp kazandı; Kongo'da sıtmaya yakalandığında ben de onunla birlikteydim; astımı yüzünden artık yürüyemeyecek hale geldiği zaman onu ben taşımıştım; tek üzüldüğüm şey Bolivya'da düştüğü zaman onun yanında olmamak.*

Haince öldürülmesinin ve bedeninin ortadan kayboluşunun yarattığı duygusal etki ile birlikte bu popüler hikâyelerin büyüyüp yayılması daha da hız kazandı. Kendisinin Vallegrande'deki ölümüne şahit olanlardan aralarında esir alanlar ve bölge sakinlerinin de bulunduğu pek çok kişi, yine ona ait birtakım şeyleri ayırıp sakladılar: Bu bazıları için bir saat, kimisi için bir tutam saç, bir çorap ya da bazen yalnızca o açık kalmış bakan gözlerinin anısı oldu. Tıpkı yana kaykılmış İsa tablosuna benzer bir pozisyonda boylu boyunca uzanan o cansız bedeni kimileri için sanki bu ilahi pozisyon onun ölümsüzlüğünün garantisiymiş gibi görüldüğünden ölümünden sonraki ününün artmasına da katkıda bulunmuştu.

Üzeri toz ve kanla kaplı cesedini yıkayan hemşire Susana Osinaga, artık evindeki salonun duvarında asılı olan portresinden kendisine sürekli bakacak olan o açık kalmış gözlerini hiç unutmuyor. Kendisinin biyograflarından bazıları onun bedenini de tıpkı Rembrandt'ın ışık ve gölgeyi yansıtabildiği kadar, ölümü de çok iyi anlatabilmesiyle meşhur olan *Anatomi Dersi* adlı tablosundaki gibi incelemeye açık bir şekilde ifade ediyorlar. Kimileri için ise hâlâ Señor de Malta Hastanesi'nin yıkamahanesindeki su havuzunda sırtüstü duruyor o. Belki de bu yüzden yıkamahanenin girişinde hastanenin bahçıvanı tarafından "Che yalnız kalmasın diye" ekilmiş olan iki ağaç yükseliyor. En son yer aldığı savaştan önce kendisiyle en son konuşan kişinin ailesinden kalanlar

---

70 Arroba: Eski bir İspanyol ağırlık ölçü birimi. Yaklaşık olarak 11 kilograma denk gelir – ç.n.

da benzer açıklamalarda bulunuyor: "Kendisi için her gün dua ediyorum," diyor Virginia Cabrita, "o bana yardım edeceğine söz vermişti. İnanıyorum, bir gün beni bu yoksulluktan kurtaracak". Cesedinin kalıntılarının hummalı bir çalışmayla arandığı sırada Vallegrande topraklarında yüzlerce delik açıldığı zaman burada çakan şimşekler ya da yağan bir yağmur bile ondan gelen işaretler sayılırdı: "Che rahatsız edilmek istemiyor," denirdi.

La Higuera köyü yakınlarındaki bir dağ parçası "Che'nin beresi" adıyla biliniyor. Yakalandığı gün çıktığı astım yürüyüşü sırasında uzandığı söylenen yolun taşlarından onlarcasını kişisel hatırası olduğu için saklamak amacıyla alanlar oldu. Pek çok kişi bu taşlardan mucize yaratmasını, gerekli ihtiyaçlarını yerine getirmesini diliyor, üzerlerine mumlar yakıyorlar: Çünkü o, La Paz'daki çeşitli inanış merkezlerinin "Doktor Ernesto"su; bu sert toprakların yüzlerce sakinine göre "La Higuera'nın San Ernesto"su hâlâ.

Bolivya dağlarında dolaşmış olan, zincirleme mektuplarla beraber siber âlemde belki biraz daha yaygın başka bir efsanenin adı ise "Che'nin Laneti". Bu efsaneye göre Guevara bir şekilde hem kendisinin hem de gerilla savaşçılarının ölümüyle ilişkisi olan herkesle hesabını kapatmak için geri geliyor. Bu yolun kenarına yerleşik taşlar da yine bu popüler anlatıya göre Che'nin adeta intikam almaya gelen bir Viracocha gibi geri dönüşünün habercisi oluyor.

La Higuera'da öldürüldüğü küçük okul, ellerini kestikleri Señor de Malta Hastanesi ve yaklaşık 30 yıl boyunca gömülü olduğu mezar, devrimin hem ziyaret edildiği hem yeniden doğrulandığı mekânlar olageldiler. Bu halkın, içinde kahramanlarını yaşattığı muazzam bir duygusal hafızası var: Che, uluslararası seviyeye yükselmiş bir halk miti ve ister dini ister sembolik bir anlamla anılsın, pek çokları için umudun temsilcisi olmuş durumda.

Edebi destan

Che üzerine çalışan araştırmacılar onun yaşamına ve eserlerine yaklaşabilmek adına, dünya çapında akademik sınırların ötesine geçen sayısız yöntem oluşturdular: Halka açık akademik poziyonlar, vakıflar, çeşitli çevreler, atölyeler, internet siteleri kurdular. Tarihi, edebi ve basınla alakalı bir alıntılar seli arasında Che her daim hem haber hem de bir sır olacaktır. Başka topraklara

savaşmaya gittiğinde olduğu gibi, ölümünden sonra kendisini ortadan kaldırdıklarında da böyle olmuştur. Tıpkı cesedinden kalanların aranması, bulunması ve nihayetinde Küba'da son mezarına gömülmesindeki gibi, birtakım düşmanlar ve haber ajansları tarafından Che'nin anıt mezarında bulunan parçalarının kendine ait olmadığı iddiası çıktığında da aynı şekilde kitlelerce haber konusu edilmiştir.

Belirsizliğinin yanı sıra, bu kahramanla ilişkili ya da kendisine atfen yazılmış edebi eserlerin hepsini belirlemek neredeyse imkânsız bir iş olacaktır. Bu gruba alınabilecek şiirler, denemeler, tanıklıklar, biyografiler, tiyatro oyunları, öyküler, romanlar ile çocuk ve gençlik oyunları saymakla bitecek gibi değildir: Guevara'ya atfedilenler, Che'nin karakter olarak yer aldıkları, Chevara'nın araştırma konusu edildikleri vs. şeklinde uzayıp gider bu liste. Kendi eserleri kadar, oluşmasını sağladığı engin edebi destan külliyatı da bugün artık dünya sanat ve edebiyat mirası arasında yer almaktadır.

Romantik Che?

Che'nin edebiyattaki Don Kişot karakteriyle arasındaki ilişkinin konu edildiği bölümde kendisinin, payına düşen dünyayı analiz ederken yararlandığı "romantik bakıştan" bahsettik. Onunki gibi bir kişilik için "romantik" sıfatının kullanılması duyanları güldürmesin. Küba bağımsızlığının öncüsü sayılan, 19. yüzyılın başında İspanyol dilinde yazan yazar ve gazetecilerin arasında en dikkat çekenler arasında yer alan José Martí de "hayat romantiktir," demiştir, "Romantizmi atarsanız hayatı atmış olursunuz".

Che, romantizmi bir edebi akım olarak bilir, bu akımın dünya çapındaki temel eserlerini bir iştahla okurdu. Bunu görebilmek için okuduğu kitapların bir kısmına bakmak yeterli gelecektir. Bu akımın kurucu isimlerinden olan, Alman yazar ve filozof Wolfgang von Goethe'ye olan hayranlığını (1749-1832) hiç gizlememiştir. Yalnızca eserlerini tekrar tekrar okumakla kalmamış, aynı zamanda hayatını da öğrenmek istemiş, çeşitli biyografilerini de okumuştur (en meşhur fotoğraflarından birinde Che, Küba gerilla savaşının orta yerinde bir astım nöbetinden yeni yeni ayaklandığı anlardan birinde yatmış, Emil Ludwig'in yazdığı Goethe

biyografisini okurken görülür). Yine Meksika'da bulunduğu süre-de okuduklarına dair aldığı eleştirel notlardan birinde, Alfonso Reyes tarafından yazılan biyografi kitabı *Trayectoria de Goethe*'yi (Goethe'nin Hedefi) değerlendirmiş, bu romantik yazarı açıkça belli ettiği bir hayranlık içinde "ustaların ustası," diye tanımlamış-tır. Benzer şekilde Pablo Neruda'nın *Evrensel Şarkı* adlı kitabında yer alan "Machu Picchu" şiirini incelemesinin üzerine bu bahsi geçen eserde "neredeyse Goethe tarzının kategorisine" dahil edi-lebilecek dizeler bulunduğunu belirtmiştir.

Fakat mesele yalnızca işin duygusal çekiciliği ya da Guevara'nın bu akıma ait olduğu düşünülen eserlere ve yazarlara dair bilgi sahibi olmasından ibaret değildi zira romantik terimi zaten yalnızca bu edebi alana ait olmadığı gibi, yerleşmiş inançların sorgulayıcısı Che de hiçbir "izm"in boyunduruğuna öyle uysallık-la girebilecek biri değildi. Brezilyalı yazar Michael Löwy gibi bazı araştırmacılar romantisizmi yalnızca edebi bir akım olarak değil, aynı zamanda 18. yüzyıl sonlarında endüstriyel kapitalizme ve burjuva toplumuna eleştirel bir yanıt olarak ortaya çıkmış ve ede-biyat, iktisat, siyaset ve felsefe alanlarında ifade bulmuş, çok daha geniş bir kültürel ve siyasi akım olarak kabul ederler. Hatta birta-kım araştırmacılar romantisizmin, bu akımın edebi ifade biçimiy-le birlikte sona ermeyip, kapitalizm ve bu toplumun oluşturduğu değerler var oldukça yaşamaya devam edeceği tezini savunurlar.

Guevara daha küçük yaşlarında kapitalizmin sömürgeci özü-nü kavramasını sağlayan kitaplarla tanıştığı andan beri bu sis-temin azılı bir eleştirmeni olmuştu. Alberto Granado, özellik-le Steinbeck'in *Gazap Üzümleri* adlı kitabı gibi ABD'nin içinde yaşadığı gerçekliği bütün acımasızlığıyla anlatan Kuzey Ameri-ka romanlarının Che'nin ilgisini çektiğinden bahseder. Guevara, sıkı bir edebiyat okuru olmasının yanında, siyasi iktisat ve felsefe de okurdu. Bu da kapitalizmi reddediş şeklinin bilimsel bir yanı olmasını sağlamış ve böylece yeni insan kavramını "Küba'da Sos-yalizm ve İnsan" yazısında tasvir edebilmiştir. Zaten daha sonraki dönemde Latin Amerika'da gerçekleştirdiği seyahatler sayesinde buraların gerçekliğiyle karşılıklı ilişkiye geçmiş olması da bu red-dediş tavrını daha da belirginleştirerek bunu artık daha bilinçli bir şekilde ele almaya başlamasına katkıda bulunmuşlardır.

Aslında duyguları akıldan üstün görerek öven her türlü edebi, sanatsal ve felsefi akım pratikte romantisizm olarak görülegeldi. Bu durum meseleyi kolaylaştırmak bir yana, aslında işimizi daha da zorlaştırıyor. Zira bu bakış, romatik olan her şeyi duyguların irrasyonel bir şekilde övülmesi, kapitalizm öncesi tarihin mantığını kullanmaksızın yalnızca duygulardan beslenen salt bir nostalji hissi olarak görmek gibi yanlış bir algıya götürebilir. Hâlbuki gerçekte romantisizm tarihi bize göstermiştir ki bu akım üzerinden mücadele veren devrimcilerin tutkusuna fikirler eşlik etmiştir hep. Öte yandan, romantisizmin dümdüz ilerleyen değil, çatallı bir yol olduğu da zaten kanıtlanmış durumdadır çünkü içinde iki eğilim barındırır: Birisi, geçmişi geri dönülmesi zorunlu bir yer olarak gördüğü için eskiye özlem duyan bir muhafazakârlıktır; diğeri ise bakışını günümüzü anlamak için geçmişe çeviren ve bu şekilde ütopik olana, yani geleceğe yürümeyi hedefleyen devrimciliktir.

Tarihin bize verdiği dersi unutmamamız gerekir: Romantisizmin kalbinde her zaman bu akımın en meşhur kurucularının isyankâr karakterleri ve özgürlük hasretleri yer almıştır. Temsilcilerinin çoğunluğu hapse girmiş, sürgün edilmiş ya da zalimlere ve baskılara karşı ayaklanmışlardır. Coğrafi açıdan birbirinden uzak şu üç örneği ele alalım mesela: İngiliz şair Lord Byron (1788-1824) Yunanistan'ın Türkiye'den ayrılabilme mücadelesi veren bağımsızlık savunucusu güçlerini bir araya getirebilmeyi başararak pek çok kişi için romantik kahraman idealinin vücut bulmuş hali sayılır. Kendisi bu topraklarda doğmamış olmasına rağmen gidip Yunanlılar kadar istekle çarpıştığı için, ateşlenerek bu ülkede vefat ettiği ana kadar birlik kumandanı unvanını taşımıştır. Lord Byron'ın gemisi de İspanyol sömürgeciliğine karşı savaşarak Amerika'nın İspanyolca konuşan milletlerinden büyük bir konfederasyon oluşturmayı amaçlayan büyük kurtarıcı Simon Bolívar'a atfen sembolik olarak *Bolívar* adını taşıyordu. Bir diğer devrimci de henüz on dokuz yaşındayken Soles y Rayos de Bolívar (Bolívar'ın Güneş ve Şimşekleri) adlı gizli örgüte katıldığı için ülkeden kaçmak zorunda kalan Kübalı şair José María Heredia'dır (1803-1839). Heredia Meksika'da bulunduğu süre içinde Goethe'nin ve Lord Byron'ın metinlerini çevirmiş

ve "En el Teocalli de Cholula" (1824) adlı şiiri kaleme almıştır. Bu şiirde dörtlük şiirinin biçimlerine uymamış, Amerika'nın İspanyolca dilinde eser veren ve estetik normlardan uzaklaşmayan çağdaşlarından farklı olarak içerik ve biçimde yenilikler ortaya koymuştur. Böylece romantisizmin İspanyol dilindeki öncüsü olarak kabul edilmeye hak kazanmıştır. José Martí de Heredia'yı Amerika'nın İspanyolca konuşulan topraklarının doğası ve tarihine hitap etme biçiminden dolayı Amerika'nın ilk şairi olarak görmüştür. Ayrıca yine "Niágara" (1824) ve "Himno del desterrado" (1825) adlı şiirleri de kaleme almış, "fiziksel dünyanın güzelliklerinden ve ahlak dünyasının korkunçluklarından" bahsetmiştir. 1827 yılında yine bir şiirinde Bolívar kuvvetlerini övmüş, bunun üzerinde ölüm cezasına çarptırılmış ve adadaki mal varlığına el konulması kararı çıkarılmıştır. Sömürge altındaki vatanının özgürlüğüne hasret duyarak sürgünde vefat etmiştir.

Son olarak da İspanyol devrimci şair José Espronceda'dan (1808-1842) bahsedelim. Espronceda, kendisi gibi suikastçı olan, gönüllü olarak sürgüne gitmiş ve 1830 yılında Paris'teki barikatlara katıldıktan sonra geri döndüğünde getirdiği kuvvetleriyle birlikte bozguna uğratılan başka bir kahramanın ölümünün intikamını almak için İspanya'da gizli bir örgüt kurmuştu. Kendisinin her zaman "aşk, özgürlük ve vatandan oluşan üç kat bir sarhoşluk" içinde yaşadığı söylenir. Geleneksel olarak hırsız ve acımasız bir deniz savaşçısı olarak görülen korsan karakterini alıp özgürlük için savaşan romantik kahramana dönüştürdüğü 1836 tarihli meşhur "Canción del pirata" (Korsan Şarkısı) şiirinin de yazarıdır. Pek çok kişi bu şiiri İspanyol romantisizmin lirik manifestosu ve aynı zamanda özgürlük aşkı ve onun içinde doğal olarak var olan toplumsal, siyasi ve dini başkaldırının bir sentezi olarak görür.

Peki ya düşersem,
Nedir ki yaşam?
Zaten kaybettim saymıştım
Esaretimden kurtulduğumda
Cesaretimle bir hışımla

(...)

Gemimdir benim hazinem
özgürlüktür benim Tanrım,
gücüm ve rüzgarımdır yasam,
Tek vatanım denizdir. (8)

Eğer en başarılı temsilcileri isyankârlardan, sanat ve edebiyattaki biçimlerin dönüştürücülerinden, kalıplaşmış düşüncelere karşı çıkanlardan ve tutkulu özgürlük âşıklarından oluşuyorduysa, o halde romantisizmin dünya edebiyat ve sanatında yer alan toplumsal ve siyasi temalara da girecek olması gayet mantıklıdır. Aynı şekilde modern kültür de romantisizmden büyük ölçüde şüphelidir. Kalıplaşmış düşüncelere karşı mücadele edebilme ve biçimsel özgürlüğün ve deneyselliğin kapılarını açık bırakabilme ihtimaline de pek inanmaz.

Ayrıca Amerika'nın özellikle Sakson olmayan, yani İspanyolca konuşan kısmı açısından romantisizmin ulusal edebiyatların oluşmasında ve kültürel kimliğimizin kuvvetlendirilmesinde birleştirici ve etkin bir rol üstlenmiş olduğunu belirtmek de önem taşıyor. Bunun kanıtını görebilmek için ise bu ülkeleri ve ulusal kültürlerini tanımlayan temel eserlerin romantik köklerini analiz etmek kâfi gelecektir.

O halde buraya kadar söylediğimiz şeylerle birlikte romantik kahraman fikrinin edebiyatta olduğu kadar, toplumsal ve siyasi yaşamda da iyiden iyiye sağlam bir yer edindiğini dikkate aldığımızda Che'yi romantik biri olarak düşünebilir miyiz?

Ernesto Guevara, gençlik yıllarından beri romantik kahramanın tipik özelliklerini taşıyor gibi gözüküyor. Daha çocukken bağımsız ve isyankâr bir karakter sergiliyor. Babası, *Mi hijo el Che* (1981) (Oğlum Che) adlı kitabında küçükken laf dinlemeyip evin saçaklarındaki kuşları kurtarmak için hayatını tehlikeye attığını duygulanarak anlatıyor. Ayrıca bu özelliklerinin de yine kendisi gibi canlı bir karakter olan annesinde her zaman karşılık bulduğunu da belirtmek gerek elbette.

Daha sonra zaten hem gerçek dünyada hem de okumaları ve yazılarındaki farklı dünyalardaki seyahatlere ve maceralara karşı duyduğu olağanüstü tutku bu bağımsızlık ve isyankârlık hissini, özellikle de burjuva toplumunun değerlerini ve o dönemin

toplumsal kabullerini reddedişini daha da belirgin halde yaşamasını sağlamıştı. Bu da öncelikle dış görünüşünde kendini belli etmeye başladı. Giyim kuşamı, aşırı tüketime, lükse ve paraya hor gözle bakması ve sonunda ezilenlerin yanında yer almasıyla da artık iyice oturmuştu.

Dünyanın derdine kendi kişisel sorunlarıymış gibi üzülen tipik, anlaşılmamış romantik karakteri andıran tutkulu bir genç olduğu su götürmez bir gerçek (sömürülen Şilili madencilerin durumuna gösterdiği tavırda ya da Amerika'yı birlikte gezmek konusunda ikna edemediği kız arkadaşını geride bırakıp gitmesinde bunun örnekleri görülüyor). Birinci günlüğün kitap/özetinde sevgilisine döneceğini söz verdiğini, onunla birlikte hayal kurduğunu ve kollarından kopabilmek ve yola çıkabilmek için son çare olarak Miguel Otero Silva'nın o özgürleştirici şiirinin gücüne başvurduğunu gördük. Bundan günler sonra kız arkadaşından gelen ayrılık mektubu üzerine ne yapacağını bilemiyor: Yalnızca acı çekiyor. Goethe'nin *Genç Werther'in Acıları* adlı romanının kahramanı gibi aşkına karşılık bulamadığı için intihar etmiyor, ama yaşadığı hisler üzerine düşünüyor, şiirler okuyor, bütün gece boyunca bu şiirleri mırıldanıyor. Fakat ertesi gün kendine geliyor ve sınırın karşı tarafına geçip yoluna devam ediyor çünkü Che için bireysel özgürlük ihtiyacı diğer her şeyden daha baskın çıkıyor.

Guevara, ailesinden para istemektense Amerika'daki uzun seyahatleri sırasında parasız kalıp en temel ihtiyaçlarını karşılamamayı yeğleyen bir gençti. Bu da kişisel bağımsızlığını ve eylem özgürlüğünü kaybetmemeyi ne kadar önemsediğinin bir göstergesidir.

Kolomb öncesi büyük medeniyetleri araştırdığı sırada öğrendiklerinden çok etkilenmiş ve bu medeniyetleri "aynı anda hem kadim hem yepyeni, tuhaf bir sükûnet" şeklinde tanımladıktan sonra şu sonuca varmıştır: "Eğer bu gezginin damarlarında Amerika kanı varsa, kendisinin geçmişten geldiğini görür; şimdi bakıp gördükleri, o henüz bir bebekken oluşturulmuş görüntülerdir". Kelimelere dökülmüş bu Amerika düşünü yüzeysel bir noktadan okur, genç Ernesto'nun Amerika yerlilerinin toplumdan dışlanmasına dair eleştirisiyle birlikte düşünürsek, bunların artık var olmayan bir idealin peşinden giderek zamanı nostaljik bir tavırla geri döndürme istediğinin ve gençlik isyankarlığının bir göstergesi

olduğu yanılgısına düşebiliriz. Ancak bir an durup düşünürsek Guevara'nın kendisinin bu fikri tek bir cümlede nasıl özetlediğini görebiliriz:

Amerika'nın yerli halkları, geçmişinizi geri alın.

Buradaki geçmişi geri almak (yeniden fethetmek) fikrini geleceği fethetmek olarak düşünmek gerekir: Bakışı ileriye dönüktür ve Amerika'yı anlayabilme umudu onu dönüştürebilme amacı taşır. Geri almak istediği geçmiş, kapitalizm devri ve yarattığı toplumsal değerler arasında sıkıştırılmış yerli halkların isyanı ve onurunun geçmişidir. Şimdiyi dönüştürmek de yine ezilenlerin tarafında olmak demektir. Bu nedenle bu genç gezgin ilk Latin Amerika seyahatinde Martí'yi hatırladığı zaman da bu kararını şiirsel bir şekilde ifade etmiştir: *"Dünyanın yoksul insanlarıyla / Neyim varsa paylaşmak isterim"*. Yine bunun sonucu olarak ikinci seyahatinde Alfonso Reyes'in *Trayectoria de Goethe* adlı kitabını okuduğunda, bu Alman yazar – filozofa karşı duyduğu açık hayranlığın da ötesinde, Alfonso'nun yorumuna katılacaktı: "Goethe iktidar sahiplerini memnun edebilmek için fikirlerini her zaman onların isteklerine göre değiştirirdi." Ernesto, Martí ve Goethe'ye bayılıyordu, orası net; fakat Martí'nin ahlak öğretisini nasıl bir coşkuyla benimsiyorsa, Goethe'nin pek ahlaklı olmayan davranışını da yine aynı coşkuyla reddediyordu.

Celia de la Serna, Küba devriminin zaferinden birkaç gün sonra Arjantin'deki *Mujer* adlı dergiye verdiği röportajda özellikle onun "her zaman asi bir çocuk olduğunu ve özgürlüğünü kısıtlamak istemediğini" belirtmişti. Bu açıklama, oğlunun en karakteristik özelliklerinden birini doğrulamış oluyordu. Küba'daki devrimcilerin silahlı mücadelesinin zaferinden bir gün sonra Arjantin'in *La Razón* adlı gazetesi manşetten şu haberi vermişti: ERNESTO GUEVARA. ARJANTİNLİ DOKTOR, KÜBA ÖZGÜRLÜĞÜNÜN ROMANTİK KAHRAMANI. Fakat bu, Guevara'nın kahramanlığının yalnızca duygusal yanına vurgu yapan ve Amerika'ya dair edindiği bilgileri, Marksist düşüncelerini, devrimci romantisizmin asıl dönüştürücü tavrını yok sayan bir şaşkınlık ifadesidir ancak. Fakat Meksika'da Fidel'in kuvvetlerine katılma kararını alması üzerine annesine "Başından beri kendimi romantik bir maceracılıkla ve saf bir ideal uğruna uzak bir plajda ölmeye değeceği

fikriyle yakın ilişkilendirdim," şeklinde itirafta bulunuyordu ki bu da insan eylemlerinde duyguların oynadığı role verdiği değeri yine destekleyen bir açıklamaydı. Ancak buna rağmen, Küba'ya doğru yola çıkmalarından birkaç gün öncesinde romantik ruhunun yaşattığı hislerle yazdığı "Canto a Fidel (Fidel'e Şarkı)" adlı şiiri, ideolojk olmanın yanında, eylemlerinin yalnızca duygularının ifade edilişi değil, aynı zamanda sağlam temellere dayandırdığı düşüncelerinin bir sonucu olduğunun da göstergesidir:

Haydi gidelim,
ateşli peygamberi şafağın
(...) Saçıldığında sesin dört rüzgâra doğru
adalet, ekmek, özgürlük, tarım reformu,
orada yanıbaşında, aynı vurgularla,
bulacaksın bizi.
(...) Yaralı böğrünü yaladığı gün canavar
milliyetçi bir mızraktır onu orada vuran,
orada, yanıbaşında, gururlu yüreklerimizle,
bulacaksın bizi.

Şimdi "Fidel'e Şarkı" "Korsan Şarkısı"nın güncellenmiş, modern bir karşılığı değildir de nedir? Geleceğin yalnızca romantik ve devrimci bir bakışla görüldüğü özgürlükçü bir amaç uğruna hayatını riske atan bir hayalperestin inanç ve ilkelerinin beyan edilmesi değilse ya nedir?

Guevara'nın en sevdiği karakter olan Don Kişot ve romantikler arasında çeşitli ortak noktaların bulunduğunu belirtmek önemli, ama bunların içinde esas olanlardan biri de "bir ütopya peşindeki kahraman mitinin pekiştirilmesidir". *Don Kişot*'un hikâyesine yeniden göz attığımızda bu eserin henüz yalnızca bir eğlence aracı olarak görüldüğü bir dönemde esere hicivsel değer atfeden ve hem romanda hem de hikâyenin kahramanında temel bir odak noktası bulmuş olanın da yine romantisizm akımı olması dikkate değer bir noktadır. Bu odak noktası da eserin büyüklüğünün ve üstünlüğünün, ahlaki özünde yattığı gerçeğinden meydana gelmektedir.

İnsanlığa ve özgürlüğe büyük bir aşkla bağlı olan Che, insan ilişkilerinde de tutkulu bir adamdı. Arjantinli akrabalarından bazıları üniversiteden arkadaşı Tita İnfante'nin hayatı boyunca

genç Ernesto'ya karşı aşk beslediğini anlattılar. Perulu Hilda Gadea ile evlendiği ve bir kız çocukları olduğu biliniyor fakat başka araştırmacılar Ernesto'nun Küba'daki gerilla mücadelesi süresince Sierra Maestra'da tanıştığı köylü bir kızla ilişkisi olduğunu belirttiler. Gel gelelim Che yazdığı yazılarda açık bir şekilde yalnızca Córdobalı sevgilisi (ilk gerçek aşkı olduğunu anlıyoruz) Chichina Ferreira'ya olan hislerinden ve eşi olarak da Aleida March'tan söz ediyor. Gençlik aşkından *Motosiklet Günlükleri* kitabında bahsediyor; evliliğine dair ayrıntılara da bizzat eşi tarafından yazılan *Evocación* adlı kitaptan erişilebilir.

Che hayatında belli insanlara sevgisini göstermediği için kendini birçok kez eleştirmişti. Ailesine ve eşine yazdığı ayrı mektuplarda bundan söz ediyordu: "Hayatımın büyük bir kısmı içimdeki sevgiyi mecburen bastırmakla geçti. İnsanlarsa gaddar biri olduğumu düşündüler". Nicolas Guillen'in "Che comandante" şiirinde şiirsel bir bakışla gözlemlediği bu sert ve yumuşak ikiliği, içinde yükselen şefkate rağmen sert görünmeye çalışan bir adamla karşılaştığımız "El cachorro asesinado" ve "La Piedra" öykülerinde de analiz ettik. "La Piedra" öyküsünde Guevara Kongo'ya giderken yanında götürdüğü, eşine ait ipek bir şaldan söz ediyor ve şakacı bir dille kolu kırılırsa işine yarayabileceğini fakat kemik kırılmasında nasıl kullanabileceğini bilmediğinden belki de öldüğünde çenesini tutturmak için kafasına sarmaya yarayacağını söylüyor. Bu ipek şalı kaçak bir şekilde görüştükleri Tanzanya'da eşine geri vermişti. Fakat romantik jestler Che'nin ölümünde bile ona eşlik etmiş gözüküyor: *Baja la piel del Che* kitabında yazar Che Guevara ve Bolivya'nın Santa Clara Meydanı'nda yaşamını yitiren gerillalar için yapılan mozolenin açılışı için gönderilen mesajlar ve eşyalar arasında sevgilisi Chichina Ferreira'dan gönderilen kırmızı bir gülün bulunduğunu da anlatıyor. Aleida March da *Evocación* kitabında ayrıca hatıra olarak verdiği ve Che'nin "La Piedra" öyküsünde geçen ipek şalı kızlarının yardımıyla anıtmezarın üstüne koyduğundan bahsediyor.

Guevara'nın kişisel olarak kendini anlattığı hikâyelerinde ilkelerinden ileri gelen manevi değerleri görebiliyoruz. Küba halkına, dostlarına, mücadele yoldaşlarına, sevdiği insanlara, eşine ve çocuklarına veda etmenin Che Guevara'da büyük bir duygusal etki

yarattığı aşikâr. Kongo'ya gitmeden önce yazdığı mektuplardaki tınıdan da içinde yaşadığı hüzün anlaşılıyor. Ama bu ayrılığa kendi arzusu ve ilkelerinden başka sebep olabilecek hiçbir şey de yoktu. Burada edebiyat bir kez daha duygularına bir ayna, adeta bir tercüman oluyordu. Hayatının en zor zamanlarından birinde yine ona başvurmuştu.

Che'nin görevlerini, devrim mücadelesinde hak ederek ulaştığı yeri, evini ve ailesini bırakarak Kongo ve Bolivya'da olduğu gibi özgürlük için mücadele etmek üzere başka topraklara gitme kararı almasında yalnızca hisleri değil, inanç ve artık görev bildiği düşünceleri etkili olmuştu. Bu isteğini Fidel'e iletmiş ve hatta Küba'ya savaşmaya gitmeden önce annesine de birkaç kez dile getirmişti:

Elbette Küba'daki haksızlıklara son verdikten sonra başka yerlere gideceğim. Dört duvar arasında bir devlet dairesinde yahut alerjik hastalıklar kliniğinde tabii ki perişan olurdum.

Yani mantığıyla hareket eden biriydi fakat Che gibi romantik ruha sahip birinde bu durum sadece mantıkla sınırlı kalmaz, duygusal açıdan da kendini güçlü bir şekilde gösterir. Meşhur mektubunda kendinden emin ve geleceğe olan inancıyla Kübalılara ve Fidel'e veda ediyor fakat dilinden dökülen, dönüşü olacak mı bilmediği hoşça kal sözcüğünün ne denli duygu ve hüzün yüklü olduğunu gizleyemiyor. Ailesine ciddi ve sağduyulu bir tonda yazdığı, elinde kalkanıyla yeniden yola koyulan Don Kişot'tan bahsettiği mektuptaki satırların altında da aynı hisler yatıyor. Aynı şekilde çocuklarına yazdığı ve Jose Martí'nin öğüdünü aktardığı mektupta da:

Her şeyden öte dünyanın neresinde, kime ve ne türden olursa olsun yapılan her haksızlığı yüreğinizin en derininde hissedin. Bu bir devrimcinin en güzel niteliğidir.

Aynı hisler arkadaşlarına ettiği vedalara kadar uzanıyor. Çocukluk arkadaşı olan Granado'ya bıraktığı araştırma kitabındaki notta şöyle diyor: "Benim gezgin evim iki ayağının üzerinde doğruluyor yine. Hayallerim sınır tanımayacak, kurşunlar karar verene kadar en azından". Şahsi pilotu Eliseo de la Campa'ya ise Antoine de Saint-Exupéry'nin (1900-1944) hayatın tehlikedeyken bile görevini yerine getirmenin öneminden bahseden, uçuş disiplininin

romantik bir şiirsellikle anlatıldığı *Gece Uçuşu* (1931) kitabını bırakmıştı. Herkese en sevdiği şeyi hediye etti. Onlar da biliyordu ki kitaplardı en sevdiği şeyler. Ölüm ihtimalinin hoşça kal sözcüğünü sıkıştırıp belki de kesin kıldığı sade, kısa ve anlamlı bir not ile birlikte.

Guevara'nın zenginlik ve lüksü reddedişi Küba'da dillere destan olmuştu. Hatta bir şair, dizelerinde ondan şöyle bahsetmişti: "Paraların üstünü gönülsüzce karalıyordu Che". Kendisi adada cebinde beş kuruş olmadan dolaşırken Merkez Bankası'nın başkanı olduğu dönemlerde paralara attığı imzadan söz ediyordu. Fakat Fidel Castro'ya yazdığı veda mektubunda her şey daha duygusal bir anlam kazanmıştı:

Çocuklarıma ve karıma maddi hiçbir şey bırakmıyor ve bundan üzüntü duymuyorum, aksine böyle olması beni sevindiriyor. Devlet onlara yaşamları ve eğitimleri için gerekli olanı verecektir.

Eşine de özellikle en sevdikleri şeyi bıraktı: Birlikte okudukları, en özel anlarında paylaştıkları ve artık birbirlerine ait saydıkları şiirleri. Zarfın üstüne "Yalnız senin için" diye bıraktığı notla birlikte kendi sesiyle kaydettiği şiirleri vermişti ona. Bunlar arasında Pablo Neruda'nın "Farewell" ve "Yirmi Aşk Şiiri ve Umutsuz Bir Şarkı" şiirleri, César Vallejo'nun "Piedra negra sobre una piedra blanca" ve "Los heraldos negros" şiirleri, Nicolás Guillén'nin "La sangre numerosa" ve "El abuelo" şiirleri ve Ruben Martinez Villena'nın "La pupila insomne" adlı şiiri bulunuyordu.[71]

Kızı Aleida Arjantin gazetesi Correa del Sur'a 19 Temmuz 2003 tarihinde verdiği röportajda şunları söylemişti:

(...) "Canción de despedida" şiirini çok severdi. Kitapta işaretlemişti. Geceleri yatakta bir süre anneme şiirler okurdu. Kongo'ya gitmeden önce anneme geceleri paylaşmayı sevdikleri şiirleri kendi sesiyle kaydedip bıraktı. "Bu sana şimdilik bırakabileceğim en özel ve en saf şey" demişti.

Küba'nın dışındayken de eşine ruh hallerini yansıtan, ona dair

---

71 Yıllar önce bir sohbette Aleida March'tan Che ile olan ilişkisinden, gitmeden önce kendi sesiyle kaydettiği şiirlerden bahsetsin diye çabalamış ve sonuç alamamıştım. Daha sonra muhteşem kitabı *Evocación*'da bunlardan bahsetmesine çok sevindim çünkü böylece Che'ye dair eksik kalmış bir tabloyu tamamlamış oluyor.

özlemini ve romantik hislerini gösteren kişisel notlarını yazdığı bir defter ulaştırmıştı:

Sevgilim, sana kutsal topraklar tadında (ya da hiç değilse dökülmüş yapraklar, uzak ve kullanımdan kalkmış bir şeyler tadında) bir hoşça kal göndermenin vakti geldi. Bunu satırların kenar boşluklarına kadar varmadığı, adına şiir dedikleri kelimelerle yapmak isterdim, ama beceremedim Quisiera hacerlo con esas cifras que no llegan al margen y suelen llamarse poesia, pero fracasé (...) Şairliğin soylu mesleği gelmiyor benim elimden. Yoksa içimde biriken şeyler olmadığından değil.

(...) Beni çağırma, seni duyamam; güneşli günlerde seni düşünebilirim ancak, kurşunların yeni okşayışları altında (...)

Bir gün üzerinde keskin bakışlar hissedersen, aldırış etme, bozma büyüyü, sen kahvemi süzmeye devam et, bırak ben de sonsuza dek seni yaşayayım.[72]

Bilindiği üzere Che, Kongo harekâtından sonra yakalanma ve Güney Amerika'daki gerilla savaşına gitme hayallerini ve planlarını yokuşa sürme tehlikesinden kaçınabilmek için bir süre kaçak olarak Prag'da ve Tanzanya'da bulundu. Fidel Castro kendisini ve görevi tehlikeye atmadan orada daha iyi hazırlanabileceğini söyleyerek Che'yi gizlice Küba'ya dönmesi için ikna etti. Geri dönüp askeri talimler yaptıktan sonra Bolivya ormanlarına gitmeye karar verdi. Che Bolivya Günlüğü kitabında o dönemde gerçekleşen olaylardan bahsediyor fakat öyle bir anı daha vardır ki pek az kişi bilir. Che, kendisinin altmış yaşlarında, Ramón isimli yabancı bir arkadaşı kılığına girip çocuklarına hoşça kal diyemeden veda etmek zorunda kalmıştır. Görüşme esnasında kafasını masaya çarpan kızına büyük bir sevgi ve hassasiyetle bakınca küçük kız annesine dönüp "Anne, bu adam bana âşık," derken kızına son kez bakmakta olan Che tek bir söz söyleyememişti.

Che eşine şiir yazacağına söz vermişti fakat kendini fazlasıyla eleştiren biri olduğundan yazdığı kâğıtları sürekli yırtıp atıyordu. Eşine anlattıklarına göre giderken şiiri kopyalamak için beyaz bir bez aramış fakat bulamamış. Bu şiirin ufak bir kesiti bile yaşadığı

---

72 Bkz. Aleida March'ın *Evocación* adlı kitabındaki kişisel notlardan alıntılar bölümü, Editorial Casa de las Américas, Havana, 2007, s. 167.

anın zorluğunu gözler önüne seriyor:

Hoşça kal bir tanem,
Kurtların açlığı
Yokluğun bozkır soğuğu karşısında titreme;
Göğsümün yanında taşıyorum seni
yollar yok olana kadar birlikte yürüyeceğiz biz seninle.[73]

Che'nin aklında ve kalbinde yatan romantik devrimci ruhtan kim şüphe edebilir ki artık?

Ernesto Che Guevara bugün yalnızca devrimci bir efsane değil. Onu karizmatik, maceranın peşine düşmüş, düşünmeden eyleme geçen cesur bir savaşçıya indirgemek epey kaba bir yorum olurdu. Guevara yalnızca icraat adamı değil, aynı zamanda inancı, değerleri ve duygularıyla hareket eden derin düşüncelerin de adamıydı. O bir hayalperestti, romantik devrimciydi, hayalleri uğruna savaşmayı bilmişti. Yalnız insan ırkının esaslı bir vatandaşı değil, doğruları olduğu kadar, yanlışları da olan bir adamdı. Sevmeyi ve fedakârlık yapmayı bilen biriydi. Aynı fikirde olsak da olmasak da onun tüm insanlık için bir ahlak timsali teşkil ettiğini inkâr edemeyiz. Ne bugünün dünyasında, ne de adına gelecek dediğimiz yarının dünyasında yapabiliriz bunu.

Kaynakça

1. Santamaría Cuadrado, Haydée: "Carta al Che", *Recuerdo a...* içinde, Ediciones Unión, Havana, s. 89-90.

2. Martínez Heredia, Fernando: "El guevarismo hoy y los desafíos de la formación política", 31 Mart 2004 tarihinde gerçekleştirilen konferanstan.

3. Chávez Antúnez, Armando: "El pensamiento ético de Ernesto Che Guevara", *El saber ético de ayer a hoy*, cilt 2, Editorial Universitaria Félix Varela, Havana, 2004.

4. Sartre, Jean-Paul: Prensa Latina röportajı (belli kısımlar),

73 Daha Kongo'dan yazdığı ilk mektupta kendisine "bir tanem" diyerek yaşlı Hikmet'ten ödünç bir kelime aldığını gösteriyor. Bu dize, Türk şair Nazım Hikmet'in "Mektup 1" adlı şiirinden alınmadır. Bu şiirin başka dizeleri de Che tarafından başka yerlerde alıntılanmıştır.

Bohemia içinde, Havana, 22 Aralık 1967, s. 45.

5. Granado, Alberto: *Con el Che por Sudamérica,* Casa Editora Abril, Havana, 2005, s. 115.

6. Castillo Bernal, Andrés: "El hombre perfecto no existe", *Ellos cuentan de él* içinde, Havana, Colección Protagonistas, 2004, s. 72.

7. Girona, Julio: "Ilse y el Che", *La Gaceta de Cuba* içinde, Eylül-Ekim, Havana, 1997, s .17.

8. Espronceda, José: "La canción del pirata". İnternet üzerinden erişilebilir: https://es.wikisource.org/wiki/Canción_del_pirata. Son erişim tarihi: 30 Nisan 2009.

Kaynaklar Üzerine Notlar

Görüşmeler ve saha çalışmaları

Küba'da Che'nin çalışma arkadaşları, onun emrinde görev almış kişiler, yoldaşları, ailesi ve arkadaşlarıyla sayısız görüşme ve sohbet gerçekleştirdim. Bu isimler arasında Alberto Granado (kendisine ilk Latin Amerika seyahatinde eşlik etmiş olan, gençlik yıllarından arkadaşı), Aleida March (geride dul bıraktığı, isyan mücadele yoldaşı), Albay Leonardo Tamayo (Guevara'nın Küba'daki birliğinde görev almış asker ve kendisinin dostu; Bolivya mücadelesi gazisi), Golván Marín (Che'nin Kongo'dan cephe arkadaşı), Kumandan Armando Acosta (Küba'nın bağımsızlık savaşı sırasında Che'nin saldırı birliğinin subayı), General Enrique Acevedo (Che'nin Küba'daki saldırı birliğindeki savaşçılardan).

Çocukluğu, gençliği ve yaşamının diğer etaplarının yanında Arjantin'de, Güney Amerika'nın diğer ülkelerinde, Küba'da ve İtalya'daki önemli mücadele sahnelerini konu alan, hem Küba yapımı hem diğer ülkelerden çıkma filmleri ve video görüntülerini inceledim. Arjantin, Şili, Bolivya, Kolombiya ve Meksika'da Ernesto Guevara'nın doğumu, çocukluğu, gençliği ve ölümü ile alakalı olan yerleri gezdim. En önemlisi de kendisinin Güney Amerika seyahatlerindeki güzergâhlarının bir kısmını oluşturan 13000 kilometrelik yolu tarihsel ve kültürel anlamda önemli olan yerleri de dâhil ederek gezdim ve bu yolun ilk kısmını Guevara'nın suikaste uğradığı La Higuera ve Valle Grande bölgesinde tamamladım. Rosario (Santa Fe) ve Alta Gracia'daki (Córdoba) evlerinde ve

ilkokul öğrenimini aldığı okulda da bulundum. Şili'de kendisiyle ilk röportajı yapan gazeteyi ve Güney Amerika gezisinde yer almış olan diğer yerleri de ziyaret ettim. Bolivya topraklarına geldiğimde ise Che'nin gerilla şehir hücresi üyelerinden Loyola Guzmán'la, tarihçi María del Carmen Ariet'le ve burada düşen gerilla savaşçılarının geri kalanlarını arama çalışmalarını yürüten Kübalı diğer bilimsel araştırmacılarla iletişime geçtim ve kendilerinden muazzam sayıda ayrıntı edindim. Valle Grande'deki Señor de Malta Hastanesi'nde Che'nin cansız bedenini yıkayan hemşire Susana Osinaga'nın yanında, gerilla savaşında yer almış olan Lagunillas'lı Chávez'le ve diğer bölge sakinleriyle de konuştum.

Genel Kaynakça

1. Acevedo, Enrique: *Descamisado*, Editorial Cultura Popular Internaciónal, Network Group, Havana, 1993.

2. Aguirre, Mirta: *Introducción a la segunda edición de El ingenioso Hidalgo Don Quijote de la Manc a, Editorial Arte y Literatura*, Özel Basım, Havana, 1974.

3. Anderson, Jon Lee: *Che: Una vida revolucionaria*, Emecé, Buenos Aires, 1997.

4. Ariet, María del Carmen: *Che: pensamiento político*, Editora Política, Havana, 1993.

5. Çeşitli yazarlar: "Che", *Casa de las Américas* içinde, Ocak-Şubat, Havana, 1968.

6. .....: "Con el Che", *Casa de las Américas* içinde, Eylül-Ekim, Havana, 1977.

7. .....: "Che siempre", *Casa de las Américas* içinde, Şubat-Mart, Havana, 1997.

8. Belic, Oldrich: *Introducción a la teoría literaria*, Editorial Arte y Literatura, Havana, 1983.

9. Bombini, Gustavo ve diğerleri: *Viajes, lecturas y metáforas, LIJ* dergisi içinde, La Mancha, Buenos Aires, 1999.

10. Borrego, Orlando: *Che, el camino del fuego*, Editorial Imagen Contemporánea, Havana, 2001.

11. Cassaus, Víctor: *Defensa del testimonio*, Editorial Letras Cubanas, Havana, 1990.

12. Castillo Bernal, Andrés: *Ellos cuentan sobre él*, Mini enciclopedia de la Revolución Cubana, Havana, 2004.

13. Centro de estudios sobre América: *Pensar al Che*, cilt 1 ve 2, Editorial José Martí, Havana, 1989.

14. Cupull, Adys y Froilán González: *Cálida presencia: su amistad con Tita Infante*, Editorial Oriente, Santiago de Cuba, 1995.

15. .....: *Canto inconcluso, una vida dedicada al Che*, Editora Política, Havana, 1989.

16. .....: *Ernestito vivo y presente*, Editora Política, Havana, 1989.

17. .....: *Un hombre bravo*, Editorial Capitán San Luis, Havana, 1995.

18. De Cervantes Saavedra, Miguel: *El ingenioso Hidalgo Don Quijote de la Mancha*, Özel Basım, Havana, 1974.

19. Elizundia, Alicia: *Bajo la piel del Che*, Editorial Centro Cultural Pablo de la Torriente Brau, Havana, 2005.

20. Escobar, Froilán ve Félix Guerra: *Che: Sierra adentro*, Ediciones Unión, Havana, 1997.

21. Fernández Retamar, Roberto: *Recuerdo a...*, Ediciones Unión, Havana, 1998.

22. Gambini, Hugo. *El Che Guevara. Biografía*, Planeta, Buenos Aires, 1996.

23. García Carranza, Araceli ve Joseph García Carranza: *Bibliografía Cubana del Comandante Ernesto Che Guevara*, Kültür Bakanlığı ve Ulusal Kütüphane, 1987.

24. Granado, Alberto: *Con el Che por Sudamérica*, Casa Editora Abril, Havana, 2005.

25. Guevara de la Serna, Ernesto: *El cachorro asesinado*, Editorial Letras Cubanas, Havana, 1978.

26. .....: *El socialismo y el hombre en Cuba*, Editora Política, Havana, 1988.

27. .....: *Ernesto Guevara (Obras)*, Editorial de Ciencias Sociales, Havana, 1972.

28. .....: *Ernesto Che Guevara. Sobre arte y literatura*, Editorial Arte y Literatura, Havana, 1977.

29. .....: *Escritos y discursos*, Editorial de Ciencias Sociales, Havana, 1972.

30. .....: *La piedra*, Centro Cultural Pablo de la Torriente Brau, Havana, 2004.

31. .....: *Notas de viaje*, Casa Editora Abril, Havana, 1993.

32. .....: *Pasajes de la guerra revolucionaria*, Ediciones Unión, Havana, 1963.

33. .....: *Pasajes de la guerra revolucionaria: El Congo*, Grijalbo Mondadori, Barselona, 1999.

34. .....: *Otra vez*, Casa Editora Abril, Havana, 2000.

35. Heras León, Eduardo (derleyen): *Los desafíos de la ficción técnicas narrativas*, Casa Editora Abril, Havana, 2002.

36. Keith, Ellis: *Nueve escritores ante la opción de construir*, Ediciones Unión, Havana, 2004.

37. Kohan, Silvia Adela: *Disfrutar la lectura*, Plaza y Janés Editores S.A., Barselona, 1999.

38. Kuteischikova, Vera ve Lev Ospovat: "La Literatura en la vida de un revolucionario (para un retrato de Ernesto Che Guevara)", *Casa de las Américas* içinde, no. 104, Eylül-Ekim., 1977.

39. León, Felipe: *Poesía de León Felipe*, Editorial Arte y Literatura, Havana, 1980.

40. Manguel, Alberto: *Una historia de la lectura*, Emecé, Buenos Aires, 2005.

41. Mañalich, Rosario: "La competencia literaria del Che". Makale, yazarın arşivinden alınmıştır. Şu adresten de erişilebilir: http:// www.bimestrecubana.cult.cu/ articulo.php?id=155>. Son erişim tarihi, 19 Mayıs 2009.

42. March, Aleida: *Evocación*, Editorial Casa de las Américas, Havana, 2007.

43. Martí, José: "Nuestra América", *Cuadernos Martianos* içinde, Eğitim Bakanlığı, Havana, 1997.

44. Martínez Heredia, Fernando: *Che, el socialismo y el comunismo*, Editorial Casa de las Américas, Havana, 1989.

45. Neruda, Pablo: *Confieso que he vivido*, Seix Barral, Barselona, 2002.

46. .....: *Canto general*, Santiago de Chile, Korsan basım, 1950.

47. Otero, Lisandro: "El Quijote y la utopía", *Rebelión* içinde, 6 Şubat 2005.

48. Pastor, Beatriz: *Discurso narrativo de la conquista*, Editorial Casa de las Américas, Havana, 1983.

49. Perez-Rolo González, Marta: *"Una mirada al joven Emesto, viajes y lecturas"*, *Temas* içinde, Havana, 2005.

50. Pogolotti, Graziella: *"Apuntes para el Che escritor"*, *Casa de las Américas* içinde, no. 46, Havana, 1968.

51. .....: *Polémicas en los 60*, Editorial Letras Cubanas, Havana, 2006.

52. Portuondo, José Antonio: "Notas preliminares sobre el Che escritor", *Unión* içinde, no. 64, Aralık, Havana, 1967.

53. Rodríguez Herrera, Mariano: *Con la adarga al brazo*, Editora Política, Havana, 1989.

54. Santa, Eduardo: "Mis recuerdos del Che Guevara", *Casa de las Américas* içinde, no. 207, Nisan-Haziran, Havana, 1997.

55. Taibo II, Paco Ignacio: *Ernesto Guevara: también conocido como El Che*, Planeta, Meksika, 1998.

56. Vitier, Cintio: *Notas de viaje*'nin Prolog yazısı, Casa Editora Abril, Havana, 1993.

57. Vallejo, César: *Obra poética*, Editorial Casa de las Américas, Havana, 1975.

58. Walsh, Rodolfo: *Operación Masacre*, Editorial Casa de las Américas, Havana, 2006.

Yazılama

Elinizdeki kitap, Ernesto Che Guevara'nın yaşamöyküsüne yeni bir yaklaşım getirmektedir. Günümüzde Che üzerine devasa bir kaynakça bulunmaktadır ve yapılan çalışmaların temaları, çok geniş bir yelpazeye yayılmış durumdadır. Ancak Che'nin yaşamı ile edebiyat tutkusu arasındaki ilişki daha önce bu şekilde incelenmemiştir. Yazarın sözleriyle ifade edilirse, "burada değinilen ve ortaya konan şey, Che'nin, edebiyat ile kendi yaşamı arasında sürdürdüğü maceradır."

15 TL

